

O revoltată în Rusia bolșevică

Evghenia Iaroslavskaia-Markon

1931

Cuprins

Cuvânt-înainte: <i>O viață incredibilă</i>	3
Prefață	6
AUTOBIOGRAFIA MEA de Evghenia Iaroslavskaia-Markon	10
ANEXE	37
Interogatoriul E.I. Iaroslavskaia din 12.01.1931	38
Ordonanță de trimitere	40
Extras din Procesul-verbal al sesiunii itinerante a Col GPU	43
Extras din relatarea unui gardian	44
Postfață: „Jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele”.	47

Cuvânt-înainte: *O viață incredibilă*

Trebuie să o spunem de la început: această carte își va ului cititorul. Îl va amuza, îl va indigna, îl va scutura, îl va face să râdă și să plângă, într-un sfârșit poate că îl va pune pe gânduri, în orice caz, nu are cum să-l lase indiferent. Deși reprezintă un document istoric, încadrat fără dubiu în domeniul realității, autobiografia acestei cvasinecunoscute, Evghenia Iaroslavskaia-Markon, are un aer persistent de ficțiune. O ficțiune aflată la intersecția dintre Victor Hugo și Dostoievski: eroina romantică, exaltată, fată de familie burgheză, care visează la izbăvirea lumii, soție de poet anarhist, anarhistă ea însăși, fiică de profesor universitar devenită regină a borfașilor, hoată, vagabondă și prezicătoare, agitatoare netratabilă împotriva regimului bolșevic, deținută într-un lagăr de muncă, iar la sfârșit, executată ea însăși în împrejurări atroce, descrise în detaliu de un fost gardian, într-un fel de post-scriptum care pare imaginat cu măiestrie epică de un mare scriitor. Așa arată rezumatul concentrat al acestei vieți sfârșite brutal la douăzeci și nouă de ani.

„Vă avertizez: nu vă mirați și nu vă tulburați de sinceritatea mea. În general, sunt convinsă că sinceritatea este întotdeauna în avantajul omului, deoarece, indiferent cât de negre ar fi faptele și gândurile lui, sunt totuși mult mai luminoase decât ceea ce presupun despre ele cei din jur”. Așa își începe Evghenia Iaroslavskaia-Markon autobiografia scrisă într-o celulă de izolare a lagărului sovietic din arhipelagul Solovetki, având în fața ochilor perspectiva condamnării la moarte. Cât de sigură era în sinea ei de un asemenea sfârșit, e greu de spus. Cert este că, pe parcursul acestor pagini, care constituie declarația sa în anchetă, își respectă pe deplin promisiunea de sinceritate absolută și nu face niciun efort de a-și îndulci nici ostilitatea, nici disprețul, nici sarcasmul față de puterea sovietică și de aparatul său represiv. Și mai știm, din relatările altora, că autobiografia de față a fost redactată după ce protagonista aflase despre execuția soțului său într-o secție a aceluiași lagăr, după două încercări eșuate de sinucidere și după o tentativă de atac cu pietre asupra unuia dintre șefii de la Solovki. Putem conchide deci că, în afară de propria viață, Iaroslavskaia-Markon nu mai avea prea multe de pierdut.

Și totuși, istoria personală a acestei tinere de familie bună ar fi putut arăta altfel. S-a născut în casa unor evrei înstăriți. Tatăl ei, Isaac Markon (1875 – 1949), era un respectat orientalist, bibliotecar și profesor la Universitatea din Petrograd care, după 1926, și-a continuat cariera în exil, în instituții academice din Germania și Marea Britanie. Evghenia a primit o educație burgheză, cu guvernantă și supraveghere atentă din partea unor părinți educați, și-a început studiile de filologie și istorie ebraică sub influența intelectuală a tatălui său, dar, cum singură încearcă să se explice, „vâna revoluționară” a moștenit-o de la frații mamei ei, revoluționari idealiști, participanți direcți la evenimentele din 1905. Temperamentul de rebelă al Evgheniei, dorința ei secretă de a cunoaște și împărtăși viața sărăcimii din Rusia și-au găsit un teren propice în împrejurările Marii Revoluții din Octombrie 1917. Avea pe atunci doar treisprezece ani și o mare dorință de a lua parte la acțiune. Avea un temperament nestăvilit și convingerea, de pe atunci fermă, că lumea se împarte în asupriți și asupritori, o convingere pe care o aplică în mod personal la propria viață de școlăriță: profesorii, spune Evghenia, erau asupritorii, iar elevii, asupriții. La paisprezece ani devine o revoluționară fugită de acasă, care participă la eliberarea pușcăriașilor de drept comun din Fortăreața Litovski. Dacă dăm crezare mărturisirilor sale autobiografice, tot de atunci datează și insolita ei convingere – pe care o dezvoltă într-o adevărată doctrină politică personală – că marginalii, interlopii, borfașii și oamenii fără adăpost, aflați în număr mare pe străzile orașelor rusești, reprezentau unica, adevărata forță revoluționară. Pentru că, explică Evghenia, cei care conduc o revoluție se transformă, odată cu victoria acesteia, din asupriți în asupritori, pe când marginalii, exclușii tuturor societăților, cei care nu iau niciodată cu adevărat parte la victorie, rămân în continuare interesați să lupte împotriva asupririi. Prin aceeași logică își explică și ostilitatea manifestă față de bolșevici: aceștia erau învingătorii, așadar profitorii revoluției, transformați din asupriți în asupritori.

Ideile originale ale Evgheniei găsesc un teren propice în mediul agitat de revoluție al studențimii din Petrograd și Moscova. Aici se întâlnește cu poetul anarhist Aleksandr Borisovici Iaroslavski, cu care se căsătorește și pe care îl însoțește în toate acțiunile lui de propagandă revoluționară, antireligioasă și, în același timp, antibolșevică. După un prim conflict cu puterea sovietică, cei doi soți părăsesc URSS în 1926, locuind o vreme la Berlin și Paris. Dar depărtarea de atmosfera revoluționară din URSS nu

le prieste, așa că Iaroslavski hotărăște să revină la Moscova în 1927, asumându-și riscul de a fi arestat și trimis în lagăr. Aceasta i se și întâmplă în 1929. Soție devotată și profund îndrăgostită, Evghenia își începe din acel moment, pe cont propriu, aventura de „femeie a străzii”, printre hoți, borfași și prostituate pe care era convinsă că i-ar putea mobiliza la revoluție, urmărind tot timpul un singur obiectiv: eliberarea din detenție a soțului ei, chiar dacă, pentru aceasta, ar fi trebuit să răstoarne mai întâi însuși regimul bolșevic. Considerațiile pe care le face, în acest punct al autobiografiei sale, cu privire la mentalitatea și modurile de relaționare socială printre „scursurile societății” sunt o dovadă că această femeie, exaltată și dotată cu o mare doză de naivitate, era excentrică, dar nu era lipsită de inteligență.

Ultimii cinci ani din viața Evgheniei Iaroslavskaia-Markon sunt povestea unei aventuri din ce în ce mai incredibile. Este arestată de mai multe ori pentru furt, în cele din urmă condamnată, dar reușește să evadeze și pornește să își elibereze și soțul, străbătând aproape la pas vastul teritoriu al Uniunii Sovietice. Banii necesari pentru temerara misiune i-a adunat exercitând ad-hoc, pentru femeile din satele și orașele sovietice prin care trecea, profesia – pe cât de insolită, pe atât de productivă – de prezicătoare. Sfârșitul tragic al poveștii a venit însă la scurtă vreme, căci tentativa de organizare a unei evadări a fost descoperită de autorități, iar cei doi soți au fost executați în secția aceluiași lagăr, Solovetki, la câteva luni diferență. Evghenia a apucat să afle de moartea lui Aleksandr Iaroslavski și, într-un ultim elan de rebeliune disperată, să încerce să îl răzbune aruncând cu o piatră în comandantul adjunct al lagărului.

Nu e nici scenariu de film, nici ficțiune literară, e o poveste adevărată, reconstituită cu minuție în arhivele rusești. Cartea de față prezintă documentul autobiografic redactat de protagonistă, dimpreună cu o întreagă documentație de arhivă care i s-a alăturat spre completare. O veți citi însă ca pe un roman, iar la sfârșitul lecturii nu veți reuși să o uitați prea curând.

Alina Pavelescu

Prefață

Fotografia acestei femei, din față și din profil, gravă, chiar cu ceva inflexibil care te frapează de la bun început, îmbrăcată cu un palton gros, semănând cu o manta soldățească, mi-a fost arătată pentru prima dată în insulele Solovetki, în 2012, printre alte fotografii de deportați, de către o bătrână doamnă încântătoare, astăzi decedată. Antonina Socina era istoric, una dintre amintirile acestui loc a cărui amprentă, alcătuită din frumusețe și din suferință, nu se mai șterge, odată ce l-ai cunoscut. Fortăreață alungită spre mare, dominată de turnuri ca niște pălării ascuțite de vrăjitoare și de bulii catedralelor, magnifică și malefică, incinta mănăstirii Solovetki a adăpostit, de la începutul anilor 1920, primul lagăr al Gulagului. În interiorul zidurilor sale venerabile, făcute din blocuri ciclopice, a început să fie pusă la punct una dintre marile mașini de ucis ale timpurilor moderne.

Fotografia, îmi spune Antonia, este a unei condamnate la ceea ce limbajul politic numea „cea mai înaltă măsură de protecție a societății”. Fusese executată la începutul anilor 1930. Foarte mult timp nu am mai aflat nimic altceva despre ea. Continuam să mă interesez de istoria tragică a insulelor Solovetki, dar din altă perspectivă: turnam un film documentar despre biblioteca dispărută a lagărului, scriam o carte, *Meteorologul*, despre destinul unuia dintre deținuți. Dar nu simt specialist în istoria Rusiei, nici măcar a insulelor Solovetki. Un scriitor nu trebuie să fie specialist în nimic. Un scriitor trebuie să fie un curios, un nemulțumit, un scrupulos. Din această istorie a unor alte vremuri, a unei alte țări, mi se părea că voi afla lucruri care vorbeau despre noi – despre speranțele, despre iluziile, despre legendele, minciunile și lașitățile secolului din care venim. Istoria comunismului real nu se referă numai la ruși. În timp ce lucram la film, la carte, puteam conta pe sprijinul generos și erudit al directoarei Centrului de cercetare și informare, asociația Memorial din Sankt-Petersburg, Irina Flige. Nu aș putea să vă dau o idee mai bună despre ea, decât reluând rapid portretul pe care i l-am făcut în *Meteorologul*: „Slabă, vioaie, pasionată, nelăsând telefonul din mână decât ca să tragă dintr-o țigară (și le mânuiește foarte bine pe amândouă în același timp), emană acest entuziasm dezinteresat care face câteodată frumusețea figurii – astăzi atât de depreciată – a militantului”.

În tot acest timp, nu o uitasem de tot pe tânăra din fotografie. Am evocat pe scurt în *Meteorologul* figura acestei „femei extraordinare” care, în lagăr fiind, într-o zi își pusese în jurul gâtului o pancartă pe care scrisese: „Moarte cekistilor¹”. Nu putea rămâne un simplu clișeu. Forța, chiar violența care emana din acest profil de războinică parcă chemau o istorie. Trăsăturile acestea trebuiau să prindă viață, să vorbească. Te puteai gândi că este una din acele fotografii făcute de ucigașii GPU² pentru a-și identifica victimele. În realitate, fusese făcută în 1926 la Berlin: așa îmi spusese Irina. Nimeni nu putea să-mi spună mai bine decât ea cine este Evghenia Markon, fiică de intelectuali burghezi evrei din Petrograd, soția poetului Aleksandr Iaroslavski, anarhistă, hoată, deportată la Solovetki, condamnată la moarte, executată la vârsta de 29 de ani. Ea fusese cea care descoperise, în arhivele FSB – fosta KGB – „autobiografia” acesteia, elaborată cu puțin timp înainte de execuția sa. Acesta este documentul pe care îl vom citi.

Impresia pe care o lasă este profundă și nu numai pentru că a fost scris *în pragul morții*. Rareori mi-a fost dat să citesc confesiunea unui suflet atât de înclinat spre absolut (cuvinte vechi, cuvinte à la Dostoievski; dar ce altfel de cuvinte să folosim aici?). Este absolutul pasiunii iubirii și al pasiunii politice care parcă au fuzionat în văpaia acestei scurte vieți. Extraordinar pasaj unde, în câteva rânduri, evocă accidentul cumplit care a lăsat-o infirmă și pe care era cât pe-aici să uite să-l menționeze: într-adevăr, ce era acesta „în comparație cu iubirea noastră atât de mare, cu această fericire atât de orbitoare”? Am putea considera îngrijorătoare această propensiune spre extrem, dar nu putem în niciun caz s-o calificăm drept fanatism: „germenul iertării universale” este și el prezent și o îndepărtează radical de decizia implacabilă a teroristului. Violența sentimentelor Evgheniei, panta abruptă a caracterului său fac din ea, dacă vrem, o eroină destul de „rusă”, dar un opus al nihilismului lui Neceaev sau al lui Verhovenski din *Demonii*. Nu ar ezita nicio clipă să ucidă un cekist în exercițiul funcțiunilor lui, dar

¹ Angajat al serviciului de securitate sovietic CEKA (ЧК – чрезвычайная комиссия), înființat în 1917 de Lenin (n. trad.).

² Prescurtare a denumirii Государственное политическое управление (Administrația Politică de Stat), poliția politică a RSFSR, din cadrul Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne – NKVD (Народный комиссариат внутренних дел РСФСР – НКВД) (n. trad.).

l-ar salva dacă ar fi pe cale să se înece. Și crede că toți călăii, chiar și cel care l-a executat pe soțul ei, sunt ei înșiși victime, pe care ea va trebui „să le răzbune”, dacă rămâne în viață; mărturisesc că la început nu am înțeles bine această frază sub formă de jurământ, în care își ia acest angajament și m-am întrebat (Valéry Kislov mă va ierta!) dacă nu era cumva o greșală de traducere, dar nu, asta era, jură să-i răzbune, odată cu poeții asinați, și pe cei care i-au asasinat, pentru că nu știau ce fac.

Poate părea ciudată convingerea ei că scursurile societății alcătuiesc singura clasă cu adevărat revoluționară. (Ciudată, totuși nu este sigur că astfel de convingeri nu există și la noi, în zilele noastre.) Pretinde să stabilească acest lucru pe cale rațională, dincolo de orice considerente estetice sau morale: formează singura „clasă” de care este sigură că nu va prelua niciodată puterea. Demonstrația ei are ariditatea unui enunț de fizică politică (această pasionată mărturisește și o pasiune pentru știință). Cu toate acestea, este evident că aderarea ei la stratul inferior al societății, opțiunea pentru o viață de hoată și vagabondă, ascultă de o înclinație mai profundă, mai romantică, mai puțin reductibilă la analiza forțelor sociale. Simțim un adevărat entuziasm pentru lumea de la marginea societății. Ochii unui deținut eliberat în timpul Revoluției din februarie 1917 sunt atât de limpezi, încât nu pot să aparțină – crede ea – decât unui asasin – sau unui sfânt. Amețeala pe care o simte atunci când fură și pe care o descrie foarte bine nu pornește dintr-un calcul, ci din exaltarea produsă de o viață periculoasă. „Furatul îmi provoacă o adevărată încântare”. Relatarea ei ne lasă să aruncăm o privire într-o lume a proxeneților și a prostituatelor, a declassaților și a copiilor străzii, destul de îndepărtată de Moscova și de imaginea sovietică. Și-a trăit pasiunea cu sinceritatea, cu ardoarea pe care o pune în tot, recidivând cu o obstinație nonșalantă până la catastrofa finală. Însă calculul politic – trebuie totuși să spunem – s-a dovedit în întregime greșit. S-a înșelat amarnic văzând în lumea interlopă armata neregulată a revoluției permanente. Toate marile confesiuni despre lagăre, de la Soljenițin la Halamov, de la Evghenia Ghinzburg la Julius Margolin, sunt unanime în descrierea deținuților de drept comun, *urka*³, drept ajutoare ale administrației Gulagului, dușmani feroce ai deținuților politici.

Faptul că s-a înșelat nu micșorează cu nimic curajul ei, care trezește obligatoriu admirația. Când vrea ceva, Evghenia vrea acel ceva până la capăt, până la ultimele lui consecințe. Când se gândește la ceva, se gândește la acel ceva și îl proclamă până la capăt, fără să-i pese câtuși de puțin de pericolul care o paște. Nu disprețuiește nimic mai mult decât declarațiile care nu angajează la nimic, ceea ce numim astăzi atitudini (și numai Dumnezeu știe cât de mult ne-am obișnuit cu ele). Evaluarea pericolului nu pare să facă parte din relația ei cu lumea. Majoritatea victimelor terorii staliniste ajungeau „să mărturisească” niște crime imaginare a căror listă le fusese dictată. Dar ea, ea proclamă în mod liber, dorește să consemneze cu mâna ei opinii despre care se știe că și cea mai puțin gravă se pedepsește cu moartea. În procesul-verbal al interogatoriului – redactat chiar de mâna ei! – spune că militează pentru insurecțiile țărănești, pentru dezertarea din rândurile Armatei Roșii, pentru revoltele din lagăre și chiar „pentru acte teroriste izolate împotriva agenților GPU”! Nu știu dacă mai există alte exemple de asemenea curaj uluitor, de libertate afirmată cu atâta insolență de cineva în cătușe.

Sekirnaia gora, Muntele Securii, se înalță în nord-vestul insulei mari din arhipelagul Solovetki. Cuvântul *gora*, „munte”, este puțin cam emfatic pentru a desemna o înălțime care nu atinge o sută de metri, este totuși destul de abrupt și punctul cel mai înalt al insulei, de unde descoperim un peisaj absolut plat: păduri întrerupte de lacuri, scăldate de mare. Acolo a fost construită o biserică, depășită în înălțime de un far, înconjurată de o mică mănăstire, dedicată înălțării și Arhanghelului Mihail. Pe vremea când exista lagărul, acolo aveau loc execuțiile. Acolo a luat sfârșit viața ca o văpaie arzând a Evgheniei Iaroslavskaia-Markon, într-o zi de iunie 1931, la câteva luni după cea a soțului ei, Aleksandr Iaroslavski, care credea în posibilitatea unei nemuriri pământești. La poalele muntelui, în vegetația mărunță, sunt marcate cruci: „9 celovek”, „3 celoveka”, 26 celovek” etc. 9, 3, 26 de oameni. Acestea sunt gropile comune. Dar nu există cruce în locul ultimei odihne a Evgheniei, propagandistă înfocată a ateismului (de altfel,

³ în jargonul penitenciarelor, bandit, hoț, deținut de drept comun de cea mai joasă speță (n. trad.).

dintr-o familie evreiască) și nu s-ar potrivi nici steaua sovietică de tinichea. Aici își doarme somnul de veci o revoltată⁴, fără partid, fără Dumnezeu și fără stăpân.

Olivier Rolin

⁴ Postfața Irinei Flige ne informează în ce condiții a fost redactată această relatare autobiografică a Evgheniei Iaroslavskaia, care, firește, nu avea titlu. Eu i-am dat titlul de *Revoltata*, care mi se pare că nu o trădează pe autoarea sa. Aș fi putut la fel de bine să-i spun Rebelă. [Ediția în limba română are titlul *O revoltată în Rusia bolșevică*.]

**AUTOBIOGRAFIA MEA de
Evghenia Iaroslavskaia-Markon**

Va avertizez: nu vă mirați și nu vă tulburați de sinceritatea mea. În general, sunt convinsă că sinceritatea este întotdeauna în avantajul omului, deoarece, indiferent cât de negre ar fi faptele și gândurile lui, sunt totuși mult mai luminoase decât ceea ce presupun despre ele cei din jur... încă din copilărie îmi spuneam întotdeauna – ce bine dacă eu și toți ceilalți oameni am fi transparentți, ei, ca și când am fi cumva de sticlă, și prin cutia de sticlă s-ar putea vedea dintr-o parte în alta toate gândurile noastre, dorințele, adevăratele motive ale faptelor noastre; atunci fiecare l-ar vedea pe celălalt așa cum gândește acela despre sine; și doar nimeni dintre noi nu gândește nici pe departe rău despre sine însuși!

Și vă mai avertizez că scriu această autobiografie nu pentru voi, organele de urmărire judiciară (dacă v-ar fi fost necesară numai vouă, nu m-aș fi apucat deloc s-o scriu!) – pur și simplu doresc „să-mi fotografiez” viața pe hârtie, dar de hârtie nu pot să fac rost decât de la Biroul de informații și securitate al lagărului (hârtia a dispărut din Uniunea noastră – nu degeaba „producția renaște și economia se pune la punct”) – Scriu pentru mine însămi. Să scrii ca să denaturezi realitatea nu este interesant. Și, în plus, nu am nimic de pierdut. Iată de ce sunt sinceră.

M-am născut la 14 mai 1902 în cartierul Zamoskvorecie, pe strada Bolșaiia Poleanka. Am crescut sub influența a trei forțe „cu acțiune egală”. În primul rând, influența tatălui meu⁵ – cercetător științific (filolog și istoric ebraist), un om de factură mai curând vest-europeană decât rusă, care iubea și în viață, și în știință tot ceea ce este concret, meticulos și detaliat, cotidian. Ochii lui erau întorși spre Evul Mediu, dar nu spre Evul Mediu mistic al medievistilor de factură filosofică, ci spre cotidianul medieval (de exemplu, tema preferată a prelegerilor tatălui meu era „Călătorii medievale evrei”) – și mai ales Evul Mediu târziu, cu tenta Renașterii și a Reformei. De la tata am moștenit iubirea pentru aceeași epocă, dragostea de știință în general – nu strădania aridă de a acumula cunoștințe și de a le aplica în viață, cu dragostea față de știință ca față de ceva colorat, plin de imagini, în plus cunoscut de mult, apropiat, aproape familial... Tot de la tata am moștenit atitudinea zeflemitoare și gândirea ironică; cel mai probabil este că datorez toate acestea faptului că, studiind filosofia, am evitat cețurile metafizicii și am îndrăgit domeniile exacte, precise: logica și teoria cunoașterii. Și am mai moștenit de la tata și spiritul de observație, o curiozitate aparte pentru orice fel de psihologie și față de orice mod de viață (aceasta m-a condus în cele din urmă la experimentele sociale, la dorința de a studia și de a-mi însuși modul de viață al „drojdiei societății”, dar numai parțial...).

A doua „forță cu acțiune egală” a fost influența fraților și surorilor mamei mele. Era o familie de intelectuali cu atitudine revoluționară, participanți activi la evenimentele din 1905, militanți politici mărunți, cinstiți până la extrem, principiali până la prostie, idealști până la miopie. Sub influența lor am început să mă rușinez în mod dureros de îndestularea senină din casa părintească, să-mi fie rușine că nu-mi fusese dat să sufăr de foame și de nevoi și să mă jenez mai ales de faptul că eu creșteam ca „fetița mamei”, protejată de toate intemperiiile, ba chiar păzită (și mă păzeau necruțători: până la vârsta de paisprezece ani nu mi-au dat voie singură pe stradă și chiar la școală până la vârsta de paisprezece ani mă ducea o bonă!); iar eu nu visam decât ce bine ar fi să trăiesc într-un subsol igrasios, ca fiica spălătoresei din curtea noastră, să port basma în loc de pălărie (pălăria era „pecetea lui Cain” care trăda originea burgheză), să alerg cu picioarele goale și să muncesc încă din adolescență în fabrică... Faptul că, atunci când voi crește mare, voi deveni revoluționară și ilegalistă era pentru mine o hotărâre deja luată; dar mai aveam încă un vis, mai intim: să renunț la orice era intelectual, chiar și la studii, să mă las de învățatură, să-mi părăsesc familia și să plec pentru totdeauna ca simplă muncitoare în fabrică și chiar să mă mărit nu cu un intelectual, nu cu un conducător revoluționar, ci neapărat cu un muncitor simplu... Și aș fi plecat pentru totdeauna de acasă, dar îmi părea tare rău de mama și de tata, eram singură la părinți.

A treia forță „cu acțiune egală” dintre cele care mi-au influențat educația a fost influența bonei nemțoaice, care m-a crescut de la vârsta de trei ani. Franchețea ei brutală și de bună-credință a fost la originea sincerității mele, care multora li se pare o pălăvrăgeală naivă (poate că acești „mulți” au drep-

⁵ Isaak Markon (1875-1949), ebraist, bibliotecar la Biblioteca Publică Imperială, profesor la Universitatea din Petrograd (1920-1922), apoi la Universitatea din Minsk. În 1926 a emigrat în Letonia, apoi a locuit în Germania; în 1929-1933 este bibliotecar principal al comunității evreiești din Hamburg; după 1940 a trăit în Marea Britanie.

tate!...). Această bătrânică nemțoaică a știut să-mi inculce iubirea pentru natură, o afecțiune profundă față de trecut și chiar – ceea ce este ciudat pentru o moscovită ca mine – un patriotism față de tot ceea ce este german. Literatura germană, Rinul german mă umplu și astăzi de emoție. Până și monarhia Hohenzollernilor nu mi-a fost niciodată atât de nesuferită cum îmi este monarhia Romanovilor... Și, în sfârșit, prin faptul că am fost crescută de o fată bătrână se explică de ce nu am știut niciodată în toată viața mea cum să mă îmbrac cu gust și cu eleganță; chiar și în anii mei „tandri de fecioară” am mers îmbrăcată în haine neobișnuit de rezistente, transformate din rochiile mamei, croite alandala și neîndemânatic și intenționat demodate. Hainele au stat pentru mine întotdeauna pe ultimul plan și nu numai problemele culturale, ca, de exemplu, literatura și arta, dar pur și simplu o mâncare gustoasă mă interesau și mă interesează incomparabil mai mult decât cele mai estetice (*indescifrabil*) cârpe.

Am fost pur și simplu copil până la șase ani... între șase și doisprezece ani mi s-au format primele trei idei mari – de ultimele două dintre ele nu m-am despărțit toată viața. Prima idee este vegetarianismul; a doua idee este egoismul absolut („chiar atunci când se sacrifică, omul face aceasta de dragul lui însuși, ca să scape de suferințe și să dobândească, fie și numai pentru un minut, bucuria conștientizării eroismului său”). Mult mai târziu, cam peste zece – doisprezece ani, am citit opiniile mele la Stirner, peste care nu dădusem mai înainte. A treia idee este ideea inocenței universale, a lipsei de responsabilitate și de vinovăție a oamenilor pentru faptele lor: o înlănțuire de cauze, care depind de ansamblul lumii și nu depind de o persoană în mod special, acesta creează caracterul fiecărui om, atunci când se ciocnește de anumite împrejurări, antrenează, cu o fatalitate implacabilă, anumite consecințe și nu altele. Un așa-numit „țicălos” este tot atât de puțin vinovat de faptul că ereditatea, mediul și chiar și împrejurări superioare, „întâmplătoare” – sub forma unei lovituri primite de mama lui în timpul sarcinii sau a unei impresii fugare produse în copilăria timpurie de conversația dintre oameni cu totul necunoscuți pe care a auzit-o fără să vrea – l-au modelat în ultimă instanță, făcându-l să devină un fel de coală de hârtie de tipar care, dintr-un motiv sau altul, iese de sub presa tipografiei ca „rebut”... Rebutul trebuie înlăturat, uneori chiar distrus, dar poate fi oare înavinovățit? Acest spin al iertării universale eu îl port în mine în momentul de față și urăsc sistemul, de exemplu, sistemul vostru „sovietic”, dar niciodată nu-mi voi transfera ura asupra oamenilor. Și dacă aș vedea un cekist care se îneacă în timp ce se scaldă, fără să stau pe gânduri i-aș întinde mâna ca să-l salvez, ceea ce, se înțelege, nu mă împiedică să-l împușc ca pe un câine (sau ca pe un cekist – de fapt, este același lucru) pe același om atunci când se află în exercițiul funcțiilor sale. O cârpă murdară nu este vinovată pentru că au curățat cu ea toaleta, dar atunci când cârpa murdară stă prea la vedere, trebuie aruncată la gunoi!

Al treisprezecelea an al vieții mele a fost un an pustiu. Este singurul an în care nu mă recunosc. Toată viața mea, și înainte și după aceea, am fost cinstită – în cuvântul meu de onoare, încă de pe când aveam trei ani, mama avea o încredere neclintită – și iată că dintr-odată, la doisprezece ani, am devenit extrem de mincinoasă, prefăcută și pe deasupra și superficială: ideile mele, cele cu care trăisem până atunci, au început să mă intereseze numai în măsura în care aș fi putut să mă fălesc cu ele în fața cuiva, iar în realitate acum nu mă mai gândeam la ele, ci numai la băieți...

Peste un an, la treisprezece ani, m-am îndrăgostit definitiv, cu un entuziasm sincer, de ideea de revoluție. Acest entuziasm amintea atât de mult de patima iubirii, încât atunci când cineva vorbea întâmplător în prezența mea de revoluție, mă roșeam și mă fâstâceam, exact la fel ca prietenele mele atunci când cineva pomenea în prezența lor, fără să-și dea seama, de cavalerul ales... Și un cor anemic care îngâna nepriceput „*Dubinuška*”⁶ îmi provoca tresărirea dulce pe care o trăiește o *nepmanșa*⁷ de

⁶ *Dubinuška* (sau *Edecarii de pe Volga*) – cântec tradițional al țăranilor ruși, apoi al edecarilor (cei care trăgeau la edec). Publicat de compozitorul Mili Balakirev (1866), l-a inspirat pe Ilia Repin în celebrul său tablou *Edecarii de pe Volga* (1870-1873). În anii 1860, a fost completat și aranjat de Vasili Bogdanov și Aleksandr Olhin și amplu popularizat ca simbol revoluționar, mai ales de cântărețul Feodor Șaliapin.

⁷ *Nepmanșa* – reprezentantă a micii burghezii îmbogățite în perioada NEP (Noua Politică Economică – Новая экономическая политика, НЭП).

astăzi atunci când aude un foxtrot voluptuos. La această vârstă am început să-l citesc pe Plehanov⁸, ca să spun drept, nu fără plictiseală. Dar mă obligam – fără asta nu vei deveni o propagandistă citită.

La liceu am învățat binișor, deși cu oarecare indolență. La geografie, științele naturii, germană, literatură rusă, istorie învățam bine; cele mai proaste rezultate le aveam la ortografie și nici până astăzi nu am învățat să scriu cu totul corect, fără greșeli. Scriu cu greșeli gramaticale în toate cele patru limbi străine pe care le stăpânesc: rusă, germană, franceză și ebraică veche. Pe lângă aceasta, eram vestită în tot liceul prin proasta purtare, dar o purtare proastă într-un mod aparte: nu mă zbunguiam precum ceilalți copii (Cum să-mi ardă de zbunguială, când nu aveam în cap decât revoluția! Și de aceea eram distrată și la ore; ședeam acolo, rezolvam o problemă de algebră, dar în cap mi se învârteau masele muncitorești. Ei, păi cum să nu greșești! Cum să nu pui plus în loc de minus și gata, problema nu mai iese!...) Așa că nu eram neastâmpărată, eram chiar departe de destrăbălarea sexuală care se numește adesea în liceele pentru fete „proastă purtare” – nu, pur și simplu, îmi luasem obligația să fiu cât mai obraznică față de conducerea liceului, să nu mă plec în fața nimănui, să iau apărarea colegelor, „să stau neclintită ca un munte!” Gândeam în felul următor: direcția, pedagogii sunt puterea; elevele – masele asupra... gândire de copil, naivă până la prostie, profund incorectă, mai ales dacă ținem seama de faptul că era un liceu particular, scump, majoritatea fetelor proveneau din familii burgheze, în schimb profesorii și chiar directoarea erau cei mai buni reprezentanți ai intelectualității muncitoare progresiste... Indiferent cum a fost, am întins coarda atât de tare, că, în noiembrie 1917, deja sub puterea sovietică, am fost exmatriculată din liceu „pentru comportament scandalos” care luase o direcție cu totul absurdă, într-adevăr deplasată... Cu toate acestea, exmatricularea din liceu mi-a prins bine. Pentru că m-au exmatriculat în clasa a VI-a, m-am străduit și în jumătatea de an care mai rămăsese, din noiembrie până în mai, m-am pregătit și pentru clasa a VI-a și pentru a VII-a⁹, iar în mai am dat examen și toamna, la vârsta de șaisprezece ani, am intrat la a Treia Universitate de Stat (fostele Cursuri Bestujev¹⁰). Am uitat complet să menționez că am crescut și am urmat liceul nu la Moscova, ci la Leningrad, unde se stabiliseră părinții după ce m-am născut ea La Moscova mergeam în fiecare an vara, la rudele mamei.

Acum am să descriu cum am întâmpinat și cum am trăit revoluția ca atare. Așa cum spuneam, până la vârsta de paisprezece ani, fără o însoțitoare (bona mea sau altcineva) nu mi-au dat voie pe stradă, iar acum, în zilele din februarie 1917, profitând de haosul general, pur și simplu am fugit de acasă, am hoinărit puțin și am strigat „Călăii!” sub tirul cu cartușe oarbe de la colțul dintre Nevski Prospekt și strada Sadovaia și m-am întors atât de curând acasă, încât nici nu au băgat de seamă că lipsisem.

A doua zi am fugit din nou, dis-de-diminează... Lângă fortăreața Litovski¹¹, de unde încă în ajun fuseseră eliberați toți deținuții politici – se fâțâiau neputincioase ca niște cloști două femei, probabil soțiile deținuților de drept comun... De la una din ferestrele de sus ale închisorii a zburat în jos o bucată de hârtie și s-a așezat pe caldarâm. Pe hârtie scria: „Gardienii au fugit cu toții... De două zile n-am mâncat nimic... Ajutați-ne, eliberați-ne!” și un post-scriptum înduioșător din Nekrasov¹²: „Mergi cu cei obidiți, mergi cu cei umiliți – pe urmele lor; unde se-aude durerea, unde se respiră greu – primul acolo să fii...” Imediat am alergat după ajutor la „raion”. Acolo mi-au spus că pe deținuții politici îi eliberaseră deja, „iar celor de drept comun nu putem să le dăm drumul”.

M-am repezit la cazarmile militare, chemându-i în ajutor pe soldați. Curând după aceea, soldații au spart cu gloanțe porțile fortăreței Litovski, iar noi – mulțimea – am năvălit înăuntru și ne-am împrăștiat în șuvoaie prin celule. Îmi amintesc cum am intrat prima într-o carceră întunecoasă. Abia am intrat

⁸ Gheorghi Plehanov (1856-1918) – revoluționar rus, teoretician marxist, inspirator al mișcării social-democrate din Rusia, cofondator al grupului „Eliberarea muncii”, autorul lucrărilor *Conceptia materialistă a istoriei*, *Chestiuni fundamentale ale marxismului* și al altor texte destul de critice față de Revoluția din Octombrie 1917, condusă de fostul lui discipol, Lenin.

⁹ Clasa a VII-a este clasa terminală.

¹⁰ Cursurile Bestujev (1878-1917) – instituție de învățământ superior pentru tinerele fete, prima de acest fel din Imperiul Rus.

¹¹ Fortăreața Litovski – între 1824 și 1917 închisoarea orașului, în timpul Revoluției din Februarie, la 12 martie (27 februarie pe stil vechi) 1917, a fost luată cu asalt de muncitori și de soldați; toți deținuții au fost eliberați și clădirea incendiată.

¹² Nikolai Nekrasov (1821-1878) – poet, scriitor, critic, autor de poeme care stigmatizează iobăgia și deplâng soarta poporului rus. Citatul este din poezia lui cea mai cunoscută *Cui i-e bine în Rusia* (Кому на Русь жить хорошо).

și un pușcăriaș înalt și lat în umeri, cu o barbă mare blondă și ochi limpezi, albaștri-albaștri, mi s-a aruncat în brațe. Îmi amintesc că atunci mi-am spus: „Cu siguranță, un ucigaș; un tâlhar, un escroc, un borfaș nu poate avea ochi atât de limpezi, atât de larg deschiși, ca un sfânt...”

Iar pușcăriașul tremura la pieptul meu, plângea de bucurie și gemea înfiorat:

— Lăsați-mă să-mi vin în fire, dragii mei, să-mi vin în fire!

Un borfaș oarecare ar fi reacționat cu totul altfel la libertatea necerută.

— Eh! a spus el înciudat. Mai aveam numai puțin de ispășit și mi-aș fi primit hainele înapoi, dar acum trebuie să merg în uniforma de pușcăriaș!

Dar s-a despăgubit luând toate păturile de pe cele patru paturi învecinate, a făcut patru boccele, iar pe două din ele l-am ajutat chiar eu să le ducă, fapt pentru care la despărțire mi-a mulțumit cu o galanterie de negustor și mi-a sărutat mâna!

Între timp, acasă mi se descoperise lipsa, când m-am întors s-au văitat puțin și s-au împăcat neașteptat de repede cu această nouă independență a mea. Din acea zi am început să plec singură zile întregi de acasă și nici măcar nu mă întreba nimeni încotro și pentru ce... în aceeași primăvară, fiind în vizită la bunica, la Moscova, m-am înscris în Partidul Social-Democrat unificat¹³, unde prestam muncă tehnică; făceam de gardă la comitetul raional, împărțeam prin uzine ziare social-democrate și le vindeam în Hamovniki¹⁴.

— Se vede că asta e o modă nouă la domnișoare – să vândă ziare! mă zeflemiseau femeile.

Domnișorii priveau chiorăș la titlurile din ziarele mele. Muncitorii le cumpărau veseli și cu empatie... Un armean m-a apostrofat:

— Ei, eu niciodată nu cumpărat ziar, eu nu știu citește rusește doi cuvinte! Numai pentru tine, duduca, cumpăr – că are ochi frumos, negru...

Toamna, când m-am mutat înapoi de la Moscova la Leningrad, am ieșit automat din organizație. Revoluția din octombrie mi-a plăcut chiar mult mai mult decât cea din februarie. Cea din februarie parcă spunea la tot pasul: „Scuzați, eu simt o fată cinstită!” Cea din octombrie s-a dezgolit imediat: „Poftim, priviți tot ce am! Și voi aveți la fel! Vreau și gata!” (*Notă pentru lucrătorul imbecil al organelor de miliție: aceasta este o metaforă literară. E. Iar.*) Atunci am început să sufăr de foame – trăiam în mod principial, numai cu rația, deși puteam să obțin alimente de la speculanți și cei mai mulți oameni cumpărau de la ei câte ceva – să trăiești numai cu *osmuška*¹⁵ nu e de glumă; și mai trebuia să mă pregătesc intens pentru examenele de la liceu, ba mai intrasem și la studioul de artă dramatică al Proletcult¹⁶.

Mă îngălbenisem de foame, eram costelivă și bătrânicioasă ca o preacuvioasă dintr-o icoană veche, dar principalul era că foamea are o trăsătură specifică: ucide „spiritul” cu mult mai temeinic decât ucid vergile trupul, în lupta „spiritului” cu trupul, victoria este reciprocă. „Spiritul” poate numai să-i interzică trupului: „Să nu îndrăznești! Nu primești nicio bucățică mai mult decât îți îngădui eu!” Și trupul se supune, ține post, dar pentru asta se răzbună cumplit pe „spirit”: „Uite, tu nu te gândești la nimic altceva decât la mine, nu poți să te gândești, de acum înainte toate gândurile tale vor fi despre mine”. Și așa a fost și cu mine, făceam conștiincios foamea pe rație, dar gândurile mele nu mai erau la revoluție, nici la proletariat, ci la pâine, la pâinea fierbinte, grea, gustoasă, la cartofi, delicați și pufoși, la meiul fiert gros... Din cauza foamei am început să sufăr de dureri ciudate de stomac, dar nu m-am lăsat – doar și alții suferă de foame! Și între timp ideile care mă conduseseră la înfometarea de bunăvoie îmi deveneau tot mai nesuferite... Și mă gândeam: dacă mie îmi este atât de greu să suport foamea, deși am „idei de rumegat”, ce să mai spună un sărman oarecare, pentru care foamea nu este înfrumusețată de niciun fel de conținut de idei, care a nimerit în toată această mizerie revoluționară ca musca în lapte!...

¹³ Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din Rusia – organizație politică marxistă revoluționară fondată în martie 1898 și divizată mai târziu în două facțiuni: bolșevicii și menșevicii.

¹⁴ Zonă administrativă în partea centrală a orașului Moscova (n. trad.).

¹⁵ *Osmuška* – veche măsură rusă de greutate, egală cu 50 g.

¹⁶ Proletcult (în rusă Пролеткульт) – „Cultura proletariatului”, organizație din Uniunea Sovietică care milita pentru întemeierea unei arte proletare veritabile, eliberată de orice influență burgheză.

Și atunci am dat totul naibii, am început (ce e drept, nu fără oarecare remușcări, mai ales la început) să mănânc nu după rație, ci atât cât puteau să-mi facă rost părinții, care se străduiau să-și hrănească fiica jigărită... Am părăsit și studioul Proletcultului, tocmai pentru că era proletcultist. L-am anunțat pe superiorul meu direct, regizorul:

— Am să plec de la studio...

— Da' de ce?

— Păi pentru că simt dezamăgită de tot acest comunism!

— Ei și ce? Cel puțin ești sinceră! a ridicat din umeri regizorul.

Din toamnă am început să frecventez Cursurile Bestujev. În același timp, tatăl meu, care până la revoluție fusese cercetător și bibliotecar (fiind evreu, în Rusia țaristă nu putea deveni profesor universitar), primise datorită noului regim o catedră tocmai la Cursurile

Bestujev, care își schimbaseră deja numele în cea de-a Treia Universitate de Stat din Petrograd. Se întâmpla să mergem împreună la universitate, eu și tata, ca niște colegi, ca frățiorul cu surioara lui, iar interesele mele și ale lui deveniseră comune; eu studiam istoria medievală și literatura germană și, la fel ca el, trăiam nu în prezent, ci în trecut. Domeniul lui, ca și al meu, era alcătuit din două epoci: 1) Evul Mediu târziu și 2) epoca romanticilor germani ai secolului al XIX-lea. Heine, Hoffmann erau pentru mine absolut contemporani.

Cu toate acestea, de istorie m-a îndepărtat curând cronologia, iar de filologie – lingvistica și tocmai atunci trebuia să mă pregătesc pentru colocviile la materiile filosofice: logica și psihologia. Încă din copilărie, mie îmi stătea capul mai mult decât orice la problemele filosofice, de înscrierea la secția de filosofie mă speria imaginea științei filosofice: ceva cețos și mistic, nedefinit și împrăștiat. O asociază cu acele orientări „intuitiviste” și „teozofice” și de alt fel care înfloreau de pildă la Volfila¹⁷ și care îmi rămăseseră întotdeauna străine, iar mie îmi place cel mai mult precizia: dacă e „da”, atunci da, dacă e „nu” atunci nu; dacă începem cu „nu știu”, păi nu știu! Și iată că am descoperit cu entuziasm manualele incomparabile, geniale ale lui Vvedenski¹⁸, după care trebuia să mă pregătesc. Era un sistem precis, riguros consecvent: „nu știm! – nu vom ști niciodată! – nu putem ști!”; o expunere mai clară și mai explicită a kantianismului chiar decât la însuși Kant, întărită de logica precisă și de nezdruccinat a lui Vvedenski. Am trecut la secția de filosofie (pe care am și terminat-o în primăvara anului 1922, dar nu din cadrul celei de-a Treia Universități de Stat, ci de la Prima Universitate de Stat, cu care fuzionase a noastră, a treia) și am devenit o discipolă devotată a lui Aleksandr Ivanovici Vvedenski, pe atunci încă în viață.

La secția de filosofie era ușor de învățat, trebuia să faci dovadă nu de memorie, ci de inteligență... în acea perioadă a vieții mele, mă pasionau treburile casnice; după foamea îndurată de curând, însuși procesul de preparare a mâncării mi se părea neobișnuit de captivant; simpla vedere a alimentelor de o strălucitoare diversitate era mai ademenitoare decât pietrele prețioase; pe lângă aceasta, în tot apartamentul neîncălzit, plita era singurul loc lângă care te puteai încălzi complet. Mai compuneam și versuri în care îi chemam pe burghezii fricoși să-și arunce în sfârșit „jugul călăilor josnici și răi” (se subînțelege, bineînțeles, bolșevicii); erau versuri cu forme extrem de slabe și nereușite, dar, în privința conținutului, chiar și acum, ce e drept, absolut de actualitate!... Cam tot pe atunci se desfășurau „evenimentele de la Kronstadt¹⁹”... iar eu, lingându-mă pe bot ca motanul lângă oala cu smântână, le urmăream de departe...

Mâinile îmi furnicau și sufletul îmi fremăta de dorința de a participa activ la revolta din Kronstadt – doar nu era vorba de cine știe ce conspirație banală a albgardiștilor – aici era revoluția autentică și

¹⁷ Volfila (în rusă Вольфила – Вольная философская ассоциация – Asociația Filosofică Liberă) – asociație (1918-1924) înființată la Petrograd „pentru a studia și a difuza creația culturală inspirată de temele filosofiei și socialismului”. Printre membrii ei s-au numărat: A. Blok, A. Belii, V. Meierhold, N. Losski, L. Karsavin.

¹⁸ Aleksandr Vvedenski (1856-1925) – filosof neokantian, logician și psiholog, profesor la Universitatea din Sankt-Petersburg, cofondator și președinte al Societății de Filosofie din Sankt-Petersburg.

¹⁹ Revolta din Kronstadt (martie 1921) – după reprimarea de către bolșevici a grevelor muncitorești, insurecția marinarilor antirevoluționari a fost zdrobită de o intervenție militară, urmată de executarea insurgenților.

nu una bolșevică, îndobitocită de autorități, și fusese declanșată, această rebeliune din Kronstadt, de aceiași oameni care, la vremea lor, o făuriseră pe cea din octombrie: marinarii din Baltica. Din păcate, pe atunci nu aveam cunoștințe în cercurile serioase ale anarhiștilor și ale eserilor²⁰ și am fost nevoită să mă limitez la cercurile studențești și la propaganda antibolșevică preelectorală (înainte de alegerile pentru soviete) ... îmi amintesc că la una din întâlnirile studențești am încercat să demonstrez, cu limba împletită (pe atunci încă vorbeam prost de la tribună – după aceea am învățat de la Aleksandr Iaroslavski cum să vorbesc), caracterul șovăielnic al mișcării pur studențești:

— Din două una, am spus, fie lucrați cumiți în organizațiile voastre de culturalizare și educaționale, fie, dacă simțiți în voi forța necesară pentru o luptă adevărată, duceți-vă acolo unde simt cei mai mulți, faceți agitație nu numai printre studenți, ci și în rândul maselor largi!...

Atunci am simțit cum o studentă menșevică mă trăgea energic de mânecă... Firește, înțelegeam încă de pe atunci că revoluția este la Kronstadt, iar contrarevoluția la Smolnii²¹ și nu invers. Însăși noțiunea de revoluție încremenită în victoria revoluției este la fel de absurdă ca și noțiunea de „mișcare oprită”: dacă s-a oprit înseamnă că nu mai este revoluție! Căci revoluția, în esență, este „mișcarea îndreptată spre răsturnarea regimului existent”.

Indiferent care ar fi regimul existent, chiar și cel mai progresist, nu poate fi nicicum revoluționar, pentru că se străduiește să se mențină, nu să fie destituit... în virtutea acestui fapt, orice partid care sprijină ordinea victorioasă dintr-o anumită țară – inclusiv VKP²² din Rusia – nu mai este revoluționar, ci conservator. Și astfel, comunismul este revoluționar în toată lumea în momentul de față, în afară de URSS, și numai în Uniunea noastră este total conservator, în timp ce până și cel mai reacționar complot la noi, în Rusia sovietică, este fără îndoială revoluționar, deoarece se străduiește să răstoarne orânduirea existentă... Și ar fi așa, chiar dacă puterea sovietică ar fi cu adevărat socialistă și revolta împotriva ei ar fi cel puțin monarhică; dar în esență, așa cum știm, revolta din Kronstadt a fost nu numai revoluționară față de puterea sovietică, ci și din punct de vedere ideologic a fost cu mult mai de stânga, mai consecventă și mai cinstită decât aceasta. De aceea s-a speriat puterea sovietică așa de tare de ea și a înăbușit-o atât de sângeros! Prin aceasta, puterea sovietică a devenit nu numai conservatoare, ci pe deasupra și contrarevoluționară.

Și astfel, niciun stat din lume nu poate fi revoluționar, prin însuși conceptul său. În schimb, orice revoluție are întotdeauna dreptate, deoarece se străduiește întotdeauna să reinstaureze dreptatea călcată în picioare, care, de altfel, nu se restabilește niciodată – pur și simplu băta se întoarce pentru o perioadă nedefinită de timp cu capătul celălalt, iar asta este bine: cel bătut se odihnește, cel care bate simte pe pielea lui loviturile și după aceea se întoarce din nou și tot așa mai departe. Lumea este dialectică, principiul negativ și cel pozitiv simt două părți ale unui sistem logic; exact la fel sunt și revoluția și statul – două jumătăți ale unui sistem de existență. Amândouă au dreptate, amândouă sunt inevitabile, amândouă sunt necesare. Și întotdeauna vor exista oameni ai statului: jandarmi, agenți GPU, polițiști, procurori, comisari ai poporului etc. Prin însăși profesia lor, aceștia nu pot deveni oameni ai revoluției (pot să devină așa ceva numai dacă își schimbă profesia). Vor fi întotdeauna sprijiniți de o clasă sau alta...

Dar cine sunt oamenii revoluției? Este clar, numai acea clasă care nu poate ajunge niciodată la putere. Iar această clasă nu este decât lumpenproletariatul, într-adevăr, care acționează în toate revoluțiile și revoltele și care rămâne în afara problemelor, imediat ce mișcarea susținută de el învinge... Lumea interlopă constituie noile cadre ale oamenilor revoluției. Lor li se adaugă „boema” literară și artistică mereu pusă pe scandal și neastâmpărată și profesioniștii revoluției: teroriștii clandestini și expropriatorii

²⁰ Membri ai Partidului Socialist-Revoluționar (Партия социал-листов-революционеров – prescurtat eS. eR.).

²¹ Smolnii – clădire construită lângă mănăstirea Smolnii care adăpostea „Institutul pentru educația tinerelor fete nobile”; în timpul loviturii de stat din 1917, a fost cartierul general al bolșevicilor și reședința lui Lenin.

²² VKP (b) – Partidul Comunist (bolșevic) din URSS (în rusă: Всесоюзная коммунистическая партия – большевиков – Partidul Comunist al întregii Uniuni – bolșevicii), denumit astfel în 1925. În 1934 a devenit Partidul Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice – PC(b)US –, iar în 1952 Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS).

clandestini, precum și, în general, grupările ilegale cele mai intransigente: anarhiștii și maximaliștii²³... exact așa după cum statul este întotdeauna sprijinit de o clasă sau alta, iar revoluția, într-o epocă sau alta, este sprijinită de o clasă sau alta. Dar o clasă poate deveni din revoluționară dominantă (de exemplu, burghezia franceză) și invers – însă clasa principală a revoluției (hoți, borfași) nu poate deveni dominantă, tot așa după cum clasa principală a statului (funcționarii, militarii) nu poate deveni revoluționară, ci poate numai să treacă din slujba unui regim în slujba altui regim. (Aici prin „militari” îi înțeleg pe specialiști, corpul de comandă, mi pe soldații chemați sub arme.) Astfel, rezumând totul: statul și revoluția sunt cele două talere ale balanței care se străduiesc tot timpul să se tragă în jos unul pe celălalt și, în același timp, nu au absolut niciun rost unul fără altul...

Dar să mă întorc la autobiografia mea. În 1922 am terminat în grabă universitatea – obosisem să tot învăț, împlinisem 20 de ani, pur și simplu, și, ca să fiu foarte sinceră, voiam să mă mărit... Doream să iubesc un om cu toate gândurile mele, fără rezervă, să-l răsfaț, să-i fac de mâncare... Pe vremea aceea se interesa de mine un speculant destul de important din Leningrad (pe atunci încă Petersburg); îmi plăcea la el îndrăzneala, dorința de a risca, cutezanța – cum de scăpase omul acesta de CEKA²⁴? Faptul că era speculant nu mă dezgusta absolut deloc, dimpotrivă: doar își risca viața, în orice clipă putea fi arestat și deci avea exact același drept la pradă ca un hoț, ca un tâlhar... Un speculant din perioada comunismului de război²⁵ nu este același lucru cu cine știe ce descendent degenerat al lui Rothschild care se îmbuibă cu de-a gata... încă puțin și m-aș fi îndrăgostit probabil de acest speculant, dar l-am cunoscut cu totul întâmplător la o seară a „biocosmiștilor” pe Aleksandr Iaroslavski, care venise de la Moscova la Leningrad pentru mai multe seri și conferințe care aveau la Leningrad un succes răsunător, condimentate puțin cu gust picant de scandal. „Comitetul pentru poezie al biocosmiștilor” era o organizație literară în fruntea căreia se afla Aleksandr Iaroslavski. Biocosmismul este o orientare literară²⁶... Când l-am văzut pentru prima dată, Aleksandr Iaroslavski mi-a făcut impresia unui pisoișag încă foarte mic (ca vârstă), dar uriaș (ca dimensiune) și am simțit imediat în suflet dorința să-i mângâi buclele neobișnuit de mătăsoase, moi-moi, castaniu aurii; mi-am dorit neapărat să-i văd încă o dată ochii câprui, de o viclenie tristă... Dar m-am îndrăgostit de el treptat, cu fiecare întâlnire ceva mai mult și ne-am îndrăgostit cu adevărat unul de altul abia după căsătorie, cu fiecare an, cu fiecare zi a conviețuirii, tot mai mult și mai puternic... Poți să nu te îndrăgostești de Aleksandr Iaroslavski, nu oricui îi este dat să-l aprecieze, dar să încetezi să-l mai iubești este imposibil... Un talent genial, deși cam necizelat, o înțelepciune atotcuprinzătoare, cea mai deplină lipsă de prefăcătorie lăuntrică, cel mai măreț dispreț pentru așa-numita opinie „publică” – acestea erau trăsăturile lui sufletești. Iubea mai mult decât orice cosmosul, stihile, ritmul... își pleca întotdeauna urechea la fantezia lui creatoare, la antena interioară a creierului lui, acordată fin la lungimile de undă ale universului – se încrunta în ciudat la auzul fiecărui sunet discordant, detesta să fie tulburat din starea sa și de aceea multora li se părea încrezut, arțagos,

²³ Maximaliști (Uniunea Socialiștilor Revoluționari Maximaliști – Союз социалистов-революционеров-максималистов) – grupare radicală de tendință anarhistă, care s-a desprins din Partidul Socialist- Revoluționar în 1906 și s-a dizolvat în 1919-1929.

²⁴ CEKA – Comisia extraordinară panrusă pentru combaterea contrarevoluției și a sabotajului (în rusă: Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем, pe scurt ЧК) – denumire folosită între 1917 și 1922.

²⁵ Comunism de război – măsuri adoptate de puterea sovietică în timpul Războiului Civil din 1918-1920: naționalizarea industriei și a comerțului; producție planificată central de către guvern; disciplină strictă pentru muncitori (greviștii puteau fi arestați, deportați și chiar împușcați); muncă obligatorie pentru țărani; interzicerea întreprinderilor private; rechiziționarea producției agricole care depășea necesarul minim pentru supraviețuirea țaranului; raționalizarea și distribuția centralizată a alimentelor.

²⁶ Biocosmism – doctrină utopică apărută în secolul al XX-lea la limita dintre filosofie și „cosmismul rus”, dintre practica artistică futuristă și ideile politice ale anarhismului. Principiile și obiectivele „biocosmiștilor” (A. Aghienko, alias Sveatogor, A. Iaroslavski ș.a.) sunt libertatea absolută a individului și a operei sale, inclusiv libertatea de a se deplasa în spațiu, puterea de a crea și de a recrea Universul, de a controla timpul. Ideea centrală este progresul omenirii pentru a atinge, prin „metode științifice”, nemurirea personală a fiecărui individ, reînvierea morților – tot prin metode științifice (N. Fiodorov) și popularea cosmosului de către oameni (K. Tjolkovski). În 1921-1922, biocosmiștii au întemeiat un Creatorium al anarhiștilor biocosmiști (rus. КрeаТОпнн бмoкoсммeтoб) și au lansat două reviste: *Biocosmist* (Moscova) și *Bessmertie* („Nemurirea” – Petrograd). În 1922, grupul biocosmiștilor de la Petrograd, în frunte cu Iaroslavski, se desparte de organizație, dar continuă să organizeze seri și conferințe despre regenerescență, eugenie, reîntinerire, anabioză. În noiembrie, revista *Bessmertie* este interzisă de prezidiul Comitetului Executiv din Petrograd, care o acuza de pornografie.

capricios... Deși neprietenos cu oaspeții neanunțați, reacționa cu sensibilitate la orice necaz și acorda ajutor oricui avea nevoie. Despre el se poate spune că se purta cu oamenii „după îmbrăcămintă”: cu cât era cineva îmbrăcat mai sărăcăcios, cu atât era mai inimos față de el; cu cât era mai dichisit și mai bogat, cu atât îl respingea mai tare.

Iubirea noastră era iubirea a doi copii care se joacă împreună, iubirea mamei față de fiu, iubirea tatălui față de fiică și marea prietenie dintre doi camarazi de arme; nu am avut niciodată secrete unul față de altul, ne împărtășeam chiar și ceea ce era mai intim, uneori pur și simplu mărunț, alteori de-a dreptul jenant... Țineam prelegeri împreună (eu eram coreferentă) pe teme literare și antireligioase. Disputele noastre antireligioase cu preoții erau aproape sincere: zdrobeam cu convingere sinceră toate argumentele adversarului în favoarea idealismului și a ființei divine, trecând sub tăcere în mod înțelept faptul că, deși nu este contestabil din acest motiv, exact la fel de nedemonstrabil este și materialismul... Și îmi era dragă această viață de pribegie, de creație, de iubire – viața pe care Iaroslavski a descris-o în cele două romane ale lui *Conferențiarul rătăcitor* și *Șapte zile ale creării iubirii*²⁷

Turnee de conferințe prin toată Uniunea: regiunea Murmansk, Tașkent, Urali, Valea Volgăi; trenuri, vapoare, călătoria comodă și savuroasă cu sania – oh, să tot scrii despre asta! Și nopțile nedormite, de o frumusețe insesizabilă pentru cel care nu le-a cunoscut – nopți creatoare, când îmi dicta lucrările lui... Crea într-un mod cu totul irațional, exclusiv în funcție de dispoziția sufletească; cel mai mult îi plăcea să creeze noaptea, când focul arde în soba din cameră; se întoarce către sobă, își acoperă ochii cu mâinile și dictează, dictează, de parcă ascultă ce-i șoptește vocea cuiva, vocea stihilor, poate vocea ritmului lăuntric? Am menționat deja cât de mult iubea tăcerea, muțenia: acestei stări sufletești îi este dedicată poezia *Pauza*, care a avut un mare succes în străinătate, tradusă în germană și în engleză... Trebuia să trăiești bucuria creației noastre împreună pentru a-i percepe toată încântarea; de fapt, la drept vorbind, numai el crea, el singur, eu îndeplineam un rol pur tehnic, băteam la mașină, dar el mă lua cu el, în creația lui... Și cu toate acestea, cu toată prietenia noastră, cu toți cei opt ani trăiți în iubire, de abia acum am apreciat pe deplin uimitoarea lui personalitate (pe deplin – oare?), de-abia acum iubirea mea pentru el a atins punctul culminant, acum când...

În 1923 (în martie), când trăiam cu Iaroslavski exact de trei luni, am căzut sub un tren și a fost nevoie să mi se amputeze ambele picioare – un eveniment atât de nesemnificativ pentru mine, că era cât pe-aici să uit să-l menționez în autobiografia mea; în fond, ce contează pierderea membrilor inferioare în comparație cu o iubire atât de mare ca a noastră, în fața unei fericiri atât de orbitoare ca a noastră?!

În 1926 am plecat în străinătate. A. Iaroslavski a organizat (singur, cu ajutorul unui impresar, niciun fel de organizație, nici sovietică, nici a emigrației, nu a luat parte la aceasta) o mare conferință-dezbateri pe tema „Adevărul despre Rusia sovietică”. Ideea fundamentală a referatului lui era: nici „raul socialist”, nici „iadul bolșevic”, ci o țară capitalistă oarecare, asta este în prezent Rusia sovietică (în anul 1926). Cu o amărăciune dureroasă de scriitor, vorbitorul critica „presiunea” grea a cenzurii, care strivea și zdrobea literatura și poezia țării sovietice. Critica și politica (în acel moment de dreapta) față de țărănime a Comitetului Central. Publicul a fost oarecum decepționat: se aștepta la alte dezvoltări senzaționale despre „beciurile CEKA” și „prunci torturați”. După conferință a venit un bilet cu o întrebare din public: „Care nume se bucură de mai multă popularitate în momentul de față în Rusia:

Nikolai Nikolaevici sau Kiril Vladimirovici?”²⁸. Înmărmurit, Iaroslavski s-a grăbit să explice că Rusia se gândea în general puțin la bieții monarhi abandonați, că este ocupată cu probleme mult mai serioase și mai presante și, pe lângă aceasta, ideea de monarhie era compromisă pentru totdeauna – totuși întrebarea i-a lăsat o impresie apăsătoare.

²⁷ Romanele *Conferențiarul rătăcitor* (Бродячий Лектор) și *Șapte zile ale creării iubirii* (Семь Дней Творения Любви) nu au fost publicate niciodată.

²⁸ Nikolai Nikolaevici (1856-1929) – marele duce al Rusiei, general rus. Presupus succesor al lui Nicolae al II-lea, a refuzat toate propunerile, a părăsit Rusia în 1919, a luat numele de Borisov și s-a instalat în Antibes. Kiril Vladimirovici (1876-1938) – mare duce al Rusiei, contraamiral în marina imperială. Exilat din 1917, s-a stabilit în Franța, s-a proclamat împărat al tuturor Rusiilor (1924) și și-a instalat curtea în satul breton Saint-Briac, în apropiere de Dinard. Acești doi mari duci erau considerați de o parte a emigrației ruse drept pretendenți la tronul Rusiei.

— Încep să regret conferința de astăzi, mi-a spus în aceeași seară, imediat ce ne-am întors acasă. Ce-i făcut e bun făcut... De ce, de ce am vorbit în fața acestor lepădături?... Bineînțeles, tot ce era socialist în Rusia s-a dus! Bineînțeles, scriitorului îi este imposibil să trăiască aici: cenzura strivește totul ca o cizmă de oțel! Așa este... Dar despre toate acestea trebuie să vorbești numai cu ai tăi, nu în fața dușmanilor... Iar pentru mine ai noștri simt totuși bolșevicii: sunt niște lepădături, dar sunt lepădăturile noastre!

Această conferință avusese loc în toamna anului 1926 la Berlin în clădirea Logenheim²⁹; un mic trepăduș comunist de la reprezentanța comercială a încercat să demonstreze într-o limbă împletită și în râsetele vesele ale publicului că în Uniunea Sovietică este electrificare și că, în general, „noi mergem spre socialism”...

Eram coreferenta lui Iaroslavski și, dacă el vorbea în special despre situația literaturii sovietice și despre problema țărănească (subliniind mereu că în problema agrară, firește, nu poate exista nicio întoarcere la situație veche, de dinainte de octombrie, că viitorul aparține țărănimii mijloace și că aceasta are toate drepturile la acest viitor), eu îmi consacram conferința, în principal, absurdității și fățărniciei josnice a politicii represive a bolșevicilor, îndreptată nu împotriva contrarevoluției și a dușmanului de clasă, ci împotriva lumpenproletariatului, împotriva celor mai amărăți coate-goale (printre altele, stenograma acestui coreferat al meu, înregistrată la Berlin de un agent secret al GPU, se află la Moscova, în str. Lubianka nr. 2³⁰, în dosarul Aleksandr Iaroslavski).

A doua noastră conferință despre Rusia sovietică a avut loc la Berlin, într-o încăpere de la Café Leon, la clubul menșevicilor. La începutul prelegerii sale, Aleksandr Iaroslavski a subliniat că el personal nu este menșevic, nici chiar anarhist, ci, dacă se poate exprima așa, „literat anarhizant”. Prima impresie a lui Iaroslavski despre menșevici a fost favorabilă... L-au emoționat în special... pantalonii lui Iudin³¹. Într-o zi, Iaroslavski a trecut pe la redacția revistei *Mesagerul socialist*³² și când s-a întors acasă mi-a spus:

— Uite, asta nu are nimic de-a face cu domnii aceia sclivișiți ai lui Hessen³³. Iudin s-a întors să ia nu știu ce carte și avea pantalonii peticiți! Poate că într-adevăr este socialist...

Mai târziu, după ce i-a observat mai de aproape pe menșevicii ruși berlinezi cu toată prefăcătoria lor pretențioasă, Iaroslavski spunea pe un ton dezamăgit:

— M-au indus în eroare pantalonii! Mi-a licărit gândul că poate este un socialist sincer, dacă poartă niște pantaloni vechi; acum îl bănuiesc foarte tare că este o lepădătură – pur și simplu s-a așezat undeva din întâmplare pe un cui! O să mă întorc în Rusia și, dacă n-am să fiu împușcat, am să scriu neapărat un foileton cu titlul „Pantalonii menșevicului”!

Pe lângă „scrisoarea lui deschisă adresată Comitetului Central al partidului și comisarului poporului Lunacearski³⁴”, cunoscută de GPU și de publicul larg, precum și polemica nu mai puțin cunoscută cu Emelian Iaroslavski³⁵, Aleksandr Iaroslavski a publicat la Berlin *Scurte povestiri* și câteva poezii. Tot la Berlin a mai publicat o culegere de poeme *Moscova – Berlin*, pătrunsă de dorul după Rusia

²⁹ Clădirea Logenheim – un local al organizației evreiești UOBB (Unabhängiger Orden Bne Briss – Ordinul Independent B’nai B’rith, Fiii Alianței), înființată în 1843 și copiată după organizațiile masonice pentru a realiza un sistem de întrajutorare.

³⁰ Adresa sediului principal al Securității Statului din RSFSR și URSS între 1919 și 1991 (n. trad.).

³¹ Isaia Iudin (pe numele lui adevărat Aisenstadt; 1867-1937) – om politic, unul dintre liderii Bund (Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia), membru al organizației anarhiste teroriste „Voința poporului”, de două ori exilat în Siberia; în 1922 este expulzat din URSS; între 1922 și 1937 este director comercial al revistei *Социалистический вестник* („Mesagerul socialist”).

³² *Социалистический вестник* („Mesagerul socialist”) – revistă editată între 1921 și 1965 de către reprezentanții Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Rusia (menșevic) în străinătate, succesiv la Berlin, Paris și New York.

³³ Iosif Hessen (1866-1943) – avocat, ziarist, unul dintre fondatorii Partidului Constituțional-Democrat, a emigrat în 1919 (1920?), co-fondator al Editurii Slovo, coeditor al cotidianului Rul („Cârma”) și autor al unor culegeri de documente (22) – *Arhivele Revoluției Ruse*.

³⁴ Anatoli Lunacearski (1875-1933) – tovarăș al lui Lenin în emigrație, înalt funcționar sovietic, comisar al poporului pentru instrucțiunea publică (1917-1929), a acționat pentru alfabetizarea generală și salvarea monumentelor istorice, director al Institutului de Literatură, de Artă și Limbă (1931), autor al mai multor eseuri literare (despre Pușkin, Gorki, Proust, Ibsen, Romain Rolland), precum și al unor studii despre artă și teatru.

³⁵ Emelian Iaroslavski (pe numele său adevărat Minei Gubelman, 1878-1943) – a se vedea postfața Irinei Flige.

sovietică. După aceea am lucrat amândoi la agenția telegrafică Asien – Osteuropa-Dienst. Plasându-și fără să se gândească în *Rul*³⁶ scrisorile deschise „Către comisarul poporului Lunacearski...” și „Către E. Iaroslavski” – două scrisori cruciale Iaroslavski s-a necăjit foarte tare și a decis să nu mai aibă nimic de-a face cu ziarul *Rul*... Eu, dimpotrivă, am colaborat întotdeauna cu *Rul* în calitate de cronicar permanent, sub pseudonimul G. Svetlova. Din seria mea de foiletoane reunite sub titlul „Prin orașe și sate” am să amintesc numai câteva; *Interviu cu hoții de buzunare din Astrahan, Un Bagdad rus – Tașkent, Cabaretul*. Am continuat în ele aceeași linie a mea cu „desculții”... încercam să-l conving pe Iaroslavski:

— Important este conținutul foiletoanelor mele și nu unde apar. Și, în general, ce mofturi de intelectual mai sunt și astea? Ce este un literat? Un specialist în arta cuvântului, un lucrător calificat al atelierului literar... Ca orice lucrător, literatul lucrează pentru patronul editor, sub supravegherea unui maistru – redactorul... Nu are nimic de-a face cu convingerile acestora doi, tot așa după cum muncitorilor nu le pasă de convingerile fabricii. De ce să-l învinovățești pe angajatul unei gazete burgheze de trădare a liniei de clasă și nu-l învinovățești de același lucru pe zețarul care culege gazeta? Căci dacă vom continua consecvent raționamentele celor care condamnă colaborarea cu presa burgheză, ar însemna că muncitorii de la Krupp sunt niște trădători încă și mai periculoși ai clasei muncitoare și niște fasciști, căci lucrează pentru un fascist, Krupp, și din mâinile lor proletare ies armele imperialismului!

Vorbind despre *Rul*, voi mai menționa că acest ziar era perfect informat despre tot ceea ce se întâmpla în Rusia sovietică. În general, dacă vrei să știi adevărul despre țările capitaliste, citește presa sovietică! Vrei să știi ce se întâmplă în Uniunea Sovietică, citește *Rul*. Câteodată, ce e drept, *Rul* anticipează evenimentele: chiar înainte ca în Rusia să se manifeste una sau alta din crizele următoare, *Rul* informează despre ea într-un editorial panicard ca despre un fapt deja întâmplat; dar nu a existat nici un singur caz în care, în cel mai scurt interval de timp, să nu se producă într-adevăr în URSS criza prevestită prematur de *Rul*... Parcă îți venea să crezi că Uniunea noastră se jena să nu confirme părerea pe care și-o făcuse despre ea Iosif Vladimirovici Hessen...

După prima lui conferință de la Logenheim, Iaroslavski începuse să vorbească despre întoarcerea neîntârziată în Rusia sovietică... Eu tăceam, posomorâtă; îmi doream mult mai mult să cutreier orașele de pe valea Rinului, ca niște jucării de-abia ieșite dintr-un atelier al Kustprom³⁷ și pe care le țineam minte și le îndrăgisem din copilărie, când mergeam acolo cu părinții, apoi să stau puțin la Paris, pe care încă nu-l văzusem.

— Să stăm în străinătate până la sfârșitul anului măcar, până ne expiră pașapoartele, am încercat eu să-l conving o dată sau de două ori.

— De fapt, a admis el o dată, mă duc în Rusia ca să fiu împușcat... Atunci de ce să nu văd Parisul la sfârșit, înainte de a muri... Exact așa: până ne expiră pașapoartele, dăm o fugă până la Paris, dus-întors...

Am așteptat timp de două luni viza franceză – după două luni ne-a fost refuzată. În general, dacă ai pașaport sovietic nu prea te lasă să intri în Franța. Și Iaroslavski considera că este sub demnitatea lui să accepte un pașaport Nansen³⁸, iar aici eram perfect solidară cu el.

— Sigur, simt fiul risipitor al Rusiei sovietice, totuși sunt fiul ei... Aceste pașapoarte sovietice au pentru mine un fel de importanță simbolică, spunea el.

Am decis să mergem la Paris fără viză. Am plecat spre frontiera franceză fără să avem niciun plan clar cum vom trece de fapt granița... Ca bagaje nu ne-am luat cu noi decât un schimb de lenjerie și ce

³⁶ *Rul* („Cârma”) – ziar al emigrației ruse, purtătorul de cuvânt al Partidului Constituțional-Democrat, întemeiat la Berlin de Iosif Hessen, August Kaminski și Vladimir Nabokov (profesor de drept, unul din membrii fondatori ai Partidului Constituțional-Democrat, fiul lui Dmitri Nabokov, ministrul justiției din Imperiul Rus, și tatăl scriitorului Vladimir Nabokov), publicat între 1920 și 1931 în 20 000 exemplare. Tânărul Vladimir Nabokov a publicat aici poezii, dar și probleme de șah, sub pseudonimul Sirin; la 7 ianuarie 1921, revista a publicat prima nuvelă a lui Nabokov, *Нежить* („Strigoii”).

³⁷ Kustprom (în rusă: Куспром, Кустарная промышленность – Asociația Micilor Producători).

³⁸ Pașaport Nansen – document recunoscut de numeroase state care permitea refugiaților apatrizi să călătorească, în situația în care sistemul internațional de pașapoarte care a luat naștere după Primul Război Mondial supunea deplasările formalităților vamale. A fost creat în 1922 din inițiativa lui Fridtjof Nansen, primul înalt comisar pentru refugiați al Societății Națiunilor. În perioada interbelică, aproape 450 000 de persoane au obținut pașaport Nansen, printre care Rahmaninov, Stravinski, Chagall, Nabokov, Onassis, Capa. La primirea pașaportului Nansen, deținătorul lui își pierdea automat cetățenia anterioară.

aveam mai scump: manuscrisele și mașina de scris. Față de mașina de scris ne purtam ca și când ar fi fost o ființă însuflețită, îndrăgită; și cum altfel, din moment ce era al treilea membru în jocul nostru creator! Nu întâmplător într-una din poeziile sale, *III* („Radical din Я”)³⁹, Iaroslavski numise în glumă mașina de scris a doua sa soție... Sărmană mașină atât de credincioasă! Cine și-ar fi imaginat că va împărtași soarta noastră: la Leningrad, când a fost arestat Iaroslavski, a fost confiscată și ea, așa că a rămas la GPU! Dar atunci în străinătate era încă la noi și în timp ce ne pregăteam să trecem granița, Iaroslavski, neglijent, de altfel ca și mine, față de celelalte lucruri, o purta cu grijă în spate, în rucsac, ca pe un copilaș...

Am ajuns până la Saarbrücken și acolo am decis să amușinăm puțin aerul și apoi să hotărâm ce facem mai departe... Saarbrücken este un oraș mic, care prin voința Tratatului de la Versailles devenise oraș de frontieră. Datorită acestui fapt, pentru localnici apăruse o nouă sursă de câștig – contrabanda; orașelul înflorise, atrăsese o mulțime de elemente străine, fusese iluminat de focurile amăgitoare ale restaurantelor și cafenelelor șic, unde se practicau jocuri de cărți... Dar pentru scopurile noastre s-a dovedit mai potrivită o speluncă, numită *Volksküche* („Bucătărie populară”), unde ne-am dus intenționat. Acolo, pentru o sumă nu prea mare, se oferea printr-un ghișeu dintr-un perete singurul fel de mâncare – supă într-un castron de tablă care amintea de o scuipătoare curată. Doritorii puteau primi și o lingură de cositor, în schimbul unei mici garanții. Dar cei care depuneau garanția erau puțini, cei mai mulți sorbeau supa direct din castron. Porția turnată era mare, așa rămâneai pe săturate, supă era făcută din orez și apă chioară, dar din cine știe ce motiv era cenușie, ca și cum ar fi fost din lut cenușiu... Era un stabiliment municipal și avea caracter semicaritabil...

Și aici, la un castron de supă, un contrabandist blajin și vorbăreț ne-a lămurit pe unde și cum să trecem granița... Ne-a sfătuit să mergem cu trenul până la satul german Großrosseln. Großrosseln este despărțit printr-un pârâu de satul francez Petite-Rosselle... Când se duc la târg la Petite-Rosselle, femeile din Großrosseln trec liniștite pe un podeț; totuși pe podeț este amplasat un post de frontieră francez care nu lasă să treacă granița persoane străine de sat, cu marfă de contrabandă... în timp ce mergeam pe podeț, grănicerul ne-a privit bănuitor. Atunci ne-am oprit demonstrativ în mijlocul podețului, Iaroslavski a scos din buzunar o butelcă de vin, luată pentru drum (în același timp am început să ne clătinăm ca și când am fi fost beți), mi-a dat să beau direct din sticlă, a tras și el o dușcă, ne-am îmbrățișat și ne-am sărutat, santinela din post a râs, iar noi am ajuns cu bine în Franța... De la Petite-Rosselle am mers cu un tramvai care trecea direct printre pășunile verzi și câmpurile arate (tramvai rural nemaivăzut în Rusia!) și am ajuns la Forbach, gara franceză oficială de frontieră. Acolo, din precauție, nu ne-am urcat în tren, ci am mers pe jos 5 km până la următoarea gară, Cocheren... Mergeam ziua, prin natura europeană „civilizată” – nu era o trecere a frontierei, ci o fermecătoare plimbare prin „sânul naturii”, în stilul lui Karamzin⁴⁰ La Cocheren am luat trenul și am ajuns direct la Paris, dar Parisul (Parisul „rus”) ne cunoștea deja. Pe când eram încă la Berlin, ziarele *Poslednie Novosti* („Ultimele știri”), *Dni* („Zilele”), *Vozrojdenie* („Renașterea”)⁴¹ scriseseră despre peregrinările noastre prin Berlin și retipăriseră din *Rul* scrisorile deschise ale lui Aleksandr Iaroslavski.

Dar Iaroslavski decisese ferm să nu mai aibă nimic de-a face cu presa emigranților. A.F. Kerenski⁴², căruia Iaroslavski i-a dat să citească manuscrisul povestirii *Lectorul rătăcitor*, i-a spus când i l-a înapoiat:

³⁹ Joc de cuvinte: în limba rusă Я înseamnă „eu”, dar este și prima literă cu care începe numele Iaroslavski (Ярославский) (n. trai).

⁴⁰ Nikolai Karamzin (1766-1826) – scriitor și istoric rus, autorul *Scrisorilor unui călător rus* în 6 volume (1797) și al *Istoriei generale a Rusiei* în 12 volume (1818-1828), precum și al unor nuvele care marchează debutul sentimentalismului literar în Rusia.

⁴¹ *Poslednie Novosti* („Ultimele știri”) – ziarul cel mai popular și mai influent al emigrației ruse editat la Paris din 1920 până în 1940 (redactori-șefi M. Goldstein, apoi P. Miliukov). *Dni* („Zilele”) — ziar editat la Berlin, apoi la Paris, din 1922 până în 1933 (redactori-șefi A. Kerenski și A. Milașevski). *Vozrojdenie* („Renașterea”) — ziar editat la Paris din 1925 până în 1940 (redactori-șefi P. Struv, I Semionov).

⁴² Aleksandr Kerenski (1881-1970) – avocat și om politic rus, membru al Partidului Socialist-Revoluționar. După Revoluția din Februarie, a ocupat diverse posturi ministeriale în primele două guverne, apoi a luat el însuși conducerea guvernului provizoriu, înainte de a fi alungat de bolșevici, în timpul Revoluției din Octombrie. A participat la editarea ziarului *Dni*.

— De ce îl retrageți? Am începe să-l publicăm chiar de mâine în *Dni*. Uitați, și Minor⁴³ consideră că merge.

Dar Iaroslavski hotărâse deja:

— Decât s-o tipăresc în *Dni*, mai bine n-o tipăresc deloc.

La Paris, Iaroslavski s-a apropiat mai mult de anarhiști, mai ales de Bergman și Volin (Eichenbaum)⁴⁴. Acesta din urmă era un personaj mai interesant și mai simpatic; în perioada Războiului Civil fusese cel mai apropiat tovarăș al lui Mahno⁴⁵ și, ca să spunem așa, teoreticianul „mahnovismului”.

În timp ce Iaroslavski tânjea de dor după patria lui sovietică, eu, personal, m-am grăbit să studiez viața de la Paris (cum studiasem pe când fusesem la Berlin pe cea berlineză), în special o anumită latură a acestei vieți: azilurile de noapte, cârciumile, lumea interlopă, prostituția... Nu întâmplător Iaroslavski îmi spunea încă din Rusia:

— E suficient să te las un minut să stai singură undeva într-o piațetă și pot să fiu sigur că, atunci când mă întorc, o să fii înconjurată de prostituate și de hoți de buzunar!

Există la Paris o stradă care se numește rue des Saules. Nu este cunoscută de toți parizienii adevărați. Dar vagabonzii o știu bine. Cu toate acestea, este situată într-un cartier destul de burghez. Printre străzile burgheze s-a rătăcit și această stradă nu chiar atât de burgheză, foarte scurtă și strâmbă, ca pipa unui cârciumar bătrân. Când intri pe rue des Saules, toate casele ei se văd dintr-odată, aliniate în șir... Pe una dintre ele, îngustă, înghesuită între alte două, atârnă la intrare aproape jalnic un steag roșu decolorat...

La baza scării, pe trepte și lângă această casă se înghesuie vagabonzii: bărbați, femei și cu ei și copii... I-a adunat pe toți aici sub steagul roșu nu Cominternul, nu Lenin, nu MOPR⁴⁶, nu, ci baronul Rothschild. Și, în general, steagul roșu, în cazul de față, joacă rolul nu de steag, ci de semn distinctiv: în această casă se află un azil de noapte israelit, întreținut din banii donații de reprezentanții burgheziei evreiești de la Paris, în principal de Rothschild⁴⁷...

⁴³ Osip Minor (1861-1932) – jurist, membru al „Voinței poporului”, de mai multe ori condamnat la închisoare și la exil în Siberia, activist și delegat al Partidului Socialist-Revoluționar; după emigrarea din 1919, redactor al ziarului *Volia Rossii* („Voința Rusiei” – Praga) și coredactor al ziarului *Dni*.

⁴⁴ Bergman – ortografiere incorectă a numelui lui Aleksandr Berkman (1870 – 1936) – scriitor și militant anarhist. Emigrat în Statele Unite ale Americii, membru important al mișcării de eliberare, organizator a numeroase campanii antimilitariste împotriva recrutării obligatorii din timpul Primului Război Mondial și pentru drepturi civile. În 1892 a fost condamnat la 22 de ani de închisoare pentru o încercare de asasinat împotriva industriașului Henry Clay Frick. Eliberat în 1906, devine colaborator la revista *Mother Earth*, apoi editor la revista *The Blast*. După o nouă pedeapsă de doi ani de închisoare, este extrădat în Rusia. Berkman își povestește periplul prin Rusia sovietică (1919 – 1920) și dezamăgirea în *Rebeliunea de la Kronstadt* (1922) și *Mitul bolșevic* (1925). În Franța organizează un fond pentru bătrânii anarhiști și lucrează la *Scrisorile prizonierilor ruși* și la cartea *Ce este anarhismul?* (1929). Vsevolod Eichenbaum, zis Volin (1882 – 1945) – poet, militant pentru libertate, teoretician al anarhismului, unul dintre fondatorii primului soviet de la Sankt-Petersburg (1905); arestat și condamnat la deportare pe viață în Siberia (1906), evadează în timpul transportului și ajunge în Franța, unde devine corespondentul parizian al hebdomadarului anarho-sindicalist *Golos Truda* („Vocea muncii”). Revenit în Rusia după 1917, devine redactorul-șef al acestuia. În 1919 luptă împotriva bolșevicilor în rândurile Armatei revoluționare insurecționale ucrainene a lui Nestor Mahno. Volin traduce în franceză *Reprimarea anarhismului în Rusia sovietică și Istoria mișcării mahnoviste*. Rezident în Franța din 1925, aderă la Grupul de Studii Sociale, colaborează cu principalele reviste ale mișcării, printre care *Libertaire* și *Revue anarchiste*, face parte din echipa de redactare a *Encyclopédie anarchiste* a lui Sébastien Faure. Este autorul lucrării *Fascismul roșu* (1934), unde, ca o premisă a criticii regimurilor totalitare, compară regimul stalinist cu regimurile fascist și nazist, și al lucrării majore *Revoluția necunoscută* (1947).

⁴⁵ Nestor Mahno (1889 – 1934) – comunist anarhist; condamnat în 1910 la muncă silnică pe viață pentru „activități teroriste”, eliberat în 1917 după Revoluția din Februarie, în 1918 organizator al sovietelor de țărani și muncitori, fondator al Armatei revoluționare insurecționale ucrainene, care va număra până la 50.000 de oameni și va lupta atât împotriva armatelor albgardiste (Denikin, Wranghel), cât și a Armatei Roșii bolșevice. În 1921, învins, a fugit din Rusia; expulzat din Polonia, apoi din Germania, s-a stabilit în cele din urmă, în 1925, la Paris, unde pentru a supraviețui a lucrat ca muncitor la Uzinele Renault de la Boulogne-Billancourt.

⁴⁶ MOPR (în rusă Международная организация помощи борцам революции – МОИП: Organizația Internațională pentru Ajutorarea Luptătorilor Revoluției), creată de Comintern (1922-1947). Denumirea secțiunii franceze era: Secours rouge international (Ajutorul Roșu Internațional).

⁴⁷ Începând din 1910, „Azilul israelit”, la care s-a adăugat o creșă, s-a instalat în cartierul de pe colina Montmartre. Acolo, pe rue des Cloys, apoi pe rue des Saules și, în sfârșit, de la finele anilor 1920 în clădirile din strada Lamarck, azilul de noapte, azilul de zi și creșa primeau refugiați veniți din Polonia, Rusia sau România, apoi și din Germania. Vocația Azilului israelit, recunoscut

Nu mi s-a întâmplat niciodată să înnoptez acolo, dar am petrecut zile întregi acolo, venind sub pretextul că „iau masa de prânz”... Stăteam ore în șir la taclale cu obișnuții locului și studiam viața lor cotidiană. În aceste zile, fiecare – indiferent că era parizian sau total străin, nu conta – putea obține gratuit timp de două luni adăpost peste noapte, ceai cu pâine, o masă de prânz și una de seară. Se mânca aproape pe săturate și, oricum, mesele erau mult mai hrănitoare și mai sățioase decât în lagărul din insula Solovetki și în centrele de reeducare sovietice.

Azilul de noapte din rue des Saules era un azil evreiesc, dar după același model la Paris existau și aziluri de noapte luterane și catolice... Când ne amintim că în

Rusia sovietică la azilurile de noapte se plătește, iar mâncarea se primește acolo tot pe bani, dacă ne gândim că Ermakovka⁴⁸ a fost lichidată de tot, ne vine în minte fără să vrem că activitatea burgheză de caritate nu este chiar atât de inutilă și în orice caz, cu toată sentimentalitatea ei ridicolă, este totuși superioară față de asistența „socialistă” lipsită de orice sensibilitate a bolșevicilor! Baroane Rothschild, dați-mi mâna! Nu vă cunosc, dar este adevărat că sunteți mai cinstit decât lepădăturile prefăcute din Mossoviet⁴⁹! Cu mult mai cinstit!

Despre viața de noapte a Parisului voi spune numai că în cabaretele din Montmartre ospătarii și bețivarii se încaieră și îi aruncă afară pe săraci la fel de vulgar și dureros ca și la Moscova în Samotioka⁵⁰, că apașii parizienii sunt flăcăi la fel inimoși ca și „Mitka Malai” și „Serioja Roșcatul” ai noștri și că, în general, viața este pretutindeni la fel... am stat puțin timp la Paris, două luni în total. Iaroslavski insistă să ne întoarcem în Rusia. Eu nu prea aveam chef, aveam planurile mele, cu totul altele: să iau legătura cu Mahno, care se afla și el la Paris, și să încingem eventual un joc amuzant în Ucraina, un joc disperat, un joc de stânga, autentic revoluționar, revoluționar în „argoul hoților”! Dar planurile mele nu-l ispiteau, se gândea cu obstinație numai la Rusia sovietică și nici eu nu consideram că am dreptul să încerc prea mult să-l conving: cum poți să silești conștiința unui om? Iar omul se simțea cu siguranță vinovat în fața revoluției și a țării sovietice și dorea să-și răscumpere vina...

— Mă duc în Rusia ca să fiu împușcat... Iar dacă bolșevicii nu mă împușcă, cu atât mai bine! Și a plecat în patria sovietică, care nu-l înțelegea, într-un mod atât de dezgustător și imbecil.

Pentru Aleksandr Iaroslavski – nu numai ca iubit, dar și ca tovarăș de arme, complice, „client” (ca să mă exprim în argoul nostru de pușcăriași) și mai ales ca poet genial, distrus de incapacitatea voastră – jur să mă răzbun! Și nu numai pentru el: pentru Gumiliov, Lev Cernii, enigmaticul Fain, pentru Esenin, cel hăituit și împins la sinucidere⁵¹! Și încă mai jur să-l răzbun și pe nefericitul trăgător a cărui mână s-a ridicat ca să stingă cu un glonț de revolver torentul genial de gânduri din înțeleptul creier al lui Aleksandr Iaroslavski, pe toți trăgătorii care au împușcat, hipnotizați de cuvintele voastre prefăcute, pseudorevoluționare, au comis crime cu nepăsarea unui mercenar sau a unui sclav – pe toți aceștia „care nu știau ce fac”, jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele... Și îmi voi respecta acest jurământ, se înțelege, numai dacă această „autobiografie” a mea nu va fi destinată să-mi fie „autonecrolg”...

Dar deocamdată continui. De la Szczecin ne-am întors cu vaporul în Rusia, după un an de absență. Iaroslavski, ca un copilăș, se bucura de sunetul limbii ruse de pe stradă, de afișele antireligioase din vitrinele librăriilor și, mai mult decât de orice, de demonstrațiile din octombrie...

ca utilitate publică începând din 1914, era de a oferi „gratuit un adăpost provizoriu indigenilor în trecere sau persoanelor fără loc de muncă, fără distincție de naționalitate sau de cult” și de „a primi gratuit copii cu vârsta cuprinsă între cincisprezece zile și trei ani”.

⁴⁸ Rețea de aziluri de noapte pentru muncitorii din Moscova, construite în 1909 și 1915 cu fondurile lăsate de antreprenorul și mecenatul rus E Ermakov. Au fost închise după 1917.

⁴⁹ Mossoviet (în rusă: Моссовет – abreviere de la Московский городской совет – Sovietul orașului Moscova sau consiliul municipal al Moscovei) – numele organului administrativ al orașului, utilizat între 1917 și 1993.

⁵⁰ Samotioka – cartier moscovit în jurul lacului Samotecinii, înlocuit în secolul al XIX-lea de parcul situat la nordul Kremlinului, între Sadovoe Kolțo și piața Suvorov.

⁵¹ Poetul Nikolai Gumiliov (soțul poetei Anna Ahmatova) a fost executat în august 1921. Lev Cernii (P. Turceaninov), unul dintre fondatorii Federației Lucrătorilor Intelectuali, liderul Asociației Libere a Anarhiștilor, a fost împușcat în septembrie 1921. Gavriil Fain – unul din pseudonimele lui Gavriil Matveev (aprox. 1900-?), poet futurist rus, fratele mai mic al poetului Venedict Mart (Venedict Matveev). Conform unor surse, a murit de tifos în 1922; după alte păreri, a fost arestat și executat. Celebrul poet Serghei Esenin, deprimat și alcoolic, s-a spânzurat la 28 decembrie 1925, lăsând un poem scris cu propriul sânge.

— Mă bucur să m-am întors... Și ești supărată pe mine, Jenicika? șoptea el, privind înduioșat demonstrația și strângându-mă de mână. Știu că ai fi vrut să mai rămâi. Acestea au fost câteva dintre cele mai fericite zile din viața noastră.

Când l-au arestat pe Aleksandr Iaroslavski, m-am dus imediat la „pleava societății”. Am vorbit în detaliu mai sus despre importanța deosebită pe care o acord „zdrențăroșilor” și de ce anume. Dacă aș fi o intelectuală de tipul „Abramovici-Danovski”⁵², totul s-ar fi rezumat la recunoașterea teoretică și gata. Dar așa cum am menționat, mie îmi place concretul! Și de aceea am în mine încă din copilărie o mare dorință să explorez totul pe propria piele... Ce vulgar este să-ți fie milă de lumea interlopă privind-o dintr-o parte, s-o observi de departe sau chiar să te dedai la „experimente sociale”, să te deghizezi, ca unii ziaristi occidentali excentrici care, îmbrăcându-se în zdrențe, veneau o noapte la azil sau pătrundeau într-o mahala dubioasă, pentru ca a doua zi să meargă de acolo direct acasă, să-și facă baia de dimineață ca să-și dea jos de pe ei murdăria și vai, ce coșmar, vreun păduche! Nu, eu hotărâsem să mă cufund în lumea interlopă de-adevăratele și nu ca o „străină nobilă”, ca una de-a lor, am hotărât să învăț să fur...

Înainte avusesem anumite rețineri din cauza atașamentului meu față de Aleksandr Iaroslavski – acum eram liberă, în sfârșit, aveam și acum obligații față de el, dacă „o încurcam” puteam să-l compromit, dar ispita era prea mare, nu reușeam să mă stăpânesc...

E ușor de spus „să furi”! Este ca și când ai spune „Mă duc să dau concerte de pian pentru că sunt foarte trist!” în felul acesta, prima dată – numai pentru că ai nevoie de bani cu orice preț și, în cele din urmă, te-ai hotărât să furi – îți va fi imposibil să furi! Pentru furt nu este suficient să ai intenții infracționale, furtul – în cel mai deplin sens al cuvântului – este o meserie. Aici poți să te descurci în ultimă instanță fără talent, dar fără a exersa, fără o pregătire prealabilă, în niciun caz!

La început nu știam nici măcar cum să mă apuc de treaba asta (chiar din prima zi am reușit să iau fructe și delicatose de pe teighelele cu alimente, dar asta nu este interesant!). Și așa am învățat să fur, dar nu dintr-odată, și la început am vândut ziare... îmi plăcea să-mi petrec toată ziua pe stradă printre băietanii puțin hoți, puțin huligani...

Momentul cel mai încordat, cel mai patetic pentru un vânzător de ziare este momentul în care apare *Vecerneala Krasnaia* („Ziarul roșu de seară”) ... Ediția de dimineață se vinde pe neobservate, aproape comod... iei dimineața câteva exemplare din toate ziarele, te așezi cu ele în liniște undeva, pe treptele de pe Nevski Prospekt, și începi să declami:

— *Pravda* („Adevărul”)! *Leningradskaja Pravda* („Adevărul de Leningrad”)! *Krasnaia Gazeta* („Gazeta roșie”)! *Moskovskaia Raboceaia Gazeta* („Gazeta muncitorească din Moscova”)! 3 copeici! *Moskovskaia Raboceaia Gazeta*...

Și apoi din nou:

— *Pravda*! *Leningradskaja Pravda*!

Și cine are nevoie de ziar, își ia singur. Te uiți și vezi – o gazetă, să zicem *Pravda*, se cumpără mai puțin decât celelalte. Atunci o parcurgi în grabă (numai titlurile) și încerci imediat „s-o măriți”, ca un tată care vrea să-și mărite fata cea mai mare, „peste capul” căreia se străduiesc să se mărite cele mai tinere și mai sprintăre:

— *Pravda*! Raportul tovarășului Troțki! Noile luări de cuvânt ale opoziției!

Ziarul de seară este cu totul altceva. Acum între vânzătorii de ziare se declanșează lăcomia, patima, lupta concurențială! Se adună cu mult timp înainte și se așază la coadă în Gara Nikolaevsk, în fața chioșcului cu ziare, unde se aduce ziarul de seară pentru a fi distribuit. A venit! Vânzătorii de ziare se aruncă țipând pe teigheaua chioșcului, fiecare înșfacă însetat un teanc de ziare ca pe o pradă de război și o ia la goană, numărând exemplarele în fugă. Se împrăstie de la Gara Nikolaevsk ca niște raze: pe Nevski Prospekt, pe Ligovka, pe Staro-Nevski... Vânzătorii de ziare aleargă precum niște evangheliști moderni, ducând „vestea fericită” că a apărut *Gazeta roșie de seară*! Și fiecare vânzător de ziare se grăbește, se teme că n-o să nimerească la el cel mai bun cumpărător... Cu ediția de seară e rău: dacă n-o vinzi din primul moment, n-o mai vinzi deloc – „retur”!

⁵² Aluzie la liderii mensevicilor, R. Abramovici (Rein) și F. Dan (Gurevici).

Am vândut ziare la Leningrad timp de o lună; după aceea, arestatul Iaroslavski a fost transferat la Moscova, iar eu m-am mutat imediat acolo după el. Să vinzi ziare la Moscova s-a dovedit a fi incomparabil mai greu decât la Leningrad: concurența e mai mare, oameni cu știință de carte, adică cititori, mai puțini... Iar oamenii din Moscova sunt răutăcioși, insensibili! Se întâmplă să te așezi undeva pe trepte să mănânci – și imediat te alungă de acolo portarii și ticăloșii de polițiști. Te duci să oferi ziare într-o cantină mai acătării și „te scoate din luptă” responsabilul... Vinzi toată ziua, pleci de acasă la ora șase dimineața, te întorci acasă la opt seara – bani puțini, picioarele numai sânge, zgârieturi... Și asta încă n-ar fi nimic, dacă ar fi numai pentru tine, pentru de-ale gurii, dar știi prea bine că până vineri (ziua autorizată pentru pachete) trebuie să strângi cel puțin 3 – 4 ruble ca să-i duci un pachet iubitelui!

Firește, aveam și o diplomă universitară și aș fi putut să-mi iau o slujbă, dar îmi părea rău să mă despart de stradă, doream să trăiesc viața „declasaților”, să învăț să fur... în plus, chiar și aspectul instituțiilor sovietice – curate, îngâmfate și inaccesibile – îmi trezea un fel de rău de mare... Și să mă duc să slujesc într-un astfel de cuib de scârța-scârța pe hârtie și farisei! Preferam să mă lupt pe trotuare cu brațele pline de ziare. Și, în plus, du-te la GPU după o adeverință, apoi pierzi o jumătate de zi ca să predai pachetul sau fugi la procuror în strada Spiridonovka (sau, cum spuneam eu, „să mulg țapul” – ca analogie cu productivitatea efortului). Se întâmplă să iau ziarele de dimineață, să mă așez la coadă la procuror și acolo, în rând, în clădirea procuraturii, vindeam ziarele. Câte o femeie se mira:

— Uite ce muiere energetică, descurcăreț! Asta sigur o să găsească un mijloc să-și elibereze bărbatul! Da, ce să zic, chiar l-am găsit!

Vânzarea ziarelor mi-a mers deosebit de bine de două ori (pe atunci eram încă la Leningrad). Prima dată când au aruncat o bombă la GPU⁵³. În ziua aceea, vânzătorii de ziare strigau fără vlagă „tezele” date de redacție; eu am fost singura care am frunzărit ziarul și am sesizat această știre picantă și senzatională. Și stăteam așa pe Nevski

Prospekt și cum trecea cineva rosteam clar și răspicat, privind într-o parte:

— Bombă la GPU din Moscova! Gazeta de seară!

„Bombă la GPU din Moscova” – trecătorul se oprește ca lovit cu un ciomag în cap. Scoate portofelul cu mâinile tremurând de emoție și desface ziarul... Pentru oricine este ca un cadou de ziua lui – căci cine nu urăște GPU în Rusia sovietică...

A doua oară ziarele s-au vândut foarte bine atunci când doi huligani au violat în parcul Ekaterinovsk o femeie de 83 de ani... Cinste și glorie huliganilor care violează bătrâne de 83 de ani! Să le dea Domnul ani mulți și succese în isprăvile lor mărețe, întru bucuria vânzătorilor de ziare!

Ca să mă afund definitiv în viața celor fără căpătâi, am plecat de la mătușa la care locuiam la Moscova și am decis să trăiesc împreună cu cei fără adăpost... Am anunțat-o pe mătușa că plec de la ea de tot și m-am dus, ca de obicei, să vând ziare... Spre seară, am început să mă gândesc că ar fi timpul să chibzuiesc unde voi dormi la noapte. Mă apropii de im băiat care cerea de pomană în fața unei brutării.

— Băiatule, nu cumva ești întâmplător un copil fără familie?

— O, nu, tușică! O privire înspăimântată în ochii fără culoare. Am tată, mamă... Locuiesc cu mama.

— Păi nu... nu despre asta e vorba... numai că nu am unde să înnoptez... și mă gândeam că poate tu... dacă ești din cei fără casă, o să-mi arăți și mie unde pot să înnoptez fără bani și unde nu ți se cer documente.

— Asta pot să fac, acolo unde înnoptez și eu. Mergem împreună?

— Mergem, e perfect. Dar nu chiar acum... Mai am ziare de vândut...

— Atunci mai cerșesc și eu puțin pe-aici.

⁵³ Evenimentul a avut loc la 6 iulie 1928. Bomba a fost aruncată împotriva postului de control al GPU din Moscova de Gheorghii Rakevici și Dmitri Monomahov, membri ai ROVS (Русский общевоинский союз – Uniunea Generală a Combatanților Ruși). Autorii antenatului au fost urmăriți și încercuiți în apropierea orașului Podolsk. Radkevici s-a sinucis, Monomahov a reușit să fugă.

Noaptea mă duce într-un scuar din Piața Arbat, se așază alături de mine pe o bancă și cu o limbuție naivă îmi povestește viața lui: fusese ciobănaș la țară, venise la oraș de curând, ziua „vânez”, seara mă țin de năzbătii prin buzunare...

Ne pregătim de culcare; eu pe o bancă, el pe cea de alături... Numai ce adorm și mă trezesc într-o strânsoare nedorită; în fața mea stă o matahală de om elegant îmbrăcat și destul de beat... îl rog să mă lase în pace. Micul meu vecin îmi sare în ajutor:

— Tu pe tușica asta să n-o bați la cap, asta nu e din alea „plimbărețe”, numai vinde ziare!

— Dar tu cine ești de te amesteci? Sau poate vrei chiar tu s-o... Uite ce e, vezi că poate îți rup gura!

— Vezi numai să n-o încasezi tu de la mine! spune serios băiatul și după aceea îmi șoptește la ureche:

— Nu te teme, am un cuțit!

Disputa continuă. Rămân culcată sub „înjurăturile celor două părți”. În cele din urmă, matahala se îndepărtează, promițând s-o necinstească într-un mod contra naturii pe bunica răposată a adversarului său... Mă hotărâsc în sinea mea să-mi iau în fiecare noapte cu mine un băiat ca acesta, care nu este periculos, dar îi alungă pe alții... Și îmi continui somnul întrerupt; dimineața, micul meu tovarăș îmi spune:

— Ei, acum trebuie să te speb.

Am pe față cerneală tipografică de la ziarele de ieri, întinsă de rouă și amestecată cu praful de pe trotuare... Nu trebuia să întârzi la ziare, iar toaletele publice erau închise până la ora opt, așa că a trebuit să mă spăl sub un burlan, din fericire în ajun plouase și apa continua să curgă de pe acoperiș prin burlan...

Pe micul meu apărător nu l-am mai văzut, iar să mă duc să înnoptez fără el în micul scuar, unde orice matahală putea să facă cu mine orice voia, am considerat că este prea riscant și de aceea, a doua zi, când s-a lăsat noaptea, „am rătăcit” de pe o stradă pe alta, evitând să mă opresc pe cele devenite pustii și trecând pe cele care încă mai aveau viață de noapte... Berăriile și-au stins luminile mai întâi pe bulevardul Smolensk, apoi pe Arbat... S-au stins și cinematografele... Orașul se stingea și murea treptat, ca trupul unui muribund, de la extremități spre centru... în felul acesta, mergând spre lumină, am pornit spre strada Tverskaia, încercând pe drum să plasez cuiva ziarele rămase nevândute... Și cu totul pe neașteptate chiar și pentru mine însămi, m-am trezit pe strada Tverskaia și m-am bucurat: aici nu erau niciun fel de semne de moarte nocturnă; aici în cel mai rău caz puteai pur și simplu să te pmbi până dimineața, fără să trezești niciun fel de bănuie...

M-am oprit în colț și am descifrat treptat caracterul aparte al fluxului de oameni: toți se plimbau, erau aceiași, într-o parte și în alta, ca într-un cadril sau într-o poloneză pe parchetul sălii de bal, uneori între grupuri se schimbau glume, se interpelau unii pe alții, majoritatea păreau că se cunosc între ei... Printre aceste prostituate și oaspeți obișnuiți ai „casei de toleranță sub cerul liber” m-am simțit imediat ca la un bal într-o casă străină, unde nu cunoști pe nimeni și unde pe deasupra te-ai dus și cu o îmbrăcăminte nepotrivită: prostituatele, în virtutea obligațiilor profesionale, erau puse la patru ace, eu aveam im palton jerpelit, îmbibat de mai multe straturi de praf de pe străzile Moscovei... Croindu-mi drum prin mulțime, am aterizat ca un pește pe un banc de nisip în piața Strastnaia (Patimilor)⁵⁴... Dar acum și acest „banc de nisip” era inundat de mulțime. Aici se limepeza ceea ce se întâmpla pe Tverskaia: nu se plimbau pur și simplu așa cum părea la prima vedere, ci se expuneau privirilor, acolo se făcea evaluarea, apoi aici, pe Strastnaia, se încheia târgul, se negocia... La marele chioșc al *Mosselprom*⁵⁵, ca lângă un far, se opreau ca să negocieze între ei câte ceva cei care timp de un minut nu voiau să fie luați de valul uman... în umbra toaletei publice, lângă pubele, niște tineri lipiseră pe o ladă de gunoi un capăt de lumânare aprinsă și jucau cărți, câtuși de puțin tulburați de apropierea „copoilor” și a „sticleților” (se vede că erau fataliști – oricum, tot la închisoare ajungeau!) ...

⁵⁴ Astăzi Piața Pușkin.

⁵⁵ Mosselprom (în rusă: Моссельпром – Московское объединение предприятий по переработке продуктов сельскохозяйственной промышленности) – Asociația moscovită pentru prelucrarea produselor agricole, înființată pentru a reuni producătorii de ciocolată, morăritul, berăriile și manufacturile de tutun (1922-1937).

Iată, asta era ceea ce îmi trebuie! Mă duc direct la ei. Rămân un timp pe loc, uitându-mă la ei ostentativ, îmi aruncă timp de o frântură de secundă câte o privire piezișă, dar profund nepăsătoare, fără să se întrerupă din joc... încep intenționat fără niciun fel de introducere:

— Tovarăși, nu știți din întâmplare unde se poate dormi fără documente și fără bani?

— Nu știm, nu știm... Dă-le, e rândul tău!

— Bun, atunci tai!

— Bura⁵⁶ de atu!

— Uitați ce mi s-a întâmplat: soțul meu este la închisoare... Documentele mele le-au luat odată cu ale lui când l-au arestat... Am plecat de la mătușica... ne-am certat; și acum nu am unde să dorm la noapte...

— O să mergi cu mine, am să-ți arăt eu un loc... Dar acum, după cum vezi, simt ocupat... După ce terminăm jocul... Treci pe aici din nou peste o jumătate de oră...

Peste o jumătate de oră merge înaintea mea. De talie mijlocie, bine făcut, cu o față nu frumoasă, dar cu trăsături destul de regulate și nu știu de ce interesantă, îmbrăcat modest, dar îngrijit, „la patru ace”, nici mai mult nici mai puțin decât un hoț „nobil” ieșit din filmele nemțești. Mă conduce într-o casă foarte aproape de Strastnaia, urcăm o scară destul de șubredă până la ultimul nivel. Pe palierul de la ultimul nivel este o ladă mare, goală.

— Uite, poți să te instalezi aici, pe lada asta! Noapte bună!

Apoi se întoarce încă o dată după ce începuse deja să coboare scara:

— Poți dormi liniștită. Pot garanta că nimeni n-o să te atingă aici. În schimb, nu garantez că n-o să te jefuiască.

Adorm... Dar destul de curând, aud prin somn:

— Cine e ăsta? Cine doarme aici?

Mâna cuiva împinge în mine ca într-un aluat, uimită... Este unul dintre locuitorii casei care s-a întors acasă. Este beat, dar în stare să gândească. Se așază pe ladă alături de mine. Am reușit și eu să-mi schimb poziția din orizontală în șezând... îi explic cum am ajuns aici... Idila conversației noastre este întreruptă de o voce furioasă de femeie venind dintr-un apartament:

— Iar a adus pe cineva aici, ticălosul! Îți arăt eu ție să aduci fufe aici... cară-te imediat de aici! Și iar ești beat, jigodie!

— Vă rog să mă iertați, cetățeană, am venit singură aici. Dânsul a dat peste mine când dormeam deja, a început să mă întrebe cum de am ajuns aici... Simt o femeie sărmană, invalidă... Am rămas fără casă... nu aveam unde să dorm... Nu m-a adus dânsul... eu singură...

— Ei, dacă ai venit singură, cară-te tot singură de aici! Dacă nu pleci singură, îl chem pe portar! Aici nu e azil de noapte! Poate ești una din alea molipsitoare?

Plec și mă întorc în Strastnaia, la „Jilotdel”⁵⁷, lângă pubele... Acolo mă întâmpină cel care mă „încartiruișe”.

— Ei, cum e, ai dormit bine?

Îi povestesc. Zâmbeste:

— Fleacuri! în locul dumatăle m-aș întoarce imediat acolo.

— Mulțumesc, mai bine mă abțin.

Ridică din umeri.

— Cum vrei.

Văzând purtarea reținută și plină de demnitate a interlocutorului meu, îi pun cea mai banală întrebare:

⁵⁶ Bura (în rusă: Козырная бура – bura cu atu) – joc de cărți specific rusesc în care jucătorii trebuie să totalizeze 31 de puncte pentru a fi câștigători. O culoare este declarată atu și le bate pe toate celelalte, în afară de pică; aceasta poate fi bătută numai cu o carte cu valoare superioară (n. trad.).

⁵⁷ Jilotdel (în rusă: Жилотдел / Жилищный отдел) – comisie de pe lângă Comitetul Executiv al sovietului local, însărcinată cu înregistrarea și repartizarea locuințelor de stat.

— Dumneavoastră cu siguranță că ați ajuns din întâmplare într-o astfel de situație. În ce mediu ați crescut?

— Eu? Sub o barcă.

Și dispare din nou în valurile fluviului de pe Strastnaia.

Până dimineața, când o să mă duc după ziare, nu am ce să fac. Așa că examinez detaliile vieții de pe Strastnaia. Aici pasiunea se încinge mai ales spre dimineață, când încă mai poți pune mâna pe un „chilipir” disperat; dacă ești străin, mai bine nu te bagi! Patimile se dezlănțuie, fiecăruia i se oferă acum ultima „șansă”, uneori serioasă, pe care trebuie s-o înhațe, să nu scape ocazia: prostituatelor – aceea de a „agăța” în sfârșit un „fraier” șic, care s-a destrăbălat și s-a întărâtat peste măsură la „Filippov” și care aseară, pe jumătate treaz, nici nu s-ar fi uitat la o femeie de stradă; hoțului – să prindă în undiță un casier sau un delapidator cherchelit ca să-l „curețe” de bani; birjarului – să-l transporte pe un funcționar sovietic care a cheltuit atât de mult, că acum nu mai contează dacă îi îndeasă în mână vizitiului o bancnotă de trei ruble sau una de douăzeci, sau, pentru o sumă frumoasă, să-l facă scăpat de „copoi” pe un „manglitor” încununat de succes; florăresei – prima încasare din zorii zilei, alergând cu buchete de flori în urma perechilor duse de trăsuri elegante. Fetele le șoptesc cavalerilor:

— Cumpără-mi!

Iar cavalerul, ca să se dea mare în fața fetei, nu se tocmește, îndeasă din trăsura o hârtie de trei ruble în mâna florăresei, cavalerul o îmbrățișează strâns pe față și vâră florile sub banchetă – amândoi au și uitat de ele – ce nevoie are ea de flori? Numai așa, ca să-l facă pe „fraier” să „se dea mare”! Iar florăreasa i-a asigurat între timp câștigul unui golănaș care face comerț clandestin cu votcă – nu la prețul „de la miezul nopții”, a, nu, la preț triplu față de aseară; și apare imediat dornic de câștig și un vânzător de piroști⁵⁸:

— O piroșcă fierbinte, ca să meargă votca?

M-am simțit brusc contaminată de această râvnă, mă cuprinsese o dorință irepresibilă să devin dintr-un „om al zilei un om al nopții”, să-mi câștig existența aici împreună cu ei, să am și eu partea mea din această pradă matinală, voiam să fur cu șic, să fur „pe rămășag”...

Când s-a luminat de ziuă, șuvoiul de pe Strastnaia a scăzut, au rămas numai grupulețe de „pești” și de „afaceriști”, ca niște cochilii lăsate pe nisip de refluxul mării, pe alocuri, rezemat de câte un zid, câte un „fraier” beat și definitiv „curățat” încerca să „dea la rațe”... Și câteva fete lângă toaleta publică, dintre acelea pe care nu le ia nimeni, mai bătrânoare, mai ofilite – se înjurau una pe alta cu ciudă (ciudă nu pentru că trupul femeii este de vânzare, ci pentru că nu-l mai vrea nimeni!) și încercau să se rănească una pe alta cu cea mai dureroasă și mai urâtă dintre jigniri, deosebit de dureroasă și jignitoare aici, în Strastnaia, unde jignirea seamănă prea mult cu adevărul, simbol al celei mai cumpbite înjosiri a femeii:

— Ei, tu, sugătoare de...!

M-am apropiat de chioșcul Mosselprom, unde „peștii” și „afaceriștii” se adunaseră ca să discute despre afaceri. Una dintre prostituatele cele mai șic de pe Strastnaia se întoarce după ce făcuse o partidă. Este mulțumită și se apropie cu un aer preocupat de „peștele” ei.

— A, Mirrocika! Ei, cum a mers?

— Mulțumesc, bine. Și tu, ce mai faci?

În ce mă privește, atrag privirile și atenția tuturor: o figură nouă în piață. Trebuie să le povestesc istoria mea tuturor. La început se arată neîncredători: mă cred o prostituată nou-venită care nu are succes. Evreica Mirrocika mi se adresează cu ironie binevoitoare:

— Cinstită doamnă vânzătoare de ziare, dacă într-adevăr, așa cum spui, nu ai unde să dormi, de ce nu te duci la vreun comitet care îi ajută pe cei nevoiași, pe doamnele cinstite?

Nu rămân datoare cu răspunsul: mă adresez „adunării” cu un discurs glumeț ca formă, dar sincer și profund serios în conținut, în care demonstrez că tocmai ei, cei adunați aici, simt „sarea pământului”... La început au râs zdravăn, apoi compătimitor, după aceea cineva a observat:

— Păi nu spune așa de rău ce spune!

⁵⁸ Specialitate rusească, colțunaș umplut cu came, varză, ciuperci etc. (n. trad.).

— Da, dacă stai să te gândești, chiar are dreptate!

Într-un cuvânt, nimeni nu protesta, recunoșteau că sunt „sarea pământului”.

În zilele următoare, m-am străduit să mă mențin în Strastnaia. Ziua vindeam aici ziare, noaptea flori... Să vinzi noaptea flori în Strastnaia era (mai ales cu invaliditatea mea) profund umilitor. Prostituatele mă bănuiau tot timpul că intenționez să le fac concurență... „Clienții” păreau să creadă la fel despre mine. Se țineau scai de capul meu sau mă respingeau batjocoritori.

— Cetățene, cumpără flori!

— Florile dumitale s-au veștejit și dumneata la fel... N-am nevoie nici de dumneata, nici de florile dumitale.

Răspund rar, cu pauze, în șoaptă:

— Poți să prețaluiești florile mele, căci sunt de vânzare, dar pe mine nu are rost să mă prețaluiești, eu nu sunt de vânzare...

Și pentru că nu mă pricepeam deloc la comerț, cumpăram florile la de trei ori prețul lor și tot timpul eram neliniștită că se vor ofili înainte să mi le cumpere cineva; și atunci, în loc de câștig, voi avea o pagubă netă! Cu toate acestea, nu voiam să plec din Strastnaia. Aici trebuia să stabilesc și să dezvolt legături, ca să-mi desfășor activitatea...

Vă avertizez: m-am dus la borfași nu ca la niște „frați mai tineri”, ca să-i învăț, nu, m-am dus ca să învăț eu de la ei meseria de hoț, etica lor de pungăși. Și nu intenționez să le duc niciun fel de nouă învățătură, ci să consolidez, chiar în rândurile lor, vechile lor „legi tâlhărești”, care se cam clătină în ultima vreme: ură neîmpăcată față de „copoi” și „sticleți”, „mărinimie” tovarășească (și intrajutorare) între borfași etc. Un timp, m-am jucat chiar cu ideea excentrică a „faptei bune de o singură zi” (mai bine zis „a unei singure nopți”): „o prostituată pentru un infractor”. Chiar pe atunci mai bine de jumătate din hoții de pe Strastnaia au fost adunați de miliție; așa că am propus: o noapte prostituatele să lucreze pentru a trimite pachete tovarășilor arestați! Dar ideea s-a dovedit irealizabilă, deoarece erau cunoscuți numai după numele lor „conspirative”, nu sub cele adevărate... Atunci pe ce nume să se predea pachetele la MUR⁵⁹?

Ideile mele mai serioase constau în următoarele: visam – nu dintr-odată, firește, ci printr-o răbdare îndelungată, infinită, după eșecurile dure și înfrângerile grele care se vor produce fără îndoială – să organizez un comitet al deținuților politici fără partid, care să reunească toate elementele antisovietice și pur și simplu interlope, comitet care să-și propună drept scop eliberarea din locurile de detenție, în primul rând a celor condamnați la moarte și după aceea în general a celor mai mari delincvenți, atât de drept comun, cât și politici... Pentru aceasta, firește, este nevoie de mijloace financiare uriașe, pe care le vom procura cu ajutorul „atacurilor tâlhărești”, al „expropriilor”, nu contează cum le numim... Politicii – îmi spuneam eu – vor veni alături de noi din considerente ideologice, cei de drept comun vor fi suficient de cointeresați material: că doar un condamnat la moarte căruia comitetul îi aranjează evadarea nu va refuza „să mulțumească” comitetului cu prima sa „afacere” reușită...

Iar dacă povestesc toate acestea acum atât de sincer, este pentru că oricum mă aștept fie să fiu împușcată, fie să fiu închisă mult timp și în orice caz voi fi plasată sub supraveghere strictă, în consecință, așa sau altfel, nu voi putea să-mi transpun în viață acest plan!

Mă întorc la autobiografia mea: Vindeam ziare când ziua, când noaptea pe Strastnaia (uneori și ziua, și noaptea, în continuu) și mă duceam cu tramvaiul să dorm la Sokolniki. Acolo era deosebit de bine de dormit ziua, în iarba frumoasă și proaspătă, sub soarele adormitor... Am petrecut două nopți acolo, în parc, în deplină singurătate, fără să mă tem de nimeni, în afară de milițieni... Și nu degeaba îmi era frică de ei: unul mi-a furat odată poșeta cu ultimii bani; o scăpasem din întâmplare pe jos și a spus că el o luase de jos, asta însemnând că a găsit-o și este obligat s-o ducă la „obiecte găsite”. Al doilea milițian a încercat să mă violeze în parcul Sokolniki ziua-n amiaza mare. Din spatele tufișurilor din apropiere priveau curioși și se amuzau niște borfași, dar milițianul cherchelit conta pe faptul că niciunul din acești

⁵⁹ MUR (în rusă: МУР – Московский уголовный розыск) – divizie specială a Ministerului de Interne (echivalentul poliției judiciare) pentru orașul Moscova, înființată în 1918.

flăcăi fără documente nu se va decide niciodată să se prezinte ca martor în vreun dosar... Și cu toate acestea, unul dintre acești băieți m-a salvat într-un mod original: în momentul decisiv, cel mai picant, când îl imploram și mă zbăteam, s-a apropiat cu un zâmbet cât se poate de naiv de milițianul aplecat peste mine:

— Tovarășe, nu aveți cumva un foc?

Firește că milițianul mi-a dat drumul, a scos chibriturile și le-a întins băiatului, dar când acesta s-a întors după ce și-a aprins țigara și a dat să plece, a scos naganul⁶⁰ și timp de o clipă a ochit în spinarea băiatului care se îndepărta.

— La naiba, nu merită!

I-am mulțumit după aceea salvatorului meu.

— Bravo, tinere! Se poate spune că m-ai salvat de la o mare nenorocire! Mulțumesc! Da' ce, te-ai hotărât să mă salvezi și de asta te-ai apropiat?

— Nu, m-am dus așa, de sanchi...

Și a izbucnit într-un râs poznaș.

Până la urmă m-am instalat într-o locuință permanentă – într-o gheretă de sticlă de la tramvaie... De fapt, noul meu apartament nu se putea numi o locuință chiar permanentă, căci era când ghereta acarului de la Ohotnii Riad, când cea de la Piața Revoluției... Mă alungau dintr-una – mă duceam în cealaltă. Câteodată mi se întâmpla să schimb trei gherete într-o singură noapte. Eram mulți dintre aceștia fără adăpost care ne petreceam noaptea în gheretă, așa că uneori era cam înghesuală... erau cerșetori, hoți mărunți, prostituate fără locuință... Aici îmi găsisem adevărata familie, în cel mai deplin sens al cuvântului. O dată pe săptămână mă duceam în vizită la mătușica; se întâmpla să zăbovesc mai mult și atunci insista să rămân peste noapte... Aproape că mă speriam:

— Nu, în niciun caz, nu pot, trebuie să mă duc „acasă”!

Numai gândul că aș putea să dorm în alt loc și mi se părea o trădare josnică față de „hogeagul” meu, față de „copiii mei”. Mătușii îi spusese că îmi găsisem o cameră. Iar ea, și încă și mai mult mama, care venise de la Leningrad în vizită la mătușă și ca să mă vadă pe mine, mă implorau cu lacrimi de jignire în ochi, să le spun adresa mea.

— Sunt mama ta. Am dreptul s-o știi! Dacă nu vrei, nu vin la tine acolo... Dar vreau s-o știi, pentru orice eventualitate! insista mama.

Sărmana de ea! Cum puteam să-i spun adresa mea, când eu nu aveam așa ceva! între timp, era sfârșitul lui septembrie. Noaptea, în „hogeag” era frig. Mergeam să ne încălzim la focul în aer liber din Piața Teatrului, din apropierea cazanelor cu asfalt. Micii vagabonzi dormeau de-a dreptul în ele. Într-o zi, când băieții au reușit să spargă un chioșc cu produse alimentare, am prăjit carnații pe foc și am copt mere, folosind în loc de vătrai maneta de fier a macazului aflată în preajmă. Acum dormeam cu toții de-a valma în gheretă – femei, copii – ne strângeam grămadă; fiecare se culca pe picioarele celui de dinainte, ca să le încălzească... în felul acesta tuturor le era mult mai cald și numai cel mai de jos spre sfârșitul nopții nu mai rezista și țipa:

— Da ce v-ați prăvălit cu toții peste mine? Ce, credeți că am picioare de fier?

Între timp, cercetările în dosarul Iaroslavski se încheiaseră, GPU central mă căuta ca să-mi comunice că aveam voie să-l văd, dar nu putea să mă găsească, pentru că nu eram înregistrată cu domiciliul nicăieri. Iar între timp Iaroslavski, deținut la Lubianka, făcea greva foamei, cerând o întrevvedere cu mine... Știa că sunt la Moscova, căci mă duceam în fiecare săptămână cu un pachet și deci nu putea să creadă că nu reușiseră să mă găsească nicăieri, deși GPU îi adusese la cunoștință în scris acest lucru, ca răspuns la greva foamei...

Și în această privință și în altceva, mult mai grav, simt nesfârșit de vinovată față de Aleksandr Iaroslavski! în momentul în care soarta lui se decidea în mod atât de tragic, eu nu mă gândeam atât

⁶⁰ Revolver conceput de firma belgiană Nagant și fabricat pentru armata rusă, apoi sovietică, între 1895 și 1944. în anii 1920 o versiune cu țeava scurtă a fost livrată NKVD. Naganul a devenit revolverul emblematic al Revoluției din 1917 și al Războiului Civil.

la el, cât la „interlopi” și la importanța lor socială, entuziasmată în mod meschin și vanitos de rolul pe care mă pregăteam să-l joc în rândurile lor!

În episodul cu întrevederea, un singur lucru îmi rămâne neclar: de ce nu m-au anunțat că am primit autorizația de vizită când veneam să predau pachetele?

Ne revăzusem deja la Leningrad, unde se afla Iaroslavski înainte să fie trimis în lagărul de concentrare și unde m-am dus imediat după el (adică la Leningrad). În timpul vizitei am apucat să-i povestesc unde și cum trăiam în ultima vreme, iar Iaroslavski m-a făcut să-i dau cuvântul că voi locui în apartamentul obișnuit, adică dacă eram la Leningrad, la mama, iar dacă eram la Moscova, la mătușa... M-am ținut de cuvânt, dar nu am rupt legăturile cu „interlopii” din Moscova și am stabilit legături și cu cei din Leningrad... iar un an mai târziu, când m-am întors la Moscova, prima mea grijă, încă din gară, a fost să alerg să-i revăd pe „băieți”. Dar între timp, toți fuseseră prinși, iar unii se risipiseră de bunăvoie, iar acum în „hogeag” dormeau alții, unii de la țară, care nu aveau nimic comun cu lumea interlopă...

O lună mai târziu, Iaroslavski a fost mutat din Leningrad în nord, iar eu m-am dus la Kem⁶¹ ca să obțin o întrevedere... întrevederea de astă dată n-am obținut-o, doar mi-am cheltuit toți banii și înapoi de la Kem la Leningrad am călătorit clandestin; când într-un vagon cu traverse de cale ferată, când pe tampoanele unui marfar, când sub bancheta unui vagon de pasageri...

După toate brutalitățile împotriva deținuților pe care le-am văzut la Kem, am simțit o ură și un dispreț și mai neîmpăcate față de puterea „sovietică”, dar, temându-mă să nu-i fac rău lui Iaroslavski, m-am străduit să nu-mi manifest prea mult sentimentele... Ideea de a lucra într-o instituție sovietică mi se părea respingătoare.

Dar nici n-am pierdut vremea degeaba: încetul cu încetul, am început să fur. Este caraghios și jenant să spun cu ce fleacuri am început; așa, de pildă, am dus unui cunoscut deținut la poliția judiciară un pachet și la plecare am scos lacătul mare și greu de la poarta miliției și l-am vândut în piața Aleksandrovsk cu 40 de copeici.

Când m-am întors la Moscova, mi-am inventat o specializare: am început să merg pe la dentiști și să caut în buzunarele paltoanelor care atârnav în sala de așteptare, ca să fur banii găsiți acolo, iar când reușeam să mă strecor neobservată pe ușă luam și paltoanele, căciulile, pălăriile... Nu m-au prins niciodată cu treaba asta, dar după ce am făcut turul principalilor dentiști din Moscova, a trebuit să-mi schimb „specializarea”. Am început să „merg la cules”: dis-de-dimineată, când aproape toți locuitorii dintr-o curte dormeau, cutreieram cu cea mai mare răbdare curțile una după alta și luam de pe frânghii lenjeria pusă la uscat, rochiile, precum și paltoanele, păturile, pledurile de postav puse la aerisit (dar plăpumiile matlasate sunt prea voluminoase, pe astea n-ai cum să le cari). Mai rar intram chiar și în locuință pe ușa lăsată din întâmplare neînchisă și luam din bucătărie primusul, încălțăminte pusă acolo spre a fi curățată... mai departe de bucătărie nu îndrăzneau să merg, căci protezele mele au defectul de a bocăni puțin și era aproape imposibil să merg cu ele fără să fac niciun zgomot... „Luam” numai din curțile înstărite; dacă se nimerea vreun obiect prețios în preajma unei locuințe dintr-un subsol, nu puneam mâna!

Furatul îmi provoca o adevărată încântare; emoția împăcată de riscul unui furt chiar mărunț îmi provoca un sentiment de înălțare sufletească. Totuși aceste furțișaguri obținute „pe tăcute” nu mă satisfăceau nici din punct de vedere material, nici în privința orgoliului... Mă ademenea forma superioară, ca să spunem așa, clasică: furtul din buzunare. Deși, de regulă, nu numai „furtul cu șişul”, dar chiar și „spargerea” și cu atât mai mult „furtul cu mână armată” sunt clasificate înainte de birtul din buzunare ca gravitate, pentru mine furtul din buzunare reprezintă gradul suprem de furt, când meseria se transformă în artă. Când privești cum lucrează hoții de buzunare nu se poate să nu cazi în admirație în fața grației și îndemânării lor... Dacă este suficient de hotărât, în principiu orice lăcătuș poate da o spargere; să comită un jaf cu mână armată, dacă are noroc, poate să reușească chiar din prima încercare orice flăcău viteaz și sănătos; dar să încerce un om fără experiență să extragă portofelul din buzunarul interior de la piept!

⁶¹ Lagăr de tranzit pentru îmbarcarea către Solovetki, pe țărmul vestic al Mării Albe.

N-o să reușească în veci! Personal, m-am dovedit absolut incapabilă de furt din buzunare. Singura dată în viață când am încercat să bag mâna în buzunarul cuiva, m-au prins, m-au bătut cu o sticlă goală și cu un baston în cap, iar pe deasupra după aceea m-au dus și la miliție. Spre norocul meu, în aceeași zi pierdusem o mănuașă... Acum, la miliție, am scos din buzunar mănuașa desperecheată și am spus că „păgubitul” se legase de mine și îmi scosese în glumă mănuașa și o pusese la el în buzunar, iar când m-am apropiat de el să-mi iau mănuașa, m-a lovit... Și cum reclamantul nu era tocmai treaz, povestirea mea a părut plauzibilă, așa că milițianul milos mi-a dat drumul și l-a muștră zdrăvăn pe reclamant la despărțire...

Și dacă de la bun început nu mi-a mers cu furtul din buzunare, preferatul meu a devenit în curând furtul din gări... Te așezi de pildă la coadă la casa de bilete (și cel mai des în apropiere de „Biroul de păstrare a bagajelor de mână”) și imediat ce cineva se îndepărtează o clipă sau pur și simplu se întoarce cu spatele sau cască, sustragi valizele mici și alte bagaje care nu sunt grele, chiar de sub nasul proprietarului... Aici condiția principală a succesului constă în faptul că trebuie să acționezi fără grabă nervoasă, cu aplomb, pentru ca oamenii din jur, care văd aproape întotdeauna că „păzești” ceva, să fie convingși că ți-ai luat propriul bagaj... Cât despre calm, cu caracterul meu, am să-mi prisosească! De altfel, problema calmului sau a emoției se pune numai până în momentul în care „ai luat”, după aceea acționezi ca într-o stare de somnambulism. În momentul în care ai luat, în creier se aprinde o licărire: „s-a terminat”! După aceea mâinile parcă se lipesc de geamantanul furat, nu mai vezi chipurile celor din jur și nu le mai deosebești, mulțimea se contopește în ochi într-o pată confuză (ca pe scenă, în primul moment, atunci când ieși să joci) și nu te mai gândești: „O să-mi iasă sau n-o să-mi iasă numărul?” Pur și simplu, ca un mecanism setat pentru o anumită perioadă de timp, atât timp cât acesta nu se oprește, te grăbești automat spre ieșire, repede spre stația de tramvai, te urci într-un tramvai și abia acolo îți revii la starea normală...

Odată, la Gara Kursk, dimineața foarte devreme, când un tren tocmai sosise din sud cu „lumea bună” sovietică, remarc un cetățean care se instalase în hol, înconjurat de bagajele lui... Fără îndoială că acel cetățean are un suflet de poet: ochii lui simt ațintiți fix înainte, iar lucrurile sunt răspândite în cea mai mare parte în spatele lui... Mă ademenește în special un cufăr mic de lemn, de care este atârnat im lacăt... Mă strecur pe la spate și înșfac cufărașul. Dar pe atunci nu cunoșteam prea bine planul interior al Gării Kursk și de aceea am comis o greșală fatală: M-am îndreptat cu acel cufăraș nu spre ieșire, ci în direcția opusă, sperând că mai departe voi găsi o altă ieșire. Dar n-a fost așa. Acum nu mai puteam să mă întorc și să mă duc spre ieșire trecând pe lângă pasagerul care fără îndoială între timp își dăduse seama de dispariția bagajului său cu acel cufăr în brațe! Deocamdată, intru în toaleta pentru femei, o rog pe o femeie să se uite la cufărașul meu, iar eu pornesc în cercetare ieșind pe ușă; văd doi „băieți”, pe care nu-i cunosc, însă zdrențele lor îmi inspiră încredere... îi chem la mine, le prezint problema și îi implor să-mi arate o ieșire de rezervă, le promit să împart cu ei „prada”. Flăcăii mă privesc cu neîncredere – nu prea semăn a hoată! Dar îmi promit să aranjeze ceva! Mă ascund din nou la adăpost, în toaletă... Peste câteva minute, ușa se întredeschide și se ivesc mutrișoarele băieților, care mă cheamă... Străbatem niște coridoare subterane care îmi amintesc de metrourile parizian – simt pasajele care duc la peroanele trenurilor de periferie... Unul dintre pasaje – o, ce noroc! – dă în stradă. Acum nu mai rămâne decât să facem împărțirea... dar unde? Propun o „tavernă” pe care o cunosc bine. Dar ca să ajungem acolo trebuie să ajungem în Dragomilovo⁶²... Dar, întâmplător, nu am la mine nicio copeică... Așa că decidem să facem blatul la tramvai... Pentru mine, de altfel, este ceva obișnuit. Mie, ca invalidă, îmi este ușor. Băieții se instalează pe bara de legătură. La fiecare stație sar jos și se uită în interiorul vagonului, să vadă dacă mai sunt acolo. Nu cumva s-o șterg cu valiza și să-i las fără pradă... Odată ajunși la tavernă, un cunoscut sparge lacătul cufărului... înăuntru este un aparat de fotografiat de firmă străină (de la Bruxelles), un portofel nou-nouț (din păcate, gol), un costum de vară, un brici, „ciuveaki”⁶³, două cearsăfuri, lenjerie de corp, un album, documente pe numele „inspectorului

⁶² Dragomilovo (ortografia corectă: Dorogomilovo) – cartier din vestul Moscovei.

⁶³ Încălțăminte foarte flexibilă din piele purtată în Caucaz și în Asia Centrală.

financiar Ptițan”, corespondență personală a proprietarului și un album cu propriile desene dovedind talent. Îmi opresc aparatul, un cearșaf, corespondența, cărțile, albumul și documentele. Restul îl dau băieților! Plasez aparatul de fotografiat și cearșaful, fac un pachet cu corespondența și albumul și îl trimit la adresa din documente: Leningrad, Griboedovski Kanal nr. Și introduc în pachetul următorul bilet: „Știind cât de dragi îi sunt oricărui artist propriile opere, vă înapoiez albumul cu aceste schițe splendide, executate cu gust și, de asemenea, corespondența personală, care nu prezintă valoare pentru mine. Hoțul”.

O, Doamne, câtă bucurie îți dăruiește fiecare valiză furată! Este ca în copilărie când primeam o minge de ciocolată cu surpriză! O ștergi cu geamantanul și abia aștepti să afli – oare ce poate fi în el? Poate că e aur? Sau poate lovele? De cele mai multe ori, sunt fleacuri, mărunțișuri de care trebuie să te descotorosești cât mai repede, cât sunt încă „proaspete” și păgubitul n-a apucat să depună reclamație.

La începutul verii anului 1929 m-am dus la întâlnire, la Solovetki. Ni se permisese o întrevedere numai în termeni generali, o oră pe zi. În cele 10 zile cât am stat la Solovetki, au fost depuse două rapoarte în legătură cu mine la comandantul Borisov. Unul din aceste rapoarte a fost elaborat de un colaborator contractual pe nume Romanek, al doilea, dacă nu mă înșel, de responsabilă Centrului de vizite, M.D. Lobanova...

După ce m-am întors de la Solovetki, am continuat cu furturile (renunțasem deja de peste un an să mai vând ziare) ... Mă duceam la furat întotdeauna de una singură; cel puțin dacă sunt prinsă, nu trag pe nimeni după mine; iar în caz de succes, fac ce vreau cu toată „prada”...

În felul acesta, mi-am păstrat bunele relații cu „lumea interlopă”, nu aveam nicio socoteală personală cu nimeni... Mă cunoșteau numai puțini dintre „julitori”, dar cei care mă știau mă tratau cu respect (sau cel puțin așa mi se părea mie). Hoții respectă întotdeauna o femeie care fură de una singură și nu se prostituează. Iar atunci când își asuma un asemenea risc o invalidă și chiar absolut singură, o apreciau în mod deosebit... Spre toamnă, m-au prins cu două geamantane la Gara Aleksandrovsk și m-au trimis la Butârki. Acolo, în a patra zi de detenție, ca să mai aduc puțină diversitate în monotonia de la Butârki, aproape i-am spart unei gardiene capul cu un capac metalic de găleată, faptă pentru care am fost transferată într-o carceră rece din „Turnul de nord”... După 13 zile de ședere la Butârki, m-au dus la tribunal. La tribunal am descris într-un mod atât de vioi și de nostim cum „păgubita” schimba ocheade cu un cekist „interesant”, iar eu în acest timp „am lucrat” la valijoarele ei „apetisante”, legate între ele cu o sfoară – încât nu numai toată sala de judecată, dar chiar și judecătorii se prăpădeau de râs și mi-au dat în total numai o lună de muncă silnică...

Cum am ieșit de la Butârki m-am dus fără întârziere la cea de-a doua întrevedere. Despre evenimentele petrecute în legătură cu această întrevedere pe șantierul liniei Parandovo (unde se afla atunci în cele mai chinuitoare condiții, într-un izolator de pedeapsă, Aleksandr Iaroslavski) nu voi scrie, voi aminti numai că există absolut suficient material despre ele (depoziția mea și cea a lui Aleksandr Iaroslavski) la serviciul judiciar din Kem (Secția 1), dacă nu cumva a fost trimis odată cu dosarul Iaroslavski la „centru”... Un lucru este sigur: evenimentele acestea au reprezentat un pas către catastrofa finală, deoarece Aleksandr Iaroslavski nu este omul care să accepte o favoare cu miros dubios din niște mâini murdare (chiar dacă acestea erau mâinile mele!) – așa cum se obișnuiește la voi, la USLON⁶⁴...

Continui: când mă întorceam la Moscova, trecând prin Leningrad, am fost prinsă din nou pentru furtul unui sac de voiaj la Gara Nikolaevsk...

Am stat 17 zile la Ardorm⁶⁵ de pe lângă GPU, am fost eliberată de tribunal și am plecat la Moscova. După 12 zile petrecute la Moscova m-au înhățat din nou, de astă dată pentru un furt din locuință fără efracție.

Deși de fiecare dată îmi dădusem alt nume, MUR a descoperit, firește, o condamnare și un mandat de aducere (de la Moscova) și așa, pentru un fleac – două rochii evaluate la 35 ruble –, Tribunalul Poporului

⁶⁴ USLON (în rusă: УСЛОН / Управление лагеря принудительных работ особого значения) – Direcția lagărelor de muncă forțată cu importanță specială de la Solovetki, creată în 1923, aflată la originea lagărelor din nord, administrate de GPU.

⁶⁵ Ardorm (în rusă: Ардоме – Арестный дом) – arest preventiv (n. trad.).

din raionul Baumansk m-a condamnat la trei ani deportare într-o „zonă îndepărtată”, sentință comutată în urma apelului meu la Casație în trei ani de exil în orașul Ustiujna, din raionul Cerepoveț.

La Ustiujna, m-am instalat într-o casă gata să se dărâme (Cheiul Molot nr. 4), oferit de Departamentul administrativ exilaților ca „azil de noapte”. Această clădire era mai cunoscută în oraș sub numele de „Casa albă” sau „Casa de piatră”. Noaptea, locuitorii din Ustiujna evitau să treacă prin apropierea ei, iar să intre înăuntru nu îndrăzneau nici ziua... Departamentul administrativ repartizase această clădire exilaților, dar nu le dăduse nici măcar paturi – încăperile erau complet goale, dacă nu punem la socoteală gunoaiele. Casa nu era administrată de nimeni, intra cine voia, făcea foc în sobă cu lemne de furat (atunci când nu se duceau să rupă gardul vecin pentru lemne de foc) – și înnopta acolo. În „Casa albă” formam o comunitate mică, foarte unită, de hoți (unii furau, alții se mulțumeau doar să cerșească, dar cu toții contribuiau la oala comună), alcătuită cam din 9 – 10 persoane... Eu eram singura femeie (celelalte femei care veniseră împreună cu mine în exil, chiar și dintre cele mai „îndrăznețe”, nu au avut curaj să meargă la „Casa albă”). Băieții se mândreau cu mine că nu mi-era frică să vin la ei și se sfătuiau cu mine înainte de fiecare lovitură. Unul dintre băieți spunea în glumă:

— Le e frică de noi, de parcă am fi tâlhari, dar noi trăim aici fără încăierări, fără beții... Rareori când mai bem câte ceva... O femeie locuiește cu noi aici ca o soră, nu ne atingem de ea...

Toate acestea erau adevărate... Spre sfârșit, am reușit să atrag la noi încă o deportată...

La Ustiujna m-am apucat de o nouă meserie: Mi-am făcut reclamă în oraș că sunt prezicătoare... succesul a fost incredibil; femeile și tinerele cele mai dornice de preziceri s-au hotărât să vină la mine, la „Casa albă”, ce e drept, numai ziua și într-un grup mai mare... Celelalte mă rugau:

— Vino pe la noi să ne ghicești, fii așa drăguță... Că nouă ne e frică să mergem acolo... Și o să te omenim: punem samovarul, facem cornulețe!

Eram invitată în „cele mai bune” case din oraș... Mă plăteau cu bani, mă ospătau... îmi dădeau asigurări că nicio prezicătoare locală din Ustiujna nu se compară cu mine... Sinceritatea mea obișnuită era și aici arma cea mai bună... Când mă duceam să le ghicesc, îi spuneam fiecareia:

— Eu ghicesc așa cum mă pricep... O fi, n-o fi adevărat, cine poate să știe? O să vedeți singure! Sunt unii care nu cred deloc în ghicit – poate că aștia au dreptate?!

Iar femeile oftau înduioșate:

— Spune numai adevărul! Măcar un cuvânt de ar greși!

Și când m-au săltat încă o dată pentru ghicit, conform art. 169 din Codul Penal, una dintre femeile aflate în sala de judecată a spus cu voce destul de tare:

— Știm noi bine de ce e judecată... Pentru că spune omului adevărul... Dacă ar minți, atunci ar fi altă treabă!

În casele chiaburilor și burghezilor din Ustiujna se dădeau bine pe lângă mine și mă răsfațau și din alt motiv, nu numai din cauza ghicitului: știind câtă influență am asupra borfașilor din „Casa albă”, familiile înstărite îmi dădeau de mâncat și de băut și mă rugau:

— Să le spui băieților dumitale să nu se atingă de noi... Nici nu au ce să ia de la noi, anul trecut am fost jefuiți de două ori... Mai bine să se ducă vizavi, la alde Z.; acolo au și făină, și fel de fel de fleacuri... Și sacii cu făină stau chiar la vedere...

— Ei, da' ce tot spuneți! Băieții noștri nu sunt așa! Băieții noștri nu fură; poate pe ici-colo mai apucă vreun cartof... Și apoi, cei de vizavi cum de nu se tem să țină faina la vedere?

— De fapt, au un câine rău, se vede că pe el se și bizuie...

În felul acesta se străduiau să mă ademenească, văzând în mine un instrument prin care să îndepărteze piaza rea de la casa lor și s-o arunce pe casa vecinilor lor, cu care voiau să se răfuiască. Iar eu nu uitam niciodată unde eram primită cu pâine și sare. Le spuneam băieților:

— În casa asta oamenii simt foarte binevoitori cu mine, de aștia nu trebuie să vă atingeți! mai bine ceva de la stat, asta nu face rău nimănui! Iar comuniștii sunt niște ticăloși: de trimis ne-au trimis aici, dar de lucru nu ne dau!

La trei săptămâni după ce sosisem în Ustiujna eram din nou la pârnaie, ca inculpată în dosarul unui furt din magazinul Asociației Vânătorilor. Intrasem prin efracție și luasem cuțite finlandeze, un mare

număr de puști și bani din casă, dar nu pe toți; o parte erau în casa de fier și nu am reușit s-o deschidem... Mi-au dat trei ani „de îndepărtare” și m-au expediat în Siberia cu următorul transport de deținuți... în timp ce stăteam în închisoarea din Ustiujna, citeam cu entuziasm în ziare despre colhozuri... Simțeam în această idee ceva vechi comunist, ceva „octombrist”... Și m-am grăbit să-i scriu despre aceasta lui Aleksandr Iaroslavski, căci știam cum îi va tresări inima de bucurie – inima lui de fost partizan al lui Kalandarișvili⁶⁶ (nu știu dacă am scris bine numele acestui detașament) – pentru fiecare realizare autentică, cu adevărat revoluționară, autentic revoluționară a bolșevicilor...

Cu toate acestea, când am ajuns în Siberia prin voința „preaînțeleptei” administrației, scufundată chiar în inima țărănimii, am văzut ce reprezintă în realitate vestitele colhozuri și am sărbătorit deplina nimicnicie a bolșevicilor în prezent și indubitabila lor înfrângere politică (sub mâna grea a țărănimii) în viitorul cel mai apropiat... în ceea ce mă privește pe mine personal, în Siberia, în timp ce ne mânu dintr-un sat în altul, mă simțeam ca în sânul lui Avraam. După o înfometare prelungită într-un lagăr de tranzit din Novosibirsk (cu 200 g de pâine și o ciorbă de varză o dată pe zi în cantitate insuficientă), după același regim de 200 g pâine, dar fără nicio ciorbă în orașelul Kansk, am fost repartizați, în sfârșit, în satul Taseevo, unde ne-au adus sub escortă, dar fără niciun fel de alimente... Ziua ne mânu cu puștile, noaptea ne puneau câte doi-trei în izbele țărănilor, lăsându-ne la mila gazdelor să ne hrănească... Cred că toți țărani din lume, în afară de ospitalerii *cealdoni*⁶⁷, ne-ar fi trimis la naiba cu tot cu convoaiele noastre și ar fi spus:

— Din moment ce voi îi mânați, voi să-i și hrăniți! Ce treabă avem noi cu asta?

Firește, eu am profitat de aceste opriri ca să „ghicesc”; în izba în care eram cazată peste noapte se organiza imediat un adevărat pelerinaj – nu mai apucam să dorm decât vreo trei ore și, în zori de zi, deja vedeam chipul unei țărănci care se apleca peste mine căci venise să-i ghicesc „un pic mai devreme, până nu se adună prea multă lume; că pe urmă, drăguță, nu mai apuc rând la dumneata” și ținea în mână două-trei ouă mari. După aceea, când se refăcea convoiul ca să ne mâne mai departe, aduceau pentru mine cu roaba saci întregi cu pâine, colaci, ouă... Firește, toate acestea erau destinate „comunității noastre caiero-interlope⁶⁸” (cum numeam eu frăția noastră de exilați, alcătuită din hoți recidiviști și din țărani „desculacizați”) ... în felul acesta, m-am transformat într-o intententă sui-generis a întregului convoi și lucrul acesta devenise atât de notoriu, încât imediat ce soseam într-un alt sat, exilații, nu mai puțin interesați decât mine, se grăbeau să răspândească zvonul că aveam cu ei o „clarvăzătoare”...

Mă grăbesc să adaug aici că, în acea perioadă, dacă la hoție mă îndemnaseră considerente de ordin ideologic, la ghicit recurgeam ca să mă descurc cumva în exil (căci trebuia să mă hrănesc și să câștig bani pentru drumul înapoi), ba să mai întrețin și restul convoiului care, ca și mine, nu avea nicio copeică... Și abia treptat mi-a venit ideea să folosesc această comunicare prin „preziceri” în scopul propagandei și agitației antibolșevice... Mai trebuie să adaug că eram încântată de cinismul picant al situației mele: fosta referență antireligioasă în rol de prezicătoare! Acesta era întregul meu scepticism atotpătrunzător, tot uriașul meu respect față de filosofii din vechime – sofiștii, care, contra unei sume de bani, se angajau pe față să demonstreze orice adevăr, precum și un fermecător dispreț atât față de materialişti, cât și de idealişti, mai departe de care nici nu ai unde să mergi!

La Taseevo ne-au dispersat, fiecare a trebuit să meargă în alt sat. Am primit „repartiția” și nu m-am grăbit să-i dau curs, preferând să mai câștig ceva bani în Taseevo cu ghicitul – ca să evadez... Succesul meu din Taseevo a fost atât de răsunător, că miliția a fost nevoită să ia măsuri urgente: am fost arestată și reținută o zi la miliție, spre seară mi-au dat drumul și mi-au ordonat să pornesc de îndată, indiferent că se lăsa noaptea, spre satul unde fusesem repartizată... Dar n-am reușit să plec din Taseevo în acea noapte, căci pe unde treceam prin sat, ferestrele se deschideau și oamenii mă invitau în izbă, „să le ghicesc”...

⁶⁶ Escadron de anarhiști format în 1918 de Nestor Kalandarișvili (1876 – 1922), revoluționar, anarhist, unul din șefii partizanilor din Siberia Orientală în timpul Războiului Civil.

⁶⁷ Cealdon: în dialectul siberian, locuitor autohton al Siberiei.

⁶⁸ Caiero: prescurtare de la KR – contrarevoluționar (KP – контрреволюционный).

Am pornit la drum a doua zi. Fusesem repartizată în satul Karaulnoe. Cu banii obținuți pe „ghicit”, am închiriat o căruță și am pornit în direcția opusă... Am străbătut taigaua și am ajuns la un debarcader pe de Enisei (parcursesem cam 150 – 200 de verste⁶⁹) și am mers cu vaporul până la Krasnoiarsk. Acolo mi-am făcut rost de hârtii false pe numele de Anna Iosifovna Sucikova, țărăncă din regiunea Tambov (numele, patronimul și prenumele le alesesem în amintirea prietenei mele decedate) ... Mai departe am mers cu trenul din oraș în oraș; în fiecare oraș câștigam bani ca să merg mai departe...

Dar când am ajuns la Kazan, m-am plictisit de încetineala asta și am decis să nu mai zăbovesc și să fac blatul de la Kazan la Moscova...

Restul îl știți: nici Moscova, nici Leningradul nu mă atrăgeau; din toată lumea, din tot universul, nu voiam să fiu decât la Solovetki!...

Iată, aceasta este viața mea – viața unei liceene revoluționare, a unei studente visătoare, a prietenei celui mai mare om și poet, Aleksandr Iaroslavski, eternă călătoare, antireligioasă itinerantă, foiletonistă la *Rul*, vânzătoare de ziare pe stradă, hoată recidivistă, prezicătoare rătăcitoare!

Scrisă cu propria mână.

Evghenia Iaroslavskaia

3.02.1931.

Secția de izolare disciplinară Zaiciki⁷⁰

⁶⁹ Verstă – unitate de măsură rusească pentru lungime, egală cu 1066,8 m (n. trad.).

⁷⁰ „Iepurașii” – diminutiv utilizat de autoare pentru a desemna, cu o tristă ironie, insula Zaiatki („a iepurilor”).

ANEXE

Interogatoriul E.I. Iaroslavskaia din 12.01.1931

Clasa căreia îi aparțin, după părerea mea, este cea din care fac parte toți declasații, atât criminalii de drept comun, cât și intelectualitatea declasată și, în general, toți cei care disprețuiesc opinia publică, o provoacă și luptă sincer pentru afirmarea personalității lor în toată strălucirea ei. Consider politica represivă a puterii sovietice față de lumea interlopă de o ipocrizie scandaloasă (exilările și deportările nu înseamnă rezolvarea problemei criminalității, ci eludarea ei), o trădare față de o grupare care încă de la început a sprijinit cu ardoare revoluția și nu a fost niciodată legată de nicio noțiune de proprietate.

Cândva am simpatizat cu partidul bolșevicilor și am fost chiar timp de câteva luni (începând din 1917) membră a grupului *mejraioneților*¹, care își propuneau drept scop să reunească fracțiunile menșevice și bolșevice într-un singur partid social-democrat, dar în prezent nu admit niciun fel de colaborare cu puterea sovietică, care discreditează idealurile revoluției și se ascunde în mod ipocrit sub numele sovietelor, de care în realitate nu ține absolut deloc seama, guvernând în conformitate cu lozincile unei mâini de intelectuali – Comitetul Central, cramponat de putere. Consider în special acest Comitet Central, dar și restul masei de membri ai VKP care nu au curajul să-și exprime dezacordul cu linia politică și preferă să dea afirmativ din cap și să consimtă la orice, drept dușmanii mei indubitabili, precum și dușmanii ai revoluției și ai poporului muncitor (ai țărănimii în mod special), pe care îi exploatează sub pretext că îi protejează. Bolșevicii au pus clasa muncitoare „sub tutelă”, așa cum se procedează cu persoanele minore sau slabe la minte; în toate privințele își impun părerea lor deja formată, de teamă ca aceasta să nu se revolte și să nu ia cu adevărat puterea în mâinile sale.

În lupta mea împotriva puterii „sovietice”, consider că toate mijloacele sunt permise și în primul rând organizația insurecțiilor țărănești. Este de asemenea de o importanță extremă să se facă propagandă în unitățile Armatei Roșii, pentru a-i convinge pe soldați să dezerteze, să se întoarcă în satele lor natale cu puștile și să constituie acolo o forță armată antibolșevică. Aș merge, firește, până la a accepta sprijinul unei intervenții străine, dar consider că aceasta este superfluă, căci puterea „sovietică” este deja total putredă și se va prăbuși probabil foarte repede. Ca mijloc auxiliar de luptă, cred că este necesar să se sprijine lumea criminală, ca veșnic „bacii al revoltei”, deși țărănimea este aceea, firește, care va avea o importanță decisivă, și nu cerșetoria neorganizată și neorganizabilă. Firește, activitatea antibolșevică de bază nu este de conceput decât în libertate, dar se poate desfășura o anumită activitate și în contextul lagărului de la Solovetki. Este important să se consolideze prin propagandă sentimentul de revoltă în rândul deținuților, mai ales al celor recrutați ca supraveghetori de către administrație², dar și în parte la contractuali; se poate organiza o insurecție chiar și în interiorul lagărului de concentrare. Firește, aceasta nu va fi suficient pentru răsturnarea regimului, dar va permite organizarea strălucită a unei evadări în masă.

Acord o mare importanță propagandistică actelor teroriste izolate îndreptate împotriva agenților GPU; din acest punct de vedere, mi-am conceput atacul împotriva lui Uspenski, atentat la care am me-

¹ *Mejraioneț* (межрайонец) – membru al Organizației social-democraților interregionali reuniți, creată la Sankt-Petersburg în 1913; organizația îi grupa pe troțkiști, pe unii menșevici și bolșevici moderați. *Mejraioneții* își propuneau să reconcilieze și să reunească diversele mici grupări, curente și fracțiuni politice pentru a întemeia Partidul Social-Democrat unificat. În 1917 s-au imitat cu bolșevicii.

² În sistemul gulagului, gardienii puteau avea un statut diferit: cetățeni liberi (militari, polițiști sau civili contractuali), dar și deținuți sau persoane cu domiciliu obligatoriu, angajați de administrație ca gardieni pentru buna lor conduită (practică frecventă în anii 1930). Mai mulți gardieni erau foști deținuți. În 1938, peste jumătate din funcționarii administrativi și aproape jumătate din gardienii din Belbaltlag (sistemul lagărelor de la Canalul Baltică-Marea Albă) erau deținuți sau foști deținuți.

ditat cu mult timp înainte, dar, din păcate, în contextul detenției în izolare și sus-pusă unei supravegheri stricte, nu am putut să-mi procur altă armă decât o cărămidă.

Văd în puterea „sovietică” dușmanul meu încă de la insurecția din Kronstadt, când mai mulți social-revoluționari și anarhiști au fost împușcați.

Semnătura E. Iaroslavskaia

Anchetator/adjunct al delegatului ISC Lukaciov

Scris cu mâna proprie.

pagina 19 dactilografiată / paginile 16 – 17 manuscris

Ordonanță de trimitere¹

Cu privire la deținuta IAROSLAVSKAIA-MARKON Evghenia Isaakovna, acuzată de crime prevăzute de art. 58/8 și 58/10 Cod Penal.

Speța nr. 507

Declanșarea prezentei cercetări judiciare a fost motivată de un raport din data de 28.X.30 al șefului misiunii de pe „Zaiaci Ostrova”², deținutul GOLUNOV, adresat în numele delegatului superior ISC³ din sectorul IV, prin care se afirmă că acuzata IAROSLAVSKAIA Evghenia Isaakovna, internată pe „Zaiaci Ostrova”, în ziua 18.X.30, în timpul anunțului făcut în fața tuturor deținuților referitor la un ordin al direcției lagărului Solovetki, a intervenit pentru a ține un discurs de propagandă antisovietică, având și intenția de a comite un act terorist contra unui reprezentant al administrației lagărului.

În urma cercetării cazului, s-a stabilit că, în ziua de 18.X.30, tovarășul NIKOLSKI, responsabilul cu documentele scrise din sectorul IV, s-a deplasat la secția pentru femei de pe „Zaiaci Ostrova”, cu scopul de a efectua o inspecție și de a le citi deținuților nota de serviciu nr. 289, în care figura, printre alții, numele soțului acuzatei, IAROSLAVSKI, condamnat la cea mai severă măsură de protecție a societății, adică la moarte prin împușcare.

În timpul citirii notei în care se enumerau persoanele condamnate la măsura punitivă supremă, numele soțului numitei IAROSLAVSKAIA a provocat din partea acesteia strigăte de „călăilor, monștrilor, vampirilor, veți avea curând cu toții aceeași soartă, dar nu datorită unui glonț, ci unei bombe! Viața mea nu va avea alt scop de acum înainte decât de a prejudicia puterea sovietică, păcat numai că soțul meu nu va mai apuca să vadă cum este răsturnată, dar sunt convinsă de căderea ei iminentă!”

După ce s-a încheiat citirea notei, în momentul în care tovarășul NIKOLSKI părăsea baraca, IAROSLAV-SKAIA l-a lovit în picior cu proteza. Apoi a început să facă propagandă antisovietică printre deținuți, chemându-i să manifesteze împotriva puterii sovietice și să refuze să muncească. Și-a scris pe piept cu litere mari „Moarte cekiştilor” și a cerut celor care o înconjurau să-i tatueze această propoziție pe sâni.

În aceeași seară, în timpul toaletei, a încercat să se sinucidă, dar a fost observată la timp și a fost împiedicată, în dimineața de 19.X.30, după ce s-a dat deșteptarea, IA-ROSLAVSKAIA a făcut scandal în mijlocul deținuților și a ajuns până acolo că a stropit cu urina ei pâinea primită de deținuți, precum și pe deținuta ZUBOROVSKAIA⁴. În aceeași zi la ora 13.00, transferată în secția de izolare, a fost surprinsă în plină tentativă de sinucidere prin tăierea venelor cu ajutorul unui ciob de sticlă; în aceeași noapte, la ora 12.00, a încercat să se spânzure de pat cu ajutorul unui prosop.

¹ Centrul de informare al Ministerului de Interne din Karelia. Dosare deținuți, nr. 38/1437, filele 14-16. Reprodus cu ortografia și punctuația originalului (prima publicare: Бульжником в висок..., Из истории Соловецкого лагеря, Вестник „Мемориала”, nr. 4/5, C. 126-129, St Petersburg, 1995, publicat de I. Flige).

² „Insulele Iepurilor”, din cadrul arhipelagului Solovetki. Până în 1932, pe insula Bolșoi Zaiatki a funcționat o instituție de detenție pentru femei.

³ ISC (în rusă: ИСЧ/Информационно-следственная часть) – unitate de informații și anchetă.

⁴ Extras din Procesul-verbal al interogatoriului E. Iaroslav- skaia-Makron, din 12.01.1931: „Cât despre acțiunea împotriva deținutei Zuborovskaia, am răspuns că o consider o turnătoare, capabilă să ne denunțe la direcție și pentru astfel de indivizi orice mijloc este bun”. Direcția FSB Regiunea Arhanghelsk, arhive, dosar nr. 15634, fila 9.

La 11 noiembrie 1930, în timpul unei inspecții pe „Zaiaci Ostrova” efectuată de tov. USPENSKI⁵, directorul lagărului, deținuta IAROSLAVSKAIA, acționând în conformitate cu un plan premeditat, a avut intenția de a comite un act terorist împotriva sus-numitului, aruncând împotriva tovarășului USPENSKI o piatră pe care o pregătise din timp, cu intenția de a-l lovi în tâmplă, și numai întâmplarea a făcut ca piatra să nimerească în piept, fără să provoace vătămare. În momentul în care tovarășul Uspenski părăsea baraca în care se afla Iaroslavskaiia, aceasta a avut intenția să-i aplice o a doua lovitură în cap și numai o lovitură scurtă ce i-a fost aplicată peste mână de tovarășul DEGTEARIOV, șeful Detașamentului de securitate armată, a făcut-o să lase cărămida pe care o ținea și a împiedicat gestul ei.

Interogați în cadrul prezentei spețe, în calitate de martori, deținuții KACIUBEI, CIPOVA și tovarășul DEGTEARIOV, șeful detașamentului, au confirmat cu exactitate faptele mai sus prezentate și au adăugat (KACIUBEI și CIPOVA) că IAROSLAVSKAIA făcea propagandă printre deținuți, îndemnându-i să refuze să muncească și să manifesteze împotriva puterii sovietice.

Interogată în calitate de acuzată în prezenta speță, deținuta IAROSLAVSKAIA-MARKON Evghenia Isaakovna a mărturisit că scopul ei final era: „lupta împotriva puterii sovietice prin toate mijloacele, propaganda și incitarea la revoltă, pregătirea maselor de țărani și militari pentru insurecția armată împotriva puterii sovietice prin toate mijloacele, propaganda și incitarea la revoltă, comiterea de acte teroriste împotriva colaboratorilor GPU, sprijinirea prin orice formă a lumii interlope, a «drojdiei societății», pentru a o utiliza în același scop”. Consideră că puterea sovietică discreditează ideea de revoluție, ascunzându-se în spatele numelui sovietelor, de care nu ține deloc seama, și că țara este condusă de un mic grup de intelectuali, având în frunte Comitetul Central al VKP (b).

Afirmă că puterea sovietică este în întregime putredă și se va prăbuși curând. La Solovetki avea intenția să-și extindă acțiunile și asupra deținuților de drept comun pentru a organiza insurecții în lagăre, precum și evadări masive și reflecta de mult timp cum să comită acte teroriste împotriva colaboratorilor GPU care lucrează în lagăre cu mult înainte de episodul încercării de asasinat împotriva directorului lagărului. Din autobiografia Evgheniei IAROSLAVSKAIA, redactată de ea însăși și anexată la dosar, reiese că înainte de arestare, fiind încă în libertate, se ocupa de furturi sistematice și organizarea lumii interlope.

Date fiind faptele expuse, deținuta IAROSLAVSKAIA-MARKON Evghenia Isaakovna, născută în 1902, originară din Moscova, absolventă de învățământ superior, evreică, vorbitoare de germană și franceză, de profesie ziaristă, fără partid, invalidă (labele picioarelor amputate), judecată în prealabil de trei ori în conformitate cu art. 162 CP, o dată conform art. 169 CP și o dată în conformitate cu art. 76 CP și condamnată în sesiune itinerantă de Colegiul Special al GPU la 6.X.30 în conformitate cu art. 82 și 17 – 82 CP⁶ la o pedeapsă de trei ani detenție, expirând la 17. VIII.33.

ESTE ACUZATĂ

că, aflându-se la secția pentru femei de pe „Zaiaci Ostrova”, a făcut o propagandă sistematică antisovietică printre deținuți, s-a străduit să le trezească acestora sentimente antisovietice, îndemnându-i să refuze să muncească; că și-a scris pe piept „Moarte cekiştilor” și s-a plimbat printre deținuți cu această lozincă în ziua de 11. XI.30; că a încercat să comită un act terorist împotriva tovarășului USPENSKI, directorul sectorului IV, lovindu-l în tâmplă cu o pavea, cu alte cuvinte, crime prevăzute la articolele 58/8 și 58/10 CP și în consecință conform art. 208 al Codului de procedură penală.

S-A HOTĂRÂT:

⁵ Dmitri Uspenski (1902-1989) – agent GPU din 1924, membru al Partidului Comunist din 1927, lucrează în sistemul lagărelor din 1931. între 1931 și 1933 este adjunct al Sectorului IV al lagărului de reeducare prin muncă de la Solovetki. în 1954, trece în rezervă, cu gradul de colonel la interne. A fost filmat în documentarul *Puterea de la Solovetki* (realizatoare M. Goldovskaia, 1988).

⁶ Art. 162: acaparare disimulată de bunuri străine (furt); art. 169: escrocherie; art. 76: injurii publice la adresa unui reprezentant al autorității în exercițiul funcțiilor sale; art. 17-82: complicitate la evadare; art. 82 (omis în document): evadare.

de comun acord cu substitutul de procuror al raionului 2 al AKSSR⁷, ca dosarul judiciar nr. 507 (referitor la inculparea deținutei IAROSLAVSKAIA E.I./MARKON) să fie deferit Troicii⁸ Reprezentanței plenipotențiare a

GPU din Regiunea Militară Leningrad în vederea examinării extrajudiciare;

să se mențină măsura precedentă de coerciție în privința deținutei IAROSLAVSKAIA, adică detenția ei în secția de izolare pentru femei de pe „Zaiaci Ostrova”, sus-numita fiind din acest moment de competența Troicii Reprezentanței plenipotențiare a GPU din ÎMI.

Insula Solovetki [ziua lipsește] februarie 1931
delegat adjunct al sectorului special al ISC/Lukaciov/
aprobat: delegat-șef al ISC/sector IV/Fedorkevici/
aprobat: șef al ISO uslag⁹/ Linin/
Confirmat: șef al Direcției slag/Ivancenکو/

⁷ Republica Socialistă Sovietică Autonomă Karelia.

⁸ Troica NKVD (în rusă: тройка НКВД) – organ extrajudiciar de urmărire penală, alcătuit, de regulă, din trei persoane: președintele (un funcționar local al NKVD), procurorul local și prim-secretarul organizației Partidului Comunist din regiune (oblast). Cei trei judecă, în absența acuzatului, pe baza pieselor de la dosar prezentate de NKVD și, în cazul absenței unui document sau piese din dosar, pe baza simplelor liste de persoane arestate (și în anumite cazuri, ca în lagărul de la Igarka, pe baza unor simple liste transmise prin telegraf). Procedura de examinare a unei spețe este sumară, iar împotriva deciziei nu se poate face apel.

⁹ Uslag – Lagărul corecțional de muncă din raionul Usolski (Усольский Исправительно-трудовой лагерь) (n. trad.).

Extras din Procesul-verbal¹ al sesiunii itinerante a Col GPU

A FOST AUDIAT: S-A DECRETAT:

135. Dosarul nr. 1981 – 31 Să fie EXECUTATĂ

IAROSLAVSKAIA-MARKON EVGHENIA ISAAKOVNA

Dosarul va fi predat la arhivă

Pe baza Ordinului de trimitere referitor la deținuta IAROSLAVSKAIA-MARKON Evghenia Isaakovna, în conformitate cu art. 58/8 și 58/10 CP

Originalul cu semnăturile ad-hoc

Verificat:

Delegat adjunct al RSO al SOU al PP al OGPU din LVO².

¹ Centrul de Informații al Ministerului de Interne al Kareliei. Dosarele deținuților, nr. 38/1437, fila 21. Reprodus cu ortografia și punctuația originalului (prima publicare: Булыжник в висок..., Из истории Соловецкого лагеря, Вестник „Мемориала”, nr. 4/5, С. 126-129, St Petersburg, 1995, publicat de I. Füge).

² În rusă: РСО СОУ ПП ОПУ ЛВО – Регистрационно-Статистический Отдел Секретно-Оперативного Управления полпредства Объединенного государственного политического управления в Ленинградском Военном Округе: Serviciul arhive și statistică al Direcției secrete operaționale a Reprezentanței permanente a GPU din Regiunea Militară Leningrad.

Extras din relatarea unui gardian¹

[...] Da, destinele noastre, în acele locuri blestemate, sunt uneori de-a dreptul fantastice. Iată, eu, ofițer rus, participant la Războiul Civil de partea albgardiștilor, simt obligat să asist și, să zicem, să contribuim la partea cea mai atroce – execuția sumară a unei persoane dezarmate, condamnată la moarte – să joc rolul unui element al GPU, a cărui labă grea apasă peste lagăre și peste Rusia. [...] Blestemată epocă. Acum voi trăi în libertate. Sau, mai bine zis, ca să spun drept, în exil, ca oricare locuitor din Solovetki. Și toată această oroare a rămas în urma mea. Dar cred că până în clipa morții mele nu voi putea uita ceea ce am văzut pe parcursul celor două luni de domnie ale lui Uspenski [...]

Acum două luni, Consiliul Comisarilor Poporului a emis un decret secret: cei care refuză să muncească să fie împușcați. În conformitate cu acest decret, în fiecare lagăr s-a constituit o „troică” a cekiştilor. Pentru fiecare refuz de a munci, șeful echipei de supraveghetori cekişti elaborează un document. Troica își pune avizul pe document și recalcitrantul este expediat în secția de izolare de pe Muntele Sekirnaia². Și de acolo la groapa comună. O bandă de derbedei se întâlnește ca să salute noua conducere a lagărului, care în această perioadă ține în lagărul Sekirnaia șase călăi și le dă de lucru în fiecare zi. Și directorul proaspăt numit al lagărului, Uspenski, le face onoarea de a lua parte personal la execuții.

Astfel, acum câteva zile, Uspenski a ordonat să se redacteze un document de refuz referitor la *imeaslavii*³ aflați acolo. Și toți au fost împușcați. N-am să uit niciodată această oroare, chiar dacă aș vrea s-o uit. În ziua aceea fusesem desemnat să fac de gardă la Sekirnaia. Până atunci reușisem întotdeauna să obțin alte posturi, dar atunci, nicio șansă, a trebuit să mă duc.

Postul meu era lângă poartă, în fața pronaosului bisericii. De acolo îi scoteau pe condamnații la moarte și îi împușcau în curte. Opt gardieni primeau cadavrele calde încă, zguduite de convulsii, le încărcau în căruțe și le cărau de acolo. Dacă i-ați fi văzut pe gardienii aceia: chipurile lor nu aveau nicio expresie – privirile le erau pierdute, gesturile incoerente – erau complet debusolați. Încărcau căruțele cu această masă de cadavre calde încă și mâneau caii ca niște nebuni pe panta care ducea la poalele colinei, ca să se îndepărteze cât mai repede de tăcănitul sec al împușcăturilor. Fiecare împușcătură marca, nu-i așa, despărțirea unui suflet viu de un corp defunct. Execuțiile au durat aproape două ore. Efectuate de șase călăi și de Uspenski în persoană.

Dar lucrul cel mai cumplit se desfășura acolo, în pronaosul bisericii, în fața celulei de izolare de jos. Condamnaților li se legaseră deja mâinile la etajul de sus. Vă puteți imagina această mulțime de mușci duri, bărboși, cu mâinile legate la spate? Ieșiseră afară și acum stăteau nemișcați, într-o tăcere profundă. Călăii încă nu erau gata și victimele așteptau. Cât timp, asta nu știu. Dar după părerea mea, cam două ore bune. Stăteam de pază înăuntru, lângă ușă, și eram singurul care vedea toată această scenă. Stăteam în picioare, abătuți, umăr la umăr, pierduți în gândurile lor. Liniștea era atât de desăvârșită, încât îți țiuiau urechile.

¹ Relatarea lui Arkadi Mișlițin, condamnat la închisoare în temeiul art. „contrarevoluționar” al CR Citat după Ocna roșie de M. Nikonov-Smorodin (Красная каторга: записки солоннанина. Изд-во Н.Т.С.Н.П.), Sofia, 1938, pp. 238-241.

² Sekirnaia (Muntele Securii) – această colină de 73 m înălțime se găsește în partea de nord-vest a insulei Bolșoi Solovetki. În vârf, în Biserica înălțării și a Arhanghelului Mihail, conducerea lagărului organizase o secție de izolare disciplinară unde îi executa pe condamnații la pedeapsa capitală.

³ *Imeaslavie* (în rusă: Имяславие), numită uneori și onomatodoxie – curent religios apărut la începutul secolului al XX-lea și condamnat ca erezie de Biserica Ortodoxă Rusă în 1913; conform credinței imeaslavie, numele lui Dumnezeu este Dumnezeu însuși. Imeaslavii deținuți în lagărul de la Solovetki (supranumiți „micii Hristoși” sau „Dumnezeu știe”) refuzau categoric să aibă orice legătură sau compromis cu autoritățile și cu administrația lagărului, să „muncească pentru Antihrist”, să semneze documente și să-și spună numele.

Și dintr-odată, ușa s-a deschis, dându-se de perete. Doi călăi au intrat în pas alergător: uitaseră o victimă în celula de sus – o altă condamnată la moarte. Au adus-o pe sus, femeia scotea strigăte sfâșietoare, se împotrivea, pur și simplu scuipa cuvintele. Au târât-o prin pronaos, au aruncat-o pe jos, apoi au plecat trântind ușa. Femeia a încetat imediat să urle. La vederea mulțimii de mujici tăcuți, cu chipuri mohorâte și cu mâinile legate la spate, înțelege de abia acum totul și îi fixează cu priviri stupefiate.

Atmosfera din pronaosul baricadat devine încă și mai lugubră. Condamnații la moarte păstrează tăcerea, de afară nu răzbate niciun sunet. Cât timp am stat în această liniște agonizantă? Nu știu. Aud un șușotit foarte încet, ca un suspin [...]:

— O să murim. Ar fi bine să ne rugăm pentru sufletele noastre.

Un bărbos roșcat tresare ca și când s-ar fi trezit din somn. Dă să-și facă cruce, dar mâinile îi sunt legate solid la spate. Mai trage o dată de legături, apoi chipul îi este străbătut de o grimasă.

— Antihristul nu rabdă crucea, ne leagă mâinile. Fraților, faceți-vă cruce în gând.

Condamnații ridică frunțile, buzele lor livide repetă rugăciunile agoniei, cu ochii îndreptați spre cer – către cel Veșnic, către Cel pentru care își vor da viețile aici: Doamne Dumnezeu, ai milă de noi, robii Tăi, care vom muri pentru Tine în credință și în nădejdea vieții veșnice...

Și fiecare își murmură numele, păstrat cu sfințenie departe de atingerea Antihristului și pe care îl înalță acum cu ardoare în fața Celui Veșnic.

— ...adevărul Tău, adevărul Tău, în vecii vecilor, amin.

Câteva clipe lungi, condamnații șoptesc și repetă cuvintele rugăciunii. Apoi liniștea se așterne din nou. [...]

Pe chipurile aspre ale unora dintre ei șiroiesc lacrimile, privirile se ațintesc în ochii celorlalți și se uită fix. Și iată că femeia aceea dintr-odată se prăbușește cât este de lungă pe pardoseala cu dale. Au lăsat-o nervii. Este văduva poetului sovietic Iaroslavski, împușcat recent pentru tentativă de evadare. În curtea fortăreței⁴ aruncase cu o piatră în Uspenski, cel care îl executase pe soțul ei. Iar acum va muri pentru asta.

Aud zgomot de cizme afară. Sosesc călăii. O mână viguroasă trage brutal de ușă; primul care intră este călăul amator, însuși directorul lagărului, tovarășul Uspenski. A dorit să se răfuiască personal cu această femeie pentru piatră...

Cuvintele rugăciunii mai răsună încă, buzele livide ale condamnaților încă le mai murmură. Uspenski este lovit de acest murmur ca de o măciucă. Scutură din umeri, scoate naganul cu un gest nervos, îl pune din nou în buzunar, apoi pornește de-a lungul pronaosului spre colțul din dreapta. Parcă începuse brusc să-i urască pe acești oameni, gata să moară pentru credința lor murmurând rugăciuni, căci orice împotrivire îl agasa, așa cum îl enervează pe taur o cărpă roșie. Era obișnuit să-i vadă pe condamnații la moarte tremurând livizi, cu sufletul pe jumătate plecat deja pe lumea cealaltă. Murmurul rugăciunii și rugăciunea însăși îi uneau pe acești oameni cu chipuri cenușii într-o singură și aceeași aspirație, iar Uspenski a simțit un frison în spate. Nu se născuse totuși călău, trebuia să mai fi rămas unele resturi din trecut undeva, în sufletul lui. [...] Devenise nervos. Ca să-și ascundă starea, a aprins o țigară și a rostit un ordin peste umăr către călăi.

Între timp, Iaroslavskaia își revenise. S-a ridicat anevoie, rezemându-se de zid, apoi s-a dus drept la Uspenski. Acesta a părut încântat de ocazia care i se oferea să iasă din starea de angoasă și a înjurat-o în termeni cei mai abjecți.

— Ei, cum e? Acum ți-a venit și ție rândul să te duci pe calea lui bărbatu-tău! Uite, cu revolverul ăsta am băgat un glonț în capul de imbecil al lui Iaroslavski al tău.

Dintr-odată, femeia a început să urle și să tragă de legături. Uspenski s-a uitat la ea și a plecat râzând forțat. Un răs fals: nu-i venea deloc să râdă.

⁴ Povestitorul se înșală: episodul descris a avut loc în secția de izolare disciplinară de pe insula Bolșoi Zaiatki (a se vedea actul de acuzare).

— Dezleagă-mi mâinile, mortăciune răpănoasă ce ești! urla Iaroslavskaja, isterică, apropiindu-se de el cu spatele, ca și cum chiar s-ar fi așteptat să-i dezlege mâinile legate la spate. Apoi s-a răsucit brusc, a urlat isteric și l-a scuipat în față.

Uspenski a devenit cumplit la vedere. Vomita înjurături din el, a doborât-o pe femeie cu patul revolverului și a început s-o piseze cu picioarele după ce aceasta a căzut inconștientă la pământ.

Și atunci a început... Luau oamenii din primul rând și îi duceau afară. Nu vedeam scena execuției, nu auzeam decât împușcăturile seci ale călăilor și un murmur neînțeles de voci. Din când în când, câte unul dintre cei care erau uciși striga:

— Blestemat fie Antihrist!

**Postfață: „Jur să-i răzbun cu vorba
și cu sângele”.**

Manuscrisul de față – 39 de pagini acoperite cu un scris dens, strâns – a fost descoperit de autoarea acestor rânduri în 1996 în arhivele Direcției FSB din Regiunea Arhanghelsk⁵. În text sunt numeroase greșeli de ortografie (autoarea suferă în mod vizibil de disgrafie și, de altfel, recunoaște chiar ea acest lucru: „Scriu cu greșeli gramaticale în toate cele patru limbi pe care le stăpânesc”). În partea de sus a primei pagini figurează un titlu, nici acela chiar foarte corect gramatical: „Autobiografia mea”. Textul este scris curat, fără corecturi, ne putem întreba dacă a mai existat sau nu și o ciornă. La sfârșitul manuscrisului este menționată data: 3 februarie 1931. Fără îndoială, aceasta este data la care a terminat lucrul asupra textului, căci este dificil de crezut că a fost redactat într-o singură zi. Dar nu este nici imposibil: autoarea manuscrisului, Evghenia Isaakovna Iaroslavskaia-Markon, a fost o femeie fantastică și, în plus, ziaristă profesionistă. Este cunoscut cu certitudine numai faptul că, patru luni și jumătate mai târziu, la 20 iunie 1931, Evghenia Iaroslavskaia-Markon, în vârstă de 29 de ani, a fost executată în curtea secției de izolare a lagărului Solovetki al OGPU de pe Muntele Sekirnaia. Dosarul de investigație referitor la E.I. Iaroslavskaia-Markon, la care manuscrisul era anexat ca probă materială, a fost expedit la arhivă, unde se află și astăzi.

Despre viața acestei femei incredibile știm foarte puțin. Esențialul referitor la ideile, la sentimentele și la viața ei l-a povestit chiar ea în însemnările făcute înainte să moară. Despre soțul ei, poetul Aleksandr Iaroslavski, cu care s-a căsătorit în decembrie 1922 sau în ianuarie 1923, trebuie să facem câteva precizări, cu atât mai mult cu cât, începând din 1923, viața și apoi moartea Evgheniei Markon vor fi strâns legate de această personalitate talentată și originală, destul de bine cunoscută printre poeții Rusiei sovietice de la începutul anilor 1920, precum și în cercurile anarhiste și, mai general, de stânga.

Aleksandr Borisovici Iaroslavski s-a născut în 1896 la Moscova, a crescut la Vladivostok, și-a publicat primul poem în 1912, pe când era încă elev de Uceu, în revista *Dalekaia Okraina* („Zări îndepărtate”) din Vladivostok. Între 1914 și 1916 locuiește la Petrograd, începe studii universitare, dar le abandonează destul de repede, cufundat până peste cap în viața literară și artistică a capitalei. La sfârșitul anului 1916 se întoarce la Vladivostok și devine o figură de marcă printre futuriștii din Extremul Orient rus. În 1917 publică la Vladivostok prima culegere de poezii, *Un scuiat în infinit*. După aceea publică mai multe culegeri, una după alta, peste cincisprezece volume în zece ani. Implicarea sa activă în Războiul Civil – detenția în închisoare „pentru propagandă revoluționară” în timpul ocupației americano-japoneze a regiunii Primorie⁶, apoi intrarea în detașamentul de partizani condus de celebrul comandant anarhist Nestor Kalandarișvili, care opera în apropiere de Irkutsk și în Transbaikal (Iaroslavski răspundea de „munca educativă și culturală”) – nu l-a împiedicat câtuși de puțin să scrie și să-și publice operele. Numai titlurile se schimbă puțin: *Manifestul stelar și Potopul care va veni* (Vladivostok) cedează locul altora ca *Sânge și bucurie* (Irkutsk) și *Trotuare însângerate* (Nijni-Udinsk). În 1920 – 1921 a fost chiar membru al VKP (b) – nu se știe dacă a fost exclus din cauza pozițiilor lui anarhiste sau a plecat din proprie inițiativă.

În primăvara anului 1922, Iaroslavski sosește la Moscova, unde se alătură „biocosmiștilor”, un mic grup literar înființat în 1920, în cadrul secției ruse a anarhiștilor universalști. În iulie 1922, rupe legăturile cu biocosmiștii moscoviți și pleacă să înființeze la Petrograd „grupul nordic al biocosmiștilor imortalști”, precum și revista *Nemurirea*. Anticipându-i pe partizanii moderni ai criogeniei, lansează ideea anabiozei, ca un pas spre obiectivul esențial al biocosmiștilor – nemurirea fiecăruia. În toamna anului 1922, după publicarea culegerii lui Iaroslavski *Sfânta bestială*, puterea sovietică începe să acorde „biocosmiștilor-imortalști” o atenție ostilă. În noiembrie, prezidiul Comitetului Executiv al Petrogradului interzice revista *Nemurirea*, sub acuzația de „pornografie” și îi trasează sarcină „tovarășului Messing (șeful CEKA din Petrograd) să ancheteze organizația biocosmiștilor și persoanele aflate în fruntea ei și, cu ajutorul cenzurii, să confişte și să distrugă toată literatura lor pornografică” Dar aceasta nu pare să-l tulbure foarte tare pe Aleksandr Iaroslavski. La o serată a clubului biocosmiștilor, cunoaște o tânără de 20 de ani: Evghenia Markon. Urmarea este relatată destul de detaliat în autobiografia acesteia.

⁵ Direcția FSB, Regiunea Arhanghelsk, fondul dosarelor de investigație nr. 15634, filele 26-44 (recto/verso).

⁶ Regiune maritimă în Extremul Orient rus, unde se află orașul Vladivostok.

Cei doi organizează conferințe pe teme literare și antireligioase. În 1926, Iaroslavski publică un roman science-fiction, *Argonauții Universului* (după propria definiție, roman-utopie), care a devenit foarte popular printre amatorii genului. Călătoriile lui Iaroslavski au avut un rezultat neașteptat, la care textul Evgheniei nu face decât o aluzie vagă. În 1925 a fost înființată în Uniunea Sovietică o organizație „neguvernamentală”, botezată „Uniunea Ateilor”, căreia i s-a încredințat toată propaganda antireligioasă din țară. Un vechi bolșevic, apropiat al cadrelor superioare din VKP (b) (un timp a fost chiar membru al Comitetului Central), M.I. Gubelman – mai cunoscut sub pseudonimul Emelian Iaroslavski – a preluat conducerea. Existența unui ziar antireligios, independent și activ, purtând același nume ca și președintele lor, era, pentru conducătorii Uniunii, o sursă potențială de conflicte, problemă pe care au rezolvat-o în modul cel mai simplu: o circulară adresată comitetelor executive din diferite regiuni le sugera acestora să ia toate măsurile pentru a împiedica ținerea de conferințe publice de către A.B. Iaroslavski, pentru a se evita orice confuzie.

Ne putem imagina furia lui Aleksandr Borisovici, depus de propriul nume de familie! În orice caz, soții Iaroslavski își pierduseră sursa de existență – ceea ce a contribuit fără îndoială în mare măsură la decizia lor de a pleca în străinătate, dacă nu definitiv, cel puțin pentru un timp. La începutul toamnei anului 1926, au plecat la Berlin. Acolo Iaroslavski s-a grăbit să publice în *Rul*, revista emigrației, un articol în care prezenta istoria conflictului său cu Uniunea Ateilor. Articolul se termina astfel: „Am propria personalitate literară și propriul nume literar până acum fără pată; nu am nici cea mai mică dorință ca în urma unei uzurpări nerușinate de identitate să fiu confundat cu un mic-burghez vulgar, funcționar sovietic obtuz, însărcinat cu ateismul guvernamental”⁷.

În toamna anului 1927, după un sejur la Paris, cei doi soți se întorc în URSS și se stabilesc la Leningrad, Bulevardul Englez nr. 18, ap. 9. În mai 1928, Iaroslavski este arestat la Leningrad. Este acuzat că „a discreditat URSS în timpul șederii în străinătate prin calomnie în presa străină și a rușilor albi”. În iulie este expedit la Lubianka. La 1 octombrie 1928 este condamnat de Colegiul GPU la cinci ani de lagăr (pentru „ajutor acordat burgheziei mondiale în desfășurarea unei activități ostile față de URSS”; art. 58 – 4). Sentința a fost pronunțată și Iaroslavski este trimis la Leningrad. Evghenia îl urmează și obține dreptul de a-i face o vizită soțului înainte de transferul acestuia la Solovetki, unde sosește în primele zile ale lunii noiembrie. În vara anului 1929, primește permisiunea să meargă să-l vadă la Solovetki. La întoarcere, pleacă din nou la Moscova. De la simpatie absolut teoretică pentru lumea interlopă, alimentată de nenumărați anarhiști, trece la practică, justificând această opțiune prin considerente ideologice.

Evghenia este arestată pentru furt prima dată în toamna anului 1929, la Moscova; este expedită la închisoarea Butârka și condamnată la o lună de muncă forțată. La eliberare, se duce să-i facă o vizită soțului ei. În acel moment, Iaroslavski nu se află pe insula Solovetki, ci, nu se știe de ce, într-una din anexele lagărului de pe continent; la sosirea soției lui, este deținut într-o secție de izolare, pe drumul spre Parandovo. Cu toate acestea, vizita este autorizată, ceea ce reprezintă o excepție cu totul aparte pentru un prizonier căruia i s-a aplicat o sancțiune disciplinară. Nu avem nicio explicație pentru aceasta și nici altceva care să clarifice afirmațiile nebuloase ale Evgheniei cu privire la anumite „evenimente” legate de această vizită și care au constituit, după părerea ei, „încă un pas spre catastrofa finală”. Poate că am putea avansa o ipoteză referitoare la aceste evenimente dacă acceptăm ca un fapt stabilit o aluzie figurând în memoriile lui D.S. Lihaciov, după care

A.B. Iaroslavski, la sosirea sa la Solovetki, ar fi fost recrutat ca informator al GPU. Dar nu suntem deloc înclinați să avem încredere în părerile pe care le formulează Lihaciov despre colegii săi de detenție. Indiferent cum ar fi, după această vizită, Evghenia Iaroslavskaia se întoarce la Moscova, unde este din nou surprinsă în flagrant delict de furt. La finele anului 1929 este condamnată la trei ani de deportare și expedită la Ustiujna, în regiunea Vologda. Acolo este arestată din nou – pentru furt dintr-un magazin – și condamnată la alți trei ani de deportare, de astă dată în Siberia. Abia sosită în regiunea Krasnoiarsk

⁷ Scrisoare adresată redacției revistei *Rul*, nr. 1800, 2 noiembrie 1926.

(în primăvara anului 1930), fuge de la locul de reședință care îi fusese stabilit și se duce direct la Kem – port la Marea Albă care servește ca punct de tranzit spre insulele Solovetki.

„Restul îl știți”, declară ea în ultimele rânduri ale autobiografiei sale. Din păcate, nu am reușit să găsim în arhive dosarul de investigație deschis în iulie 1930, astfel încât nu știm ceea ce era „știut” de destinatarul direcți ai acestui text – judecătorii ISO USLON. Dar dispunem de elemente ale ultimei spețe judiciare care o privește, începând din luna octombrie același an, precum și de o copie a fișei ei de înregistrare de la direcția lagărului cu destinație specială de la Solovetki. Aceste documente ne permit să reconstituim destul de sigur destinul ulterior al Evgheniei Isaakovna Iaroslavskaia-Markon.

Este arestată din nou la Kem, la 17 iulie, și inculpată în temeiul articolelor 82 și 17 – 82 ale Codului Penal. Articolul 82 se referă la răspunderea penală în caz de evadare

(a unui exilat, deportat sau deținut); aplicat la Iaroslavskaia, se referă probabil la evadarea ei din regiunea Krasnoiarsk. Articolul 17 se referă la răspunderea penală în caz de „complicitate în comiterea unei infracțiuni; astfel, 17 – 82 înseamnă complicitate la tentativa de evadare”. Pe cine își propunea să ajute să evadeze Evghenia Iaroslavskaia, venită ilegal la Kem? Pentru noi, răspunsul este evident. Aproape în același moment un nou dosar de cercetare este deschis în legătură cu Aleksandr Iaroslavski. După relatarea lui A.I. Mâslițin, reprodusă aici în anexă, ancheta se referea la o evadare sau un proiect de evadare. Nu ne îndoim că este vorba de una și aceeași speță: Iaroslavskaia a încercat să-l ajute pe soțul său să evadeze din insulele Solovetki. De notat că mai apare încă o altă persoană drept complice în dosar: un anume „Povarov, alias Ilin, alias Evdokimov Ustin Fiodorovici”, fără îndoială un deținut (în dosar a primit următorul verdict: „cinci ani *suplimentari* de lagăr”) și, judecând după numeroasele lui pseudonime, era probabil un deținut de drept comun. Este de presupus că Evghenia, fidelă simpatiei sale pentru lumea interlopă, a încercat să-și ducă planul la bun sfârșit cu ajutorul borfașilor. Nu știm maniera concretă în care avea intenția să procedeze și în ce etapă a realizării sale planul a fost descoperit.

După o lună de detenție la închisoarea din Kem, Evghenia este expedită la Solovetki și internată în secția de izolare disciplinară de pe insula Bolșoi Zaiatki, în calitate de „acuzată”. La 6 septembrie 1930, Colegiul

Special al GPU, reunit în sesiune itinerantă, o condamnă la trei ani de lagăr. Cam în același timp, împotriva lui Aleksandr Iaroslavski se dispune „cea mai înaltă măsură de protecție a societății”, adică este condamnat la pedeapsa capitală. Evghenia Iaroslavskaia va rămâne să-și ispășească pedeapsa pe insula Bolșoi Zaiatki. Acolo, în mijlocul criminalilor de drept comun și al altor membri ai lumii interlope, a început, după propriile cuvinte, „să desfășoare activitate”, încercând să-i convingă pe ceilalți deținuți să refuze să muncească și publicând o revistă în manuscris intitulată *Gazeta Urkanskaia Pravda* („Pravda lumii interlope”), unde, cu o mare abundență de expresii obscene și argotice, chema lumea borfașilor să se răscoale și să răstoarne puterea bolșevicilor. Au reușit oare soții să comunice într-un fel sau altul în timpul acestor câtorva săptămâni? Știau unul de soarta celuilalt? Nu știm, dar răspunsul la aceste două întrebări este probabil negativ.

La 18 octombrie, responsabilul cu documentele de la sectorul IV al lagărului de la Solovetki, Nikolski, debarcă pe insula Bolșoi Zaiatki pentru a le citi deținuților nota de serviciu nr. 289, în care sunt enumerați deținuții care au încălcat regulamentul lagărului și au fost condamnați la diverse pedepse. Publicarea notelor de acest fel și citirea lor la toate posturile și secțiile din lagăr era o practică curentă la vremea respectivă în instituțiile penitenciare ale GPU și avea, după părerea cekiştilor, o mare importanță educativă. Pe Ustă figura și numele lui Aleksandr Borisovici Iaroslavski. Evghenia a părut să fie imediat convinsă de moartea soțului ei. Altfel, nu s-ar fi purtat așa cum descrie textul, riscând să agraveze cazul lui Aleksandr Borisovici. O dovedesc și cele trei tentative de sinucidere de după citirea notei, în urma cărora a fost trimisă la carceră. Nu știm dacă certitudinea ei era justificată: dosarul individual al lui A.B. Iaroslavski indică următoarele: „decedat 10.12.1930”. Dar nu putem avea totală încredere în această notă: pe atunci, în documentele lagărului se trecea ca dată a morții data curentă a consemnării acesteia în registru.

La 11 noiembrie, D.V. Uspenski, director adjunct al lagărului Solovetki și comandant al sectorului IV (inclusiv al secției pentru femei de pe Zaiatki), decide să viziteze secția de izolare disciplinară din

insula Bolșoi Zaiatki. Este posibil ca această vizită să fi fost programată intenționat. Dar dacă în acel moment Iaroslavski era deja mort, cunoscând caracterul și obiceiurile stăpânului de la Solovetki, așa cum este descris în numeroase surse, nu putem exclude ideea că Uspenski era curios s-o vadă pe soția poetului pe care îl executase. Iar dacă este așa, curiozitatea lui a fost satisfăcută cu vârf și îndesat⁸.

După „atentatul” împotriva lui Uspenski, Iaroslavskaia a fost aruncată în carceră, unde se pare că a rămas aproape până la sfârșit. Acolo și-a scris autobiografia. Dosarul de urmărire penală s-a încheiat în februarie 1931; speța a fost examinată la 10 aprilie în sesiune itinerantă de

Troica Reprezentanței permanente a GPU de pe lângă Regiunea Militară Leningrad. Evghenia Iaroslavskaia a fost găsită vinovată în temeiul articolelor 58 – 8 („act terorist”) și 58 – 10 („propagandă contrarevoluționară”) ale Codului Penal și condamnată la moarte prin împușcare. După toate aparențele, sentința a fost pronunțată în absența inculpatei. Sentința a fost executată mai târziu, în mai puțin de trei luni. La 16 iunie, după primirea unui extras din sentința de judecată, direcția lagărului a publicat o notă prin care se ordona executarea condamnatei. În așteptarea executării sentinței, condamnată a fost transferată din secția de pe Zaiatki pe insula Bolșoi Solovetki și închisă în secția de izolare de pe Muntele Sekimaia, unde fusese împușcat cu câteva luni mai înainte soțul ei. Acolo a fost executată Evghenia Isaakovna Iaroslavskaia, la 20 iunie 1931, cu participarea activă a tovarășului Uspenski.

*

Textul autobiografiei a fost publicat pentru prima dată în 2001, tradus în limba engleză în culegerea *Remembering the Darkness: Women in Soviet Prisons*⁹. A apărut în rusă în 2008, într-un număr al revistei *Zvezda* („Steaua”) ¹⁰, consacrat celei de-a 90-a aniversări a CEKA. Pe lângă aceste publicații oficiale, numele și viața Evgheniei Iaroslavskaia, la fel ca și autobiografia ei, apar de câțiva ani într-o versiune mai mult sau mai puțin detaliată pe mai multe site-uri ale militanților de stânga sau anarhiști, precum și în anumite publicații de orientare similară. Majoritatea acestor articole – cu caracter apologetic – reiau în mod vizibil lucrările mele apărute în 1995 și 2008¹¹. Trebuie să menționăm separat studiile istorice și literare consacrate lui Aleksandr Iaroslavski. Odată publicată, autobiografia Evgheniei Iaroslavskaia a devenit o sursă importantă pentru istoricii culturii, specialiștii care se ocupă de futuriștii ruși și de grupările postfuturiste ruse, printre care și cea a „biocosmiștilor”. Aceste lucrări rezervă un loc considerabil sfârșitului tragic al poetului și al soției acestuia.

Și un ultim punct. Voi cita câteva extrase din corespondența pe care am început-o într-un mod cu totul neașteptat după publicarea autobiografiei în *Zvezda*. Totul a început cu o scrisoare din Israel:

Dragă doamnă Flige.

Am citit cu un imens interes lucrarea dumneavoastră publicată în nr. 1/2008 al revistei *Zvezda*. În copilăria sa și în anii ei de liceu, Evghenia Markon a fost una dintre prietenele apropiate ale răposatei mele mame. Multe din elementele care apar în notele autobiografice ale E.M. Îmi sunt cunoscute datorită relatărilor mamei mele: tatăl ei, Isaak Iulievici, atmosfera din casa familiei

Markon de pe strada Ofițerskaia nr. 50, guvernanta germană (acasă i se spunea *Fräulein*), greva foamei declarată de E.M. („să trăiești numai din rație”), căsătoria, accidentul în urma căruia a devenit invalidă, călătoria ei în străinătate.

Știu puține lucruri despre viața E.M. după întoarcerea în țară; îmi amintesc numai de arestarea lui A. Iaroslavski, de călătoria la Solovetki făcută de E.M. pentru a-și vedea soțul,

⁸ *Remembering the Darkness: Women in Soviet Prisons*, editat de Veronica Shapovalov, Lanham/Maryland, Rowman and Littlefield, 2001, pp. 23-70.

⁹ *клянусь отомстить словом и кровью...* Звезда пр. 1. 2008 („Jur să-i răzbum cu vorba și cu sângele”, *Zvezda* nr. 1, 2008).

¹⁰ A se vedea, de exemplu, Vlad Tupikin, în *Воля. Международная анархическая газета*, nr. 21, Ноябрь 2004. (*Volia. Revistă anarhistă internațională* nr. 21, noiembrie 2004) și în broșura *Зачем борьба* („De ce să luptăm?”), Editura Sindicatului Scriitorilor, Voronej, 2007.

¹¹ <http://lucas-v-leyden.livejournal.com/92633.html>

de execuția acestuia din urmă, de revolta E.M., de condamnarea și de executarea ei. Știam, în general, că după întoarcerea din străinătate, E.M. cunoscuse foamea și mizeria, mai ales după arestarea soțului ei. Nu auzisem de deportarea ei în Siberia, nici de încercarea ei de a organiza evadarea lui A.I. de la Solovetki. După cum susținea mama mea, Iaroslavski a fost judecat și împușcat pentru că participase la o încălcare colectivă a regulamentului lagărului (în trecut fie spus, nici în *Amintirile* E.M., nici în documentele publicate, nu se vorbește despre evadare)¹².

Înainte de plecarea noastră în Israel, în apartamentul nostru din Leningrad erau mai multe lucrări ale lui A.I.: revista *Biokosmist*, romanul lui, *Argonauții Universului*, un exemplar dactilografiat din *Lectorul itinerant*. Mama a luat în Israel o fotografie a E.M., pe care o mai avem și acum. Înainte de apariția articolului dumneavoastră, eu și cei apropiați mie eram probabil singurii din lume care ne aminteam de E.M. și de soarta ei cumplită. Vă simt sincer recunoscător că ați scos la lumină numele acestei femei nefericite. Dacă vă interesează puținul pe care îl cunosc despre viața E.M., voi fi firește încântat să vi-l comunic. În orice caz, v-aș fi recunoscător dacă mi-ați confirma primirea acestei scrisori.

Cu respectele și gratitudinea mea, David Vladimirovici Ioffe, Haifa, Israel

Și așa a început corespondența noastră. David Ioffe mi-a trimis o fotografie a Evgheniei Iaroslavskaia, pe care aceasta o trimisese în 1926 de la Berlin mamei ei, Berta Ioffe¹³, precum și amintirile acesteia din urmă. La rugămintea mea, a notat și câteva detalii referitoare la Evghenia Markon, rămase în memoria familiei. Citez câteva fragmente din scrisorile lui:

Tatăl lui E.M., Isaak Iulievici Markon, era un savant eminent și o personalitate publică. Era absolvent al Facultății de Limbi Orientale și al Facultății de Drept de la Universitatea din St Petersburg. Înainte de revoluție, a lucrat la Biblioteca Publică, după revoluție a fost decan al Universității din Petrograd (1918 – 1921) și profesor la Universitatea Bielorusă (1922 – 1924). A fost și redactor al părții iudeo-elenice a *Enciclopediei evreiești* în 16 volume (St. Petersburg, Brockhaus 8 c Effen, 1908 – 1913); în vol. X al acesteia se află un articol consacrat chiar lui.

Familia Markon era foarte credincioasă; în acest context, conferințele antireligioase ale E.M. par un fel de ruptură cu trecutul [...]

[...] Povestirile mamei mele cu privire la E.M. se refereau în general la anii de liceu și de universitate; mama evoca entuziasmul lui E.M., uneori chiar exaltarea ei, tendința de a lua hotărâri pe moment. De exemplu, E.M. scrie: „În acea epocă am început să rabd de foame”. După cum spunea mama mea, lucrurile s-au petrecut în felul următor: în primăvara anului 1918, două tinere de 16 ani, E.M. și mama mea, s-au urcat într-un tramvai și un pasager a exclamat apropo de ele:

— Astea două nu știu ce e foamea.

Într-adevăr, nu cunoșteau încă înfometarea. După cum își amintea mama, foamea și frigul au afectat familiile lor mai târziu, în iarna 1918 – 1919. Dar E.M. a declarat imediat, chiar înainte să coboare din tramvai, că, din principiu, nu se va mai hrăni de acum înainte decât cu rația rezervată fiecăruia, „ca toată lumea”. La fel de impulsivă a fost și decizia ei de a trece de la Facultatea de Istorie (unde era colegă cu mama mea) la Facultatea de Filosofie,

¹² Autorul scrisorii nu ține seama de faptul că evadarea este o „încălcare a regulamentului lagărului” și „evadarea în grup” o „încălcare colectivă a regulamentului lagărului”.

¹³ Berta Ioffe, Семейные записки („însemnări de familie”), Haifa, 2003. Berta Davidovna Ioffe (1902-1995), fiica marelui rabin al Petrogradului și Leningradului, David Tevel Kațenelenboghel (1847-1930), soția academicianului Vladimir Ilici Ioffe (1898-1979); din 1898 a trăit la Haifa (Israel)

decizie luată sub influența unei conferințe a Volfila – Asociația Filosofică Liberă – la care asistaseră cu interes [...]

[...] Ultima dată când a văzut-o mama pe E.M. a fost la Leningrad, după întoarcerea ei din străinătate și cu siguranță după arestarea lui A.I. După cum susținea mama mea, în străinătate, E.M. și A.I. s-au trezit fără resurse; în Franța, trăiau în mizerie, sufereau de foame (fapt confirmat și de amintirile E.M., care vorbește despre aziluri de noapte, supa populară și recunoștința pentru baronul Rothschild). Întoarcerea lor în URSS a fost în mare măsură determinată de situația fără ieșire în care se găseau. La întoarcere, în toamna anului 1926, A.I. și-a continuat aproape un an și jumătate activitatea literară (romanul *Argonauții Universului* a fost publicat în 1926, în 4.000 exemplare). A.I. a întâlnit absolut din întâmplare într-o redacție un ziarist care asistase la conferința lui de la Berlin – un agent secret, foarte probabil. Ziaristul s-a arătat surprins (nu știa că A.I. se întorsese în Rusia), apoi l-a întrebat cu multă înțelegere cum o mai duce, i-a promis să-l ajute să-și găsească de lucru și i-a cerut adresa; câteva zile mai târziu, A.I. era arestat. Nu am mai auzit nimic despre E.M. după arestarea soțului ei, nici despre deportarea ei și despre viața pe care o trăise împreună cu drojdia societății. Știam numai despre călătoria ei la Kem, de executarea lui A.I., de un gest de protest al E.M. și că fusese împușcată. Nu știu de unde aveam aceste informații. Mi-a rămas în memorie un amănunt: cineva a spus că înainte să fie împușcat, A.I. strigase: „Trăiască monarhia!” Dar mama, când povestea acest episod, spunea că, de fapt, strigase: „Trăiască anarhia!”, dar că acest cuvânt necunoscut fusese deformat de persoana care relatase întâmplarea.

*

S-ar părea că acest text cutremurător nu are nevoie nici de postfață, nici de explicații sau comentarii: eroina a povestit singură totul despre ea însăși și despre epoca ei. Însă cititorul își poate pune întrebări cu privire la originea documentului. De ce se apucă inculpata în toiul urmăririi judiciare care se va termina aproape inevitabil cu o sentință de condamnare la moarte să-și scrie memoriile? Desigur, chiar de la primele rânduri ne oferă motivele care au împins-o să facă aceasta: „Scriu această autobiografie nu pentru voi, organele de urmărire judiciară (dacă v-ar fi fost necesară numai vouă, nu m-aș fi apucat deloc s-o scriu!) – pur și simplu doresc «să-mi fotografiez» viața pe hârtie, dar de hârtie nu pot să fac rost decât de la Biroul de informații și securitate al lagărului”. Dar cum de i-a permis anchetatorul să facă acest lucru? (Fără avizul anchetatorului nu ar fi putut să-și procure hârtia, cerneala și tocul într-o celulă din secția de izolare disciplinară din insula Zaiatki și gardienii cu siguranță că nu ar fi închis ochii în fața unei activități atât de reprobabile.)

Cel mai probabil este că, la începutul anchetei, fie în momentul completării „fișei arestatului”, fie la primul interogatoriu, cel „preliminar”, la care de regulă arestatului i se adresau întrebări cu caracter biografic, Iaroslavskaja a refuzat să răspundă și a cerut hârtie și cerneală ca să-și scrie cu mâna ei biografia. Această presupunere este confirmată indirect de faptul că procesul-verbal al cel puțin unui alt interogatoriu, și anume cel din 12.01.1931, reprodus în anexe, care cuprinde o expunere detaliată a concepțiilor ei politice, este scris tot de mână. Prin urmare, aceasta este poziția ei: când este vorba de propria persoană, despre viziunea ei despre lume, despre felul în care s-a modificat aceasta, Iaroslavskaja vrea să scrie ea singură despre ea însăși, să-și aștearnă singură pe hârtie opiniile politice și să prezinte strategia imaginată de ea pentru răsturnarea bolșevismului. Aceasta se referă m și mai mare măsură la „autobiografie”. Dar aici autoarea nu se limitează la declararea opiniei despre lume și a părerilor politice: nu numai că în mai puțin de 40 de pagini își povestește toată istoria scurtei sale vieți, dar include în narațiunea biografică o întreagă serie de crochiuri jurnalistice de adevărat profesionist: scene din viața cotidiană, situații, portrete.

Nu, Evghenia Iaroslavskaja nu scria numai pentru ea. În text apare adesea adresarea „către cititor”, deși nu este întotdeauna clar cine este acest cititor. Cui se adresează, de pildă, această ultimă frază din

însemnări: „Iată, aceasta este viața mea – viața unei liceene revoluționare, a unei studente visătoare [...] hoată recidivistă, prezicătoare rătăcitoare!” Câteodată, dar nicidecum în toate cazurile, acest „cititor” nedefinit coincide cu un destinatar formal: „Restul îl știți” – nu se poate adresa decât anchetatorilor GPU; o mențiune vagă și obscură la unele evenimente legate de întrevederea cu soțul ei pe drumul spre Parandovo, cu trimitere la depozițiile amândurora, păstrate la ISO din Kem.

Și totuși: cui se adresează Evghenia Iaroslavskaia-Markon? Soțul ei a fost ucis, tovarăși de arme nu are (și, în general, nu a avut niciodată), legăturile cu familia sunt rupte, pentru această revoluționară răzvrătită de 29 de ani generațiile viitoare necunoscute reprezintă o abstracție prea mare, masele de deținuți de drept comun nu simt interlocutori pe măsura ei. Și deși uneori nu-și refuză plăcerea de a-i scuipa în față pe „cititorii săi oficiali” – „să-l împușc ca pe un câine (sau ca pe un cekist – de fapt, este același lucru)”; „Notă pentru lucrătorul imbecil al organelor de miliție: aceasta este o metaforă literară. E. Iar”. – în ansamblu, nu este vorba de un dialog cu călăii, textul autobiografiei este un monolog. După moartea soțului său, Iaroslavskaia simte nevoia să-și înțeleagă viața, acțiunile, să stabilească o coerență în cunoașterea de sine. Este puțin probabil ca Iaroslavskaia să se fi gândit că acest text va deveni, peste mai bine de 80 de ani, un fel de best-seller al noii stângi. Mai degrabă este de presupus că nu se gândea deloc la un cititor real și cu atât mai puțin la publicarea lui, altfel l-ar fi numit într-un mod mai explicit și ar fi ales o altă formă artistică, de exemplu „testament pentru tovarășii mei de luptă” sau „scrisoare către urmași”.

Este greu de spus în ce măsură Evghenia Isaakovna era conștientă de faptul că aceste însemnări erau pentru ea ultimele înainte de a muri. Imaginea pe care o avea despre destinul care o aștepta este destul de neclară: „Jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele... Și îmi voi respecta acest jurământ, se înțelege, numai dacă această «autobiografie» a mea nu va fi destinată să-mi fie «autonecrológ»”... Pe de o parte, pe tot parcursul textului Evghenia repetă că soarta ei este decisă, că nu are ce pierde, citează de trei ori cuvintele lui Aleksandr Iaroslavski „... Mă duc în Rusia ca să fiu împușcat...” Pe de altă parte, noi, cititorii de astăzi, percepem „autonecrológul” ei ca pe o cumplită realitate inevitabilă, ca ultimul cuvânt înainte de execuție – dar pentru Evghenia Iaroslavskaia execuția rămâne totuși oarecum o abstracție. Realitatea ei este viața și lupta pentru libertate. S-ar putea spune chiar că acesta este motivul principal al întregului text – lărgirea propriei libertăți. În fiecare nenorocire care o lovește, găsește posibilitatea realizării celor mai nebunești și mai aventuroase idei ale sale. Chiar și în arestarea bărbatului iubit cu înfocare descoperă o nouă libertate – libertatea de acțiune: „Când l-au arestat pe Aleksandr Iaroslavski, m-am dus imediat la «pleava societății». [...] înainte avusesem anumite rețineri din cauza atașamentului meu față de Aleksandr Iaroslavski – acum eram liberă, în sfârșit, aveam și acum obligații față de el, dacă «o încurcam» puteam să-l compromit, dar ispita era prea mare, nu reușeam să mă stăpânesc...”

Dar indiferent cum a fost, într-o anumită privință – în planul prezicerii politice – ultimul cuvânt al Evgheniei Iaroslavskaia s-a dovedit cu adevărat profetic. Lumea delincvenților a învins în cele din urmă bolșevismul și ideea comunistă. Dar aceasta s-a întâmplat nu într-o luptă deschisă, nu pe calea răsturnării regimului ei detestat, ci treptat, pas cu pas, prin criminalizarea elitelor sovietice.

Irina Flige

Directoarea Centrului de cercetare și informare, asociația Memorial din Sankt-Petersburg

Evghenia Iaroslavskaia-Markon
O revoltată în Rusia bolșevică
1931

EVGHENIA IAROSLAVSKAIA-MARKON (1902 – 1931) provenea dintr-o familie de intelectuali evrei din Sankt-Petersburg. În timpul Revoluției Ruse, a îmbrățișat cauza marinarilor revoltați din Kronstadt și a anarhiștilor din exil Arestată, a fost trimisă în insulele Solovetki din Marea Albă, unde se afla unul dintre primele lagăre de muncă din Gulag. Aici a fost executată în iunie 1931.

Autobiografia mea, manuscris de aproximativ 30 de pagini, datat 3 februarie 1931, a fost descoperit intact în 1996 în arhivele FSB din Arhanghelsk de către Irina Flige. Scris cu patru luni și jumătate înainte de executarea autoarei, acest adevărat jurnal este un document unic despre primele lagăre de muncă din URSS.